

Politikai
röpiratok.

15.

15
107

A MAGYAR

ELLENZÉK VÉRES KÜZDELME

VAGYIS:

GYÁSZ-NAPOK A MAGYAR NEMZET ÉLETÉBŐL.

1872.

IRTA

✓ TÓVÖLGYI TÍTUSZ.

3.

ELSŐ KÖTET.

PEST.

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

MDCCLXXII.

A MAGYAR

ÁLLAMTUDOMÁNYI ÉS TÖRTÉNELMI TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

ELŐSZÓ

ELŐSZÓ A MAGYAR NEMZET TÖRTÉNELMÉNEK

1872.

ADT

TOVÁBBÉRTÉKELTÉSEK

ELŐSZÓ

1872

ELŐSZÓ A MAGYAR NEMZET TÖRTÉNELMÉNEK

Pest, 1872. Nyomatott Heckenast Gusztávnál.

Az olvasó közönséghez.

A czimről itélve, azt feltételezi e könyvről minden ember, hogy ez telve lesz pártszenvedélytől tájéktzó dühvel, hogy nem lesz benne egyéb, mint lázítási inger; az ellenzéknek a jobboldal, illetőleg Deák-párt, vagy illetőleg a kormány-párt ellen való izgatása, a választásoknak a pártszenvedély nagyító üvegén keresztül való megbirálása, vagyis inkább az ugynevezett kormánypárti visszaéléseknek óriási mérvben való nagyítása, s az ellenzéki mozgalmaknak mindenáron való helyeslése.

Ha ezt föltételezi minden ember, akkor csalódni fog minden ember.

Midőn tollamat azon czélból emelem föl, hogy egy a magyar jelenkort alkotó politikai párttusáról irjak az utókornak, midőn azon hivatást érzem lelkemből fölzajlani, hogy az igazság mértékével mérve, a pártálláspont egész, — vagy a lehető legszigorubb mellőzésével alkossam meg történelmi munkámat; — akkor egyenesen, és határozottan kijelentem, hogy tollamat a pártszenvedély elfogultságának semmi tekintetben nem fogom alája rendelni.

Nem az itt az én czélom, hogy bármelyik pártnak vagy pártnézetnek hizelegjek, avag hogy az egyik vagy másik párt hazafiságát előtérbe toljam, vagy kétségbe vonjam, — nem, az én czélom az igazság!

4

S ha tudnám, miként e munka megírása alatt szenvedélyes ellenzéki érzelmeimen nem lennék képes uralkodni, úgy letenném a tollat még e pillanatban, mert sem a józanul ítélő ész előtt nevetségessé, sem az igazságszeretők előtt igazságtalanná lenni nem akarok; de, mert tudom, mert érzem, hogy az igazságszeretet, mely lelkemben él, minden más érzelem, vagy szenvedélynél erősebb, s mert érzem: hogy igazság nélkül még a hazafiság is elveszti valódi becsét, tehát minden tekintetben ama színvonalra akarok emelkedni, melyet a részrehajlatlanság világossága ragyog körül.

Épen ezért vállalkoztam én hazai történelmünk ezen kiválóan fontos és nagy horderejű, a nemzet életébe vágó mozzanatának megírására, azért, mert tudom, hogy százféle és fajta író által, százféleképen fog megírni, s százféleképen fog felette elmondani a többnyire részrehajló bírálat, legyen tehát azon kevesek közt, melyek a magyar becsületet szívéből hordva fognak, — de talán később nyilatkozni — egy olyan is, ki közvetlen azon korban élvén, s minden kidomboródó vonásnak szemtanuja levén, az egésznek leghűebb lefestésére méltán vállalkozhatik.

Nem helyes föltevés pedig az: hogy az azon korban élők részrehajlatlan történelmi munkát írnia nem lehet; lehet, csak tegye föl, és lelkiismeretesen határozza el magában, hogy eltekintve minden pártnézet, szenvedély és érdektől, egyedül az igazság istenasszonyának hódol, s hogy lelkiismeretét teszi felelőssé minden betüért, mely a történetírói becsülettel, és részrehajlatlansággal meg nem egyez. A

mi pedig a munka hitelességét illeti, nagyon természetes, hogy az azon korban élő, a ki maga látta, tapasztalta a leirtakat, több hitelt érdemel annál, ki csak hátrahagyott adatok nyomán indul ki; megjegyezvén: hogy a részrehajlástól az se igen lehet mentebb az előbbinél, miután egyéni nézetei, épen úgy vannak mint az előbbinek, valamint az utókor is bir a multtal összeegyeztetni kívánt ilyen, vagy olyan érdekekkel.

Tudomására hozom pedig a t. olvasónak azt is: miként ismét csalódnai fog, ha azt hiszi, hogy e könyvben fog találni egyebet, mint pusztán a választások alkalmával elkövetett visszaéléseket, vagy a mindent megvető hazafias küzdelmek leírását. Nem! Én itt más czélt is tartok szem előtt. Ki akarom kutatni, be akarom bizonyítani az okokat, melyek egyik vagy másik pártot vezérelték. Belebozsátkozom a pártok politikai felfogásába, áttekintem a meggyőződés szülte politikai hitet a hazának ezen, vagy azon uton való boldogítására, valamint felbontom a küzdők érdekeit, és felosztom azokat valódi alkatrészeikre, hogy aztán meg lehessen különböztetni az egyéni érdekeket a hazafiságtól, a zománczot a tiszta szinaranytól. Tenni fogom pedig ezt minden pártszinezet és részrehajlás nélkül.

Miután pedig ezek nagyon kényes dolgok, de mert nézetem szerint csakis így lehet elállítani a politikai helyzet valódi tükrét, kénytelen vagyok ezen keserü almába is beleharapni, meg lévén győződve, hogy az igazságért, mindkét részről sok kellemetlenségnek leszek kitéve, ámde itt meg azon

tudat lesz vigasztalóm: hogy ezen kellemetlenségeket már régen megszokhattam.

Ámde, mert száz szónak is egy a vége, — annyit mondok tehát: hogy ne altassa magát az ellenzék sem, mert munkám reá nézve is kérlelhetlen bíró leend.

Mely előrebocsátások után magamat az igazság ítélőszékének mindenkor alávetve maradok:

Pesten, augusztus 10-dikén 1872.

Tóvölgyi Titusz.

ELŐZMÉNYEK.

FLÖHMENYER.

Előrebocsátásul.

A nemzet életének rövid áttekintése 1850-től 1867-ig.

1849-ben a nemzet ezreinek eltemetésével lezajlott dicső, de gyászhozó események után az osztrák kormány végre teljesülni képzelé régen óhajtott vágyát, Magyarországgal, mint hódított tartománnyal bánni el, s korlátlanul csóválni meg felette az önkényuralom vas vesszejét. A karok és rendek folytonos felszólalása, jajveszékeltése, bár nem sokra vezetett ugyan, de kényelmetlenül hatott a minden más alsóbb beavatkozást megvetve gyűlölő urakra, s bár egy légy se valami sokat árt a munkájával serényen foglalkozónak, de folytonos zongásával mégis nagyon alkalmatlan. Ilyen fajta zongás volt az az osztrák kormányra nézve, melyet a karok és rendek elkövettek, eredményre legalább ilyen.

1849. után, a valamire folytonosan vágyakozó éh-mohóságával ragadta meg az osztrák kormány az alkalmat: most már korlátlanul uralkodni Magyarorsztág fölött, egyszerre eltörülvén minden oly rendszert, mely a nemzetet jogára csak emlékeztethette volna is.

A nemzet ki volt állva, megcsalva, elkeseredve, megsibbadva, s egy tetszhalott mozdulatlanságával nézte, ami vele, ami körülötte történt, és tűrte fájdalom után a fájdalmat, melyet izmainak lekötözésével elkövettek. Mint aki ismeretlen tájra, ismeretlen körülmények közé került, megadta magát, tökéletesen tájékozatlanul, úgy tekintve hegyeire, völgyeire, mintha azok is átváltoztak volna, az esés sebessége és nagysága által tökéletesen megszédülten

hevert országa földjén, mint sebesült óriás a kórágyszalmáján, vagy a mütőasztalon.

Csinálhattak vele amit akartak. Csináltak is. Nehány év alatt úgy kivetkeztették minden ősi jogából, rendszeréből, törvényéből, hogy midőn eszmélni kezdett, idő kellett hozzá, hogy önmagára ismerjen. A hatalom, a törvény, a közigazgatás, minden, de minden, idegen modorszerint, idegen kezekben volt, s a nemzet azon birtokos szerepére volt kárhóztatva, kit meghagytak ugyan lakásának falai közt, enni is adtak neki és kilátást tulajdonára, honnan nézhette amint más idegenek gazdálkodtak, csak-hogy se beleszólnia, se beleavatkoznia nem volt szabad. Szeme előtt töltötték meg a magtárakat, éléstárakat, sőt pénztárakat, azonképen szeme előtt is üritették ki és viték, a hová nekik tetszett. A nemzetnek szabad volt nézni, de szólni nem. Mint a mely tulajdonos szívének szegezik a pisztolyt: „Ha megmozdulsz vagy megmukkansz, lelőlek!” — Különben a megkötözött férj sorsa is ilyen lehet, kinek nejét szemei előtt becstelenítik meg.

A nemzet tehát nem volt rab, annál több volt: egy folyton raboltatott és megkötözött birtokos. Egy folyton megkötözve tartott férj, ki nejét folytonosan kitéve s felhasználva látja a kéjelgők által.

A rabság kifejezése hizelgés, fátyol azon iszonyu helyzetre, melyet átélni, eltűrni kényszerítették.

Végre a rosztat is megszokja az emberi természet, anynyira legalább megszokja, hogy nem csikorgatja fogait folytonosan, hogy még él.

Az első hónapok, évek néma keservei után mutatkozni kezdtek végre azok a jelek, melyek a senyvesztő láz megszűnésének jelzői, mint midőn a szárazon izzó homlokokon mutatkozni kezd az első verejték csepp, midőn az orvos, ki örködve, az óra perczmutatóját nézve áll a beteg ágya fölött, — zsebre teszi óráját, s nyugodtabban mondja: „Az életveszélyes pillanatok megszüntek.”

Megkezdődött tehát az üdülés első korszaka, az arczra fájdalmasan feltörő mosoly, de azon kifejezésével a remény-

nek, melybe belehintette új fogamzásnak induló magvát az élet. Ez a mosoly aztán ama sugárok forrása lett, melynek melegénél az életet nyerő véres talajból lassan lassan kelni kezdtek a költészet ama virágai, melyeket a szerelem, a keserv, vagy a fájdalom szokott fakasztani. A tetszhalál, a zsibbadás fájdalma után tehát, az üdüléssel járó eszmélődésnek, az életfájdalomnak korszaka volt, ez az ébredő korszak.

És a mint a betegnél lenni szokott, tökéletesen azon változásokkal, azon jelekkel fejlődött megújult nemzeti életünk tovább és tovább, az erősülő eszmélődésnek, az erősülő hangnak mindig hatalmasabb és hatalmasabb dalával. A költészet istennője virrasztott fölöttünk, ez volt nemzetünk geniusa, éneklő dajkálója az üdülő betegnek, ez lehelte belénk pillanatról pillanatra az életet, élellyesíté a megfeketedett vért ereinkben, ez, a természetnek azon mindenütt megjelenő orvosa, hol a betegség nem pusztán a testben, a gyomorban, hanem mélyen, mélyen a lélekben is fekszik.

Anyagi bajaink segélyére nem mutatkozott orvos, a lélek orvosa jött tehát el, azt ápolva, erősítve hatott idegeinkre, s a kiépült lélek segélyével emelte ki aztán testünket is, a sulytó kezek által talán örökidőkre készített zsibbasztó ágyból.

Dalolva keltünk föl, ezt a gyógyszert alkalmazta számunkra a nemzeti genius, melyet semmiféle erőszakos keverék nem volt képes hatásától megfosztani.

És így haladtunk, épültünk, erősültünk fokról fokra. Azután is el volt előlünk zárva az anyagi tér, lánczczal leköttözve a nemzeti erő küzdelmének sorompója, a lélek tört tehát magának utat az anyag közül, s a költészet az irodalom istennőjének emlőjéből táplálkozva szedte magába azon hatalmat, mely aztán képes volt átszivárogni a testre is, és míg az erő forrásának ezen Heliconja figyelmen kívül hagyatott az idegen hatalom által, addig pillanatról pillanatra izmosodni éreztük nemzetiségünk öntudatát, s így, ekként aczélosodva mentünk aztán neki azon nemzeti jöven-

dőnek, melyet mintegy ösztönszerűleg jószolt meg Széchenyi még ezelőtt, hogy: „Magyarország nem volt, hanem lesz!“ — Igen! Szellemi munkásságunk kifejlése alatt ezt kezdte érzeni minden ember! S így hinnünk kell azon beláthatlan isteni hatalom intéző szellemében, mely öntudatosan működve a maga véghetlen bölcs belátása után határozza el a nemzetek működési terével a nemzetek sorsát.

Anyagi elnyomatásunk szellemi fejlődésünknek aranykorát idézte elő, s a mohácsi vész három százados hosszú korszaka óta ez a legsúlyosabb évtized volt az, mely legtöbbet használt lelki és tudományos előmeneteliünknek.

Igy, a szellemi küzdelem fáradhatlan kitartásával gázoltuk át az óriási anyagi veszteségeknek és az önkényuralomnak folytonos akadályokkal ellátott tövises és görögös útját, az 1849-től 1859-ig tartó keserves évtized alatt. Ez az út volt az, mely a tetszhalál, s a sír helyét méltán pótoló kórágymű után a Styx folyó fölött vitte át a nemzetet.

És nem hulltunk le a nehéz útról. 1859-ben pedig egy villamos hatású hír futotta be az egész országot, az t. i., hogy az osztrák császár az olasz királylyal és III. Napoleonnal olaszországi birtokai miatt háborúba keveredik.

Amely magyar ember ezt a hírt hallotta, annak hátán végig cikázott a hideg. 1849. óta az a hiedelem szárnyalt az ország népe közt, hogy **Kossuth Lajos**, kit a nép felszabadítója s haza nemtője gyanánt tekintett, olasz, francia — sőt kezdetben — hogy török segítséggel fog betörni az országba, s újra, véglegesen felszabadítani azt az osztrák önkényuralom alól. Egyik tavasz azonban a másik után múlt, és pedig anélkül, hogy a nép által táplált remény teljesüléséhez csak jelek is mutatkoztak volna. Hanem a remény azért nem szűnt meg, s ugyanazon reménynyel telve találta a nemzetet az 1859-iki háborúhír is.

Az országban mutatkozni kezdett a lázas állapot, az emberek biztató tekinteteket löveltek egymásra, mulatságoknál gyakran járta a „Hazádnak rendületlenül“ féle himnus, és nem voltak ritkák a csatadalok, de melyeket azonban még nem igen volt szabad énekelni.

Szóval mindenki örült a háborúnak. A rab nemzetek sorsa hasonlít azon mesebeli király kisasszonyok sorsához, kik a kétfejű sárkány várába záratva, minden zajtól, ami a kapu előtt történik, szabadságukat várják, s a sárkány ellen bár kinek is szívesen nyujtanának segítséget.

Mire pedig a háború kitörése valósággá lett, ösztönszerűleg kötelességének ismerte minden magyar ember arra inteni a harczba vitt magyar katonákat, hogy legnagyobb ellenségük, az osztrák mellett ne küzdjenek, sőt kövessenek el mindent, hogy az megveressék, gyengitessék.

Később pedig, midőn susogva bár, de azt is beszélni kezdték: hogy az olasz hadsereg egy részét egy bizonyos Garibaldi nevű szabadsághős vezényli, kinek föladata Magyarországba is behatolni, s hogy maga Kossuth Lajos is ott van az olasz hadsereg háta mögött, — akkor pedig nagyon természetesen, a magyar katonáknak, aki csak tehette, azt az utasítást adta, hogy az első ágyúlövésnél vagy szaladjanak el, vagy ha szerét tehetik, menjenek át.

Igaz, óriási nagy volt a felügyelet, zeg-zug tömve volt kémeikkel, veszélyes volt minden ilyen eszmecsere, hanem azért mégis talált arra alkalmat a ki akart, hogy gondolatát az illetővel közölje.

És így a közhangulat ezen apróbb, de számtalan nyilvánulása közt kezdődött meg az olasz-francia és osztrák háborúskodás. Magyarorszáiban rendkívüli dolgot várt minden ember, és nagyon elterjedt volt az a hit, hogy a háború Magyarország felszabadításával fog bevégezni, ha t. i. az osztrákot éri a vereség, s bár az osztrák hadsereg jó részét magyar katonaság képezte, mégis a francia-olasz győzelemért szállt az egekbe minden fohász.

Itt-ott beszélték azt is, hogy Kossuth kiáltványt intézett a nemzethez, s hogy az nyomtatásban el is van terjesztve, de biz abból minél kevesebbet lehetett látni, mert való volt bár a hír, de nem igen akadt ember, ki e kiáltványokat életének kockáztatásával terjeszteni merészelje, s így, a Kossuth által beküldött kiáltványok nagy része a megbizottak kezéinél elrejtve maradt.

De máskülönben is, aligha előidézték volna ama kiáltványok a várt, és megkívántató hatást, mert bár meg volt a nemzet szívében az imádásszerű lelkesedés Kossuth egyénisége, s az eltitkolhatlan ösztönszerű vágy a felszabadulás után, de nem tévedünk talán, ha azt merjük állítani, hogy mind kedélyéből, mind akkori lelkülete és gondolkozási modorából hiányzott, az ugynevezett forradalmi elem, ami különben életmódjának, mely 1850-től kezdve majdnem lyrai volt, természetes következetessége gyanánt tekinthető.

Várt és remélt 1850. óta az igaz, de az egymásután csendben elmuló évek minden tavasszal elvettek egy szikrát reményeink melegéből, s már-már megszokni kezdé a szomorú állapotot, midőn az 1859-diki háború hír megérkezése szívét ismét, de nem forradalmi hatással, tehát csak a hazafiú láznak egy bizonyos fokáig átvillanyozta, de a mely láz mellett kész lett volna szabadítóit egészen házának tüzhelyeig bevárni a nélkül, hogy előbb fegyvert fogott volna.

És a mint mondjuk, ez magának az életmódnak természetében rejlett. Magán foglalkozása egyáltalában elvonta őt a reá nem bizott országos ügyeknek teréről, a korlátozott sajtó soha semmiféle sugárát nem hordta magában a lelkesítésnek, a nyomott viszonyok fojtó légkörében pedig nem igen talált annyi táplálékra a forradalmi vágy, hogy végre kifáradva, vagy jobbidőkre várva ezen reményében el ne szenderüljön.

A költészet, az irodalom, tudomány, az ipar, kereskedelem és gazdaság abéczéje nem arra valók, hogy egy nemzetben akkor, midőn a betegségből üdülve kiaszott izmainak új erőt akar szerezni, egy előkészületlen új forradalomra ingerelje. Szóval magukban a körülményekben és nem a nemzeti véralkatban rejlett az ok, mely sem Kossuth kiáltványának, sem a szabadítók harsonájának nem fogott volna oly egyszerre engedelmeskedni, a minthogy, daczára a vérmes reményeknek, a francia-olasz osztrák háború el is múlt, a béke meg is köttetett, anélkül, hogy

akkor mindjárt más kiválóbb eredménye lett volna, mint az, hogy a magyar katonaság utasításához híven csakugyan meg is felelt magyar kötelességének, amennyiben t. i. megszaladt, amint szerét tehetette, s így a magyar katonaságnak ezen magatartása okozá leginkább a solferinói és magentai vereségeket, melyeknek az lett a következésök, hogy Lombardia az Osztrákbirodalomtól elvétetvén, több szövetséges herczegséggel Victor Emanuel olasz király uralkodása alá adatott.

Az eldobott szikra azonban nem aludt ki, ami tanubizonysága volt annak, hogy a nemzet szívében gyulékony tárgyakra talált, ha nem mindjárt lobbantak is azok lángra, miután a belfejlődésre fordított gondokat a forradalmi tűznek előbb mintegy föl kellett emésztenie. Az ország hasonlított egy erdőhöz, melyben szikrák hullottak el, anélkül azonban, hogy a tűz bárhol is felcsapott volna, csak aztán később, midőn az illetők talán már feledték is, kezdett az lángolni jobbra balra.

A villa-francai békekötés elvágta a tűzár Magyarországba való todulásának útját, mely ország az újra megszabott határ fegyveres sorompójával lön cernirozva, csakhogy most már maguk a szikrát kapott szenvedélyek működtek, s a cultura buvárlataiba mélyedt nemzet ismét kiemelkedett a politikai mozgalom nyugtalan és viharveszélyes terére.

Az Olaszországból jött csapás megrendítette az egész birodalmat, megrendítette pedig két oldalról: anyagi hatalmának és morális erejének oldaláról. Mig a birodalom kisebb is lett, meggyőződhetek a birodalom sorsának intézői, hogy nemcsak kisebb lett, de sokkal gyengébb is mint a milyennek hitték, mert a katonaság magyar részének hűségében és áldozatkészségében bizni nem lehet. A veszteség nem az ellenség erejének, hanem a katonaság lelkében élő morális okoknak tulajdonítható, mely nem a bátorsághiány, hanem a hazából hozott elégedetlenségnek semmi katonai fegyelem által ki nem pusztítható kifolyása.

Ez volt az egyik megrendítő tapasztalat, a másik

pedig az, hogy a vereség, moralis erejének öntudatára ébreszté a nemzetet is, mely most már a számtalan kémkedő fülek hallatára fennen kezdé hangoztatni: hogy mig az Osztrákbirodalom urai Magyarországgal kibékülni nem fognak, harczi győzelemre de sehol se számitsanak ám, hanem így egyenkint fogják elszedni a birodalom kiegészítő részeit.

A nemzet e nyilatkozata nagyon természetesen hogy Bécsig hatolt, hol ugyan már nem volt nagy ujság, de mégis a legnagyobb harag és boszusággal találkozott, hogy a mint később a szemtanuk beszélték, a legfőbb személyek egyike, kardjára ütve ingerülten kiáltá: „Itt a kibékülés!”

Nemsokára tapasztalnia kellett azonban, hogy ha bár igen kedves eszköz lehetne is a kard a magyarokkal való elbánásra, de a viszonyok épen nem kedvezők ahhoz, hogy ezen eszköz most használatba vétessék, s így ha kelletnül, elfojtott haraggal ugyan, de a birodalom erejének megszilárdítása tekintetéből más kibékítési módhoz kell folyamodnia.

A magyar nemzet pedig valóban, most már önmagában forrt és duzzadt. Hogy az osztrákkormányzás iránti ellenszenvét kimutassa, hogy nemzetilételének ki nem ölhető jellegét, a Bach kormány nyomása alatt még inkább kifejlődött nemzetiségi lelkesedését, s azt a végsőig védeni kész szándékát bebizonyítsa, 1859. őszével hányni kezdé magáról az idegen hatalomra emlékeztető öltözetet, s nem hosszabb, mintegy félévi idő alatt, magyar nemzeti mezben állt az egész ország.

És e mezben kezdé magát csakugyan otthon, és magyarnak érezni az egész nemzet. A magyar öltözet viselése és látása ujra fölébreszté benne az ország jogos tulajdonosának tudatát, e tudat rendkívüli sebességgel fejleszté nemzeti érzelmeinek haragos hullámzását, s egyszerre csak a magyar nemzeti öltözet tengerében kezdék magukat nem jól érezni és idegeneknek találni azok az országra erőszakolt idegen hivatalnokok, kik pedig a magukat eddig

megadott benszülöttek fölött uraknak képzelni már-már egészen megszokták. És így az időt megérkezettnek látó nemzeti geniusnak mintegy varázsütésére, a félig már halottnak képzelt, de magát a csendben belsőleg erősítő magyar nemzet, feltámadt újra.

Követelő jel gyanánt használt pedig ez az osztrák udvar előtt arra, hogy az eszélyesség által már is régen tanácsolt kiegyezés, vagyis a magyar nemzet jogos kívánatainak megadása, mely 1850-ben ad acta tétetett, újból elővétessék; s ha bár nem történt is ez a kellő őszinteséggel, de 1860. őszén mégis csak kiadatott az országgyűlést összehívó rendelet. És bár a megyék is helyreállítottak s az idegen hivatalnokok nagyrésze kénytelen volt távozni az országból, ez nem csillapította le a kedélyeket. A nemzet azt akarta volna, hogy a magyar felelős ministerium neveztesse ki, s hogy az országgyűlést a miniszterelnök ellenjegyzése mellett hívja össze a megkoronázandó fejedelem.

Ez persze, hogy nem így történt.

Az országgyűlés összehívása, s a megyék helyreállítása nem volt egyéb, mint egy alkalmas légvonat arra, hogy még magasabbra lobogtassa a tüzet.

Mint mikor valaki poshadt penészes légkörből a szabadba lép, és hosszú lélekzetet vesz, — úgy cselekedett a nemzet is; avagy mintegy kalitkából szabadult madár, mely összevissza repdes és tulajdonképen azt sem tudja mihez fogjon.

A szabad lég beszívása, a kissé szabadabb mozgás aztán megnyitotta az élet szerveket és a testből, a lélekből ömleni kezdett kifelé, amit a 10 évnymása visszatartott, s a megnyílt országgyűlés nem volt egyéb, mint a nemzet fürdése tiz év óta összegyűlt keserűségének áradatában és mosdatása azoknak, kik honfivértől s esküszegés által szennyezetten álltak szenvedélyes kitörései előtt.

Kicsinyben ugyanazok voltak a megyék. Megannyi ítélőszék valamennyi.

Bécsben az indulat és boszú elfojtásával hallgatták mindezeket, miután megvoltak szokva nem úgy tekinteni

a magyar nemzetet, mint Magyarország tulajdonosát, ki e tulajdonát illető viszonyokhoz jogosan és szabadon hozzá szólhat, hanem csakis mint engedelmeskedni köteles alattvalót, tehát, — ami pedig az országgyűlés részéről nagyon természetes volt, — igen visszásan vették annak hevesebb kitöréseit és kifakadásait, (amire pedig el lehettek volna készülve) végre pedig belátván, hogy a nemzeti jellem a tiz évi nyomás alatt se meg nem tört, se meg nem puhult amaz engedékenységig, melyet talán attól vártak, s hogy e szerint a neki talán kijuttatni akart tökéletesen korlátozott és csonka alkotmánynyal megelégedve nem lesz; de most a birodalmi kormányt illető külviszonyok újból kedvezőbb szint öltének, — tehát elhatározták mind az országgyűlésnek, mind pedig a megyéknek feloszlatását, ami csakhamar be is következett.

És ez új csapást most már, tökéletes öntudattal és lelkihatározottsággal fogta fel a nemzet, s mert felsőbb helyről megengedettett, hogy a behozandó ideiglenes kormányrendszer alapján a megválasztott megyei tisztviselők állásaikat megtarthatják, a többség kinyilatkoztatta, hogy a hazaárulás bűnének bélyegével fog megjegyezni mindenkít, ki magát az újra behozott önkényuralom eszközeül átadva, hivatalában bennt marad.

A nemzet tehát az önkénytes honfiúi lemondatás visszavonulást tartván egyedüli védpaizsának és mentő horgonyának, mint egy borzadálylyal huzódott le azon térről, melyen öt arra kényszeríthették volna, hogy feladott alkotmányos életének szívébe gyilkot verve, ország tulajdonosi jogáról lemondva, most már valóságosan az osztrák hatalom szolgájává szegődjék.

És e tett nem volt más mint a hazafiság parancsolta kötelesség, és a történelem nem is fogja azt másképen elfogni, ámde az azon korban élők, kik tudomásával bírtak annak, hány becsületes magyar ember és családapa kezéből vette ki ez ismét a biztos megélhetési módot, azok tudják csak elmondani: hogy tiz évi keserves gyötrődés, bizonytalan életmód s talán koplalás után, mily áldozat

volt a biztos, kész kenyérről lemondani, a haza javáért eldobni az anyagi jólét és bőségnak szaruját, ismét kilépve a fedél és kenyér nélküli sanyaruság sivatagába!

Amely nemzet függetlensége és alkotmányaért kenyéréről is képes lemondani, ez a nemzet megérdemli, hogy szabad legyen. Nagy és dicső erő meghalni, de még nagyobb, és még dicsőbb erény éhezni a hazáért!

Az 1861-diki lemondás nagyszerűsége, ami meggondolva és megfontolva történt, oly mozzanat volt e nemzetnek dicsőségtől pedig nem szükkölködő életében, a melyre mindig büszkén, és tanulságkép hivatkozhatik az utókor. Midőn 1848—49-ben a lelkesedés lázától ragadtatva felajánlotta életét, véré, benső értékére nem követett el nagyobb dolgot, mint midőn 1861-ben kenyéretajánlotta föl.

Nem mondjuk, hogy a nemzetnek minden tagját érte volna ez a sors, de annyit talán elmondhatunk, s elmondásával hüek maradunk történeti tisztünkhöz: hogy az 1861-diki lemondással újra több család és családtag maradt el kenyéretől, mint ahány 1848—49-ben a csatáéren elesett.

Amde legjobban kell ott vigyáznunk, hol saját nemzeti érdekünk elismeréséről van szó, mert épen itt lehetünk a legigazságtalanabbak saját magunkhoz, amiért is lehetetlen általánosságban kimondanunk, hogy a lemondásnak, a resignációnak e terére a hazafiság vezetett volna minden egyes embert, a zsarnokság, ugymint a hazafiság nagyobb hatáskörrel bíró egyéneinek mint a nagyobb égi testeknek, megvannak a maguk satellesei, planétái, melyek azokat mindenfelé követik útjokban, onnan szedve világosságot, meleget, és táplálékot. A hazafiság ege is ily nagyobb és kisebb testekkel van behintve, melyek közt a nagyobbak magukkal viszik a kisebbeket. A nagyobb történelmi mozzanatoknál tehát épen úgy, mint a kisebbeknek ama-zok szoktak határozni, s így valljuk be, hogy különösen oly országban, mint Magyarország, hol a főnemesség és főpapság kezében van még az anyagi források nagy része, tehát ezek közreműködése nélkül oly általánosan nagyszerű ténnyt,

mint az 1861-iki lemondás volt, keresztül vinni nem lehet, s így nagyon természetes, hogy ezen tényezőket illetve leginkább az oroszlátrész.

Egy részről tehát ez, másrészről pedig az is idézte elő, mert a lemondók legtöbbször nem hitte, hogy e felsőbb helyről is ideiglenesnek nevezett állapot, rövid hónapoknál tovább tart, s hogy az osztrák kormány csakhamar kényszerítve látandja magát a megválasztottak újbóli visszahívására, a megyék újbóli helyreállítására. Ezen reményben mondtak le tehát a legtöbben, inkább választva a néhány havi szűkölködést, mint a hazaáruló címet. Hanem azért voltak elegendően olyanok, kik inkább a hazaáruló címet választva minden hazafiságot félretettek, és hivatalaikban bent maradtak, kik aztán a nemzeti megvetésnek tárgyaivá lőnek.

Az ideiglenes állapot azonban évekig tartott. A családok nagyrésze nyilvános panaszra fakadt, s hangosan kezdé kárhóztatni azokat, kiknek satelleseivé szegődött. A nyomor, mely 1861 után újra visszatért, hogy a megpróbáltatás vessejével újra sujtsa a hazafiságot, most már türelmetlenebbül fogadtatott, mint azelőtt, mielőtt számosan biztos kenyérhez jutottak, de arról lemondani ismét kényszerülve lettek volna. A megízlelt jó keservesebbé tette az 1861-et megelőző évtized alatt már meg szokott nyomort. Az elkeseredés egyre nőtt azok ellen, kik a hazaárulói címet mondták ki a hivatalaikat megtartókra, s ez elkeseredettséget az okozta leginkább, mert míg ama megbélyegzett hazaárulókat jutalmazva, és jólétben látták, addig nekik a nélkülözés fekete kísértetével kellett küzdeniök.

Nem bírták felfogni szenvedésük nagyszerűségét, hanem a következő kérdésbe foglalva kicsinyíték azt le: És miért éppen a hazafiaknak kell nélkülözniök? — Holott éppen azon nélkülözés által érdemelték ki a hazafiságnak mindenkor kemény küzdelmekkel járó czimét. Ki tartaná akkor érdemnek a hazafiságot ha az mindig részesülne az arányos és méltó jutalomba? Hiszen akkor nem hazafiság lenne, hanem: Ge-chäft.

Nagyon természetesen, hogy a főtényezőknek is be kellett látniok, hogy a hazafiság sulya leginkább az úgynevezett kenyér értelmiségre, a tudománya után élő, s az államnak legfőbb erejét képezni szokott középosztályra nehezül, s hogy ami sok, az sok, s hogy vagy összeroskad alatta, vagy a kitartásnak erején felöli nehéz fela datától lesz kénytelen megszabadulni, ami annyit tenne, mint ezen osztályról, mely nélkül pedig semmire se lehet menni, lemondani.

De talán maguk a főtényezők is megunták már a folytonos hatáskör nélküli álláspontot, megunták nézni, hogy az ország sorsát a legérdemtelenebb és hazafiatlanabb egyének intézik, s amely intézkedések előtt ők kötelesek meghajolni, s hogy többnyire haszontalan fraterrek parancsai után kell mozogniok. Tehát mindezen és még az ezekből folyó sok más okok miatt végre is oda kellett szilárd kitartásuknak puhulni, hogy: ha bár az országnak minden jogos kívánsága nem teljesül is, s ha bár igen lényeges pontokat kellend feláldozniok, megteszik azt, ha látják, hogy ez által a hazai ügynek további jogos fejlesztésére alapot nyernek, hogy az ország igazgatásának gyeplőit a hivatlanok kezéből az által kivehetik, s a kenyér nélkül szükölködő jobb hazafiak kezeibe tehetik le az ország hivatalos állásait.

Igen is, kellett hogy a felsőbb mint az alsóbb osztályok agyában fészket verjen magának ez a gondolkozási mód, s hogy az engedésre épített kiegyezési föltételek majdan tág talajra akadjanak az országban.

És így szokott az lenni egyesek, és nemzetek sorsában. Csak még csepp kitartás, és a segély, az alkalom megérkezik. De mert a tulfeszített kitartás után ez a csepp kitartás talán még több lelkiezőbe kerül, mint került az egész kitartás e pontig, tehát a csepp kitartás rendesen el szokott maradni, az eredmény, a segély, a már feladott várnak az ellenség által megszabott kapujához érkezik.

Nem elhamarkodott ítéletet mondunk, ha e hasonlóságot a magyarok kitartására is alkalmazzuk, noha

némileg eltérve és épen a végcsattanásnál találná a különbséget, mert: a magyarok kitartottak; kitartottak az ismét bekövetkező kedvező alkalomig, tehát egészen az utolsó perczig, de itt nem tudták aztán a perc által kínálkozó alkalmat fölhasználni, hanem akkor, mikor talán már más képen is eredményhez jutottak volna, a fentebb már elmondott engedékenységi tervek, és megpuhult megállapodás szerint jártak el, majdnem egészen szem elől tévesztve a körülményeknek óriási mérvben történt változását.

Az osztrák külviszonyok ugyanis 1865-ben ismét úgy kezdtek alakulni, hogy a bécsi kormány ismét nagy szűkségét kezdé érezni egy megbízható hadseregnek, tehát egy kibékült Magyarországnak, melynek országgyűlését s meggyéit, a kedvezőbb szelek fuvása alatt 1861-ben fegyveres kardhatalommal oszlatta szét. Az ismét fölmerült új jelek pedig egy cseppet sem voltak kedvezőbbek a Solferinót és Magentát megelőző jeleknél, miután itt a németországi osztrák supremátia jött kérdés alá.

Új háború állt a birodalom küszöbe előtt. Tudni ugyan még nem, csak sejdíteni lehetett, midőn 1865. őszén, az országgyűlést összehívó rendelet hirdetve lön.

Meg akarta-e vajjon a kibéküléssel előzni a háború kitörését az osztrák kormány, s így szerezni lelkesedést hadseregének ereibe, vagy pedig csakis mézes madzagot akart keresztül húzni mind annak, mind pedig a magyar nemzetnek száján? Annyi áll, hogy nem a kibékülés előzte meg a háborút, hanem megfordítva. Hanem hát az országgyűlés még a háború előtt összeült, ennyi igaz. Nem várt sebességgel fejlődtek-e ki vajjon az osztrák német háború kérdések, hogy a magyar kiegyezés műve már létre nem jöhetett, avagy az országgyűlés összehívása nem akart egyéb lenni, mit a nemzetet megvesztegető jó remény szívirványa? Jelen történetünk megírásánál csak kérdés marad, s mint tény, csak annyit írhatunk, hogy a háború kitörésével az országgyűlés, a nélkül' hogy még valamit keresztülvihetett volna, elnapoltatván, feloszlott.

Az ezt követő másik esemény pedig ez volt, hogy a

Benedek tábornakszernagy vezérletére bizott roppant osztrák hadat a porosz Königrátnél tökéletesen széjjel verte.

Benedek tábornakszernagy pedig magyar volt, hű és jó katona is volt, és semmi kétségünk, hogy daczára a hátulöltő porosz gyutús puskáknak osztrákoké lett volna győzelem, ha az egész hadsereg keblét a Benedek érzelmei feszítik, csak hogy az egybehívott országgyűlés még nem volt elég biztosíték arra, hogy a magyar katona osztrák birodalmi érdekért feláldozza életét.

Kossuth Lajosnak, a folyton hazája sorsán csügghető nagy száműzöttnek, a magyar függetlenség utáni vágyakozókhoz intézett, s a megérkezett kedvező alkalmat festő kiáltványai most se maradtak el, sőt a porosz kormány által részint 1848—49-diki, részint későbbi magyar menekültekből a Klapka 1848—49-diki tábornok, és Mednyánszky Sándor ugyanazon időkből való ezredes vezérlete alatt teljesen felszerelt fegyveres haderő, a magyarok fegyveres támogatására számítva a honszabadítás nagy-szerű küldetésével át is lépte a magyar határt; — de harsónájának zengését és dobja pergését, a Kárpát szirtjein kívül nem visszhangozta semmi más.

1861. óta a forradalmi szellem ismét kialudt, sőt, a már szóba is ejtett, s mindenfelé rebesgetett kiegyezés, a forradalmi hévnek teljes fékentartását idézte elé; a miből következtetve: ha t. i. a háború előtt összehívott országgyűlés csakugyan nem volt más politikai fogásnál, úgy mondhatni, hogy a diplomatikus ravaszságnak tökéletesen kitanúlt művészetével volt létre hozva, és nem téveszté el hatását.

A közösügyes szerződés.

A háború tehát az osztrák uralkodónak németországi fennhatóságáról történt lemondásával fejeztetett be, ami egyenlő volt a tökéletes vereséggel, miután a háborút ez a kérdés idézte elő.

Összehivatott volna e vajjon az elnapolt magyar or-

szágyülés ez esetben is, ha az osztrák fegyvereket diadal koszoruzza s a porosz királyság régi medrébe visszaszorítatják? a kérdések kérdése. És mindenesetre alapos az a feltevés, hogy — nem. Hiszen a magyarokkal való kibékülés nélkül is lehetett ily diadalt aratni, mi okért engedne önkényuralmi hatalmából az osztrák kormány? No de hát a körülmények másképen határoztak, s az országgyűlés 1866. év őszén ismét összehivatott.

S ami valóban komoly gondolkozást igénylő jelenség, az, az újból összeült országgyűlési többségnek álláspontja volt.

Ha bécsi kormány már a sadowai roppant vereség előtt szükségesnek tartotta, hogy a magyarországgyűlés egybehívása által a magyarok száján mézes mázos madzagot vonjon keresztül, sőt ha már 61-ben szűkégét érezték a kibékülésnek, nagyon természetes, hogy a csehországi szégyenteljes kudarcz után, annak elkerülhetlenségét kellett belátniok, valamint azt is, hogy egy még egyszer felosztatott országgyűlés az ügynek csakis elmérgesítője, s a folytonos ingerlés által a nemzeti dacznak még hosszabb kitartásra buzdítója lenne, melyet aztán egy ismét megérkezhető alkalomkor nem hiába intene Kossuth az alkalmom felhasználására.

Igy kell gondolkozni legalább minden józan észnek, miután ez a körülmények természetes kifolyása, s ha bár nincs emberi bölcsesség, mely a jövő titkába csak egy nappal megelőzőleg is behatna, bár nem tartozott a lehetetlenségek közé, hogy Ausztria Sadowa után épen olyan makacs lesz, mint Sadowa előtt volt, — de hogy mindennek megkísértése nélkül, a magyarországgyűlési többség azon az állásponton maradjon, melyen a bécsi kormányt ért sadowai vereség előtt volt, hogy az előtte kitágult tért fel ne használja, s jogos kivánságával még csak egyetlen lépést se tegyen előre; ez mindenesetre azon redkivüli dolgok közé tartozik, melyet nem lehet egyébnek tulajdonítani, mint azon tájékozatlanságból kifolyó mozzanatnak, hogy t. i. a

magyarországi többség legujabb helyzetét felfogni nem volt képes.

Említettük, hogy a középosztály kenyértelensége, a várakozásnak leginkább arra nehezedő súlya, de máskülönben az a körülmény is, hogy t. i. bosszantó volt már nézni, hogy az ország fölötti rendelkezés a leghitványabb emberekre bizatik, tehát mind ezek és más körülmények arra birtak a közvéleményre befolyással bíró egyének közül igen sokat, hogy: meg fogják ragadni a legelső alkalmat, s egyben másban engedve bár, de az intézői, és végrehajtói hatalmat amaz emberek kezeiből ki fogják venni, — avagy rövidebben mondva: bizonyos feltételek alatt ősi alkotmányunk várának kapuit megnyitandják.

Szóval a kitartás megtört, miután bekövetkezett az az állapot, mely hosszas elzárás után minden várnál be szokott következni: az anyagi szükség, és a rabság megúnása.

Ha a bizonyos körülmények és behatások által megtörtént capitulációkat menteni lehet, miért ne lehetne menteni ezt a capitulációt is. Mert hogy ama feltett szándék nem eredményezhetett volna mást, azt csak be fogja ismerni mindenki, miután több oly dolgok feladásáról, s ismét több oly dolgok elfogadásáról lett szó, melyet a külerő nyomása nélkül, a maga jószántából, se föl nem adott volna, se el nem fogadott volna a nemzet soha.

Ha fegyverletételnek nem is, de önmegadásnak mindenesetre nevezhető. Ha tehát bizonyos körülmények közt az eféle capitulációkat védelmezni lehet, miért ne lehetne védelmezni ezt is?

Védelmi ok mindenesetre amit már elmondtunk, s azon tény is, hogy a nemzet kitartása napról napra csökkent, az önbizalom fogyott, reménysugárok s a külesemények miatti változások nem mutatkoztak, s egyáltalában lehetett látni, hogy az értelmiség nagy része várva várta már azt a pillanatot, hogy nyomott anyagi sorsán segíthessen, nehogy mint a példabeszéd mondja: akkor szokja már meg a koplalást, mikor élhen elveszett. De máskülönben attól is lehetett tartani, hogy a közvélemény a kiegye-

zást halasztók vagy gátolók ellen nyilatkozik, hogy mint egy quasi szellemi lázadás lesz, melyet aztán az osztrák kormány saját hasznára, s a népvezérek ellenére is kizsákmányol.

Amint mondtuk, az 1861-ki országgyűlés összehívása, és megyék visszaállítása, aztán azok csakhamari feloszlatása szintén nem volt más, mint diplomatikai fogás, az éhező raboroszlánnak száján egy jó falatnak a keresztül húzása. — Az oroszánt valóban így szokták szelidíteni, s az osztrák kormány az oroszán-szelidítésnek studiumát vette elő.

1861 után a hasonlithatlanságig türelmetlenebb lett a nemzet, mint 1861 előtt volt, s a kitartását illető fennt jelzett félelem nem volt alaptalan. „Könnyü azoknak várni, a kik nem éreznek szűkséget!“ — Nagyon sokan hangoztatták már e szavakat, míg más részt a provisorium hivatalnokai ellen való gyűlölet, s a vágy azok állását elfoglalhatni, még inkább nevelte a türelmetlenséget.

Ahol ily jelek mutatkoznak, ott ne várjunk a vezérektől emberfelettséget, mert vannak pillanatok, midőn amazok kitartása még inkább ingerli azok dühét, kik a kitartás türelmének már legalsó lépcsőjére jutottak.

Van tehát ok, és erős ok, mely az alkudozásba bocsátkozni kívánók mellett védelemül hozható föl, különösen pedig, ha tekintetbe vesszük azt is: hogy ők egy oly alapnak elérését tüzték ki czéljokúl, mely alapon aztán a feladottak visszaszerzésére megkezdhetik a küzdelmet.

„Csak egy pontot hová csavarom egyik végét támaszthatom, és kimozdítom sarkából a világot,“ — mondá Archimedes. És ime ily pontnak vehették ők a folytonosan együtt ülő országgyűlést, a fejedelemmel való közlekedést, és a szabadsajtót.

Ezek tehát mind olyan dolgok, melyeket védelmükre lehet felhozni, mind addig, míg ama ponthoz nem értek, melyről az Archimedesi csavar náluk nélkül is kifordította sarkából a világot.

A sadowai vereség egy oly fordulatot idézett elő a birodalom sorsának ujjaalakulását illetőleg, mely azt a sorsot egyenesen, és egyedül Magyarországnak a kezébe adta. Azon megszorult helyzet, melyben Magyarország magát lenni képzelé, két nap eseménye által tizszeres mérvben játszattott át ama másik fél vállaira, kivel most úgy állt szemközt, mint azon kiskereskedő a nagykereskedővel, kitől tegnap oly feltételek alatt, melyeket az el nem fogadott, még ő kért kölcsön, s ime ma már, a nagykereskedő van oly helyzetben, hogyha emez nem segít rajta, okvetlen csődöt kell mondania.

És mi történik?

A kiskereskedő nem tudja magát beletalálni helyzetébe, ő az adó, az ő kezében van amannak sorsa, de mert már megszokta, tehát most is a nagykereskedő szabja meg neki a feltételeket, melyeket ő elfogad, s ez által magát egy kimondhatlanul kellemetlen és veszélyes helyzetbe sodorja.

A ravasz, diplomatiái cselszövényekben valóban ott-honos osztrák kormány, így bánt a tapasztalatlan magyar politikusokkal, s a becsületes jó öreg táblabíróval, Deák Ferenczcel.

A sadowai keserves napok után a magyarokkal való kiegyezés nélkül egészen tarthatlanná lett volna helyzete, mert ama vihar megváltoztatta az egész birodalom légkörét; — ámde sokkal jobban tudta ő titkolni ezen emésztő lázas betegségét, melynek rögtönös gyógyítás kellett, mint a magyarok a kiegyezés utáni vágyukat, vagyis az éhes oroszlan türelmetlenségét. Ugy történt tehát, hogy az országgyűlés megnyiltával a bécsi politikusok ugyan csak azt a fonalat vették föl, melyet az elnapolás előtt letettek, s mintha azóta még csak a viz se zavarodott volna meg, tovább kezdtek fenni, amit látva az országgyűlési szerény többség, a szemérmes koldús bizonyos genantságával, nehogy azokat a nagy urakat uj alkalmatlanságával megsértené, tehát most is megelégszik a már előbb megszokott

elbánási móddal, noha azóta lutrit nyert, s azok az urak ő tőle várnák a jó szerencsét.

„De hát csak méltóztassék folytatni kérem alásan“.

.....
 És a minthogy az 1865-dik évi deczember 10-dik napjára összehívott országgyűlés, a királyi leiratra adott válaszában, a már többször említett egyezkedési szándékkal kijelentette hogy:

„*Elismerjük* mi, hogy léteznek oly viszonyok, melyek Magyarországot a Felsőged uralkodása alatt álló többi országokkal közösen érdeklik; s *igyekezetünk* oda lesz irányozva, hogy e viszonyok megállapítására, és mikénti kezelésére nézve oly határozatok jöjjenek létre, melyek *alkotmányos önállásunk, és törvényes függetlenségünk veszélye nélkül* a célnak megfeleljenek. Ugyanazért haladék nélkül hozzá is fogunk egy, e tárgyra vonatkozó javaslatnak kidolgozásához.“

Fából vaskarika. Elismerni, hogy a viszonyokon az osztrák tartományok kedvéért változtatni kell, az, sok oly dolgot feladni, melyek amazokra nézve alkalmatlanok, sokat pedig elfogadni, melyek alkalmasak, tehát igen-igen nagy, és lényeges változásokat hozni be, a nélkül, hogy alkotmányos önállóságunk megsértetnék. — Az az: „a kecske is jól lakjék, de a só is megmaradjon;“ vagyis merő képtelenség, és puszta frázis, minek azonban, hogy a kiegyezők saját magukat is vakítsák, mind pedig a világ előtti igazolásnak tekintetéből, bent kellett foglaltatni, noha bennsőleg meg volt győződve valamennyi, hogy az lehetetlen, s mint a római augurok, restelltek egymás szeme közé nézni.

Ámde amint már többször elmondtuk: ha ezt a sadowai vereség előtt teszik, igen sok oldalról, az az hogy több oldalról menthetők, de mert ama esemény után tették, mentségükre igen keveset hozhat föl a történelem, noha ők maguk, még a következő mentő okot is felállítják:

„Hátha például“ — és ez az ő hitük szerint van el-

mondva, — „csakugyan megtette volna a bécsi kormány azt, hogy nem engedett volna, hanem igen is, mint 1861-ben, feloszlatta volna az országgyűlést? Mi lett volna akkor? Lehet, hogy a végveszélynek a megsemmisülésnek lett volna kitéve a birodalom. Jöhetett volna csapás, mely azt egészen széjjel szórta volna. És mivé lettünk volna mi, kiket Ausztria segélye nélkül azonnal magába olvasztana a szláv elem? Tehát, hogy vele magunkat is megmenthessük, ha ő feláldozta volna is magát, minket hazánk iránt érzett kötelességünk nem engedett volna a bünös makacsság ezen pusztulással fenyegető útjára térnünk?

Hogy mennyiben fogadható el ez a mentség, és mennyiben nem? azt nem fogjuk itt bonczolgatni, csupán annyit jegyzünk meg, hogy: Ha nekik ez meggyőződésük volt, ha ők az Ausztriával való habár ily drága kiegyezésben is, de hazánk megmentését látták; ha máskülönben feltett céljuk volt, e kiegyezés alapján a netalán feladott jogokat újra visszaszerezni, s az által, hogy az ország kormánya kezükbe jutott, a nemzetet szellemileg emelni, úgy anyagilag gyarapítani és boldogítani; a népszabadságot fejleszteni, az egyenlőséget megalkotni, a hazai törvényeket a nép szelleméhez mérve javítani, az alkotmány szilárdítására, az ország függetlenségének biztosítására minden alkalmat felhasználni; és behozni végre a becsületes magyar egyszerű de igazságos eljárásokat, stb., stb.; úgy mondom, még csak menteni se kell őket, mert legfényesebb mentség, mely előtt minden ember meghajol, a hazafiui jóakarattal, és ügybuzgósággal párosult tiszta, őszinte meggyőződés; és ha az ő meggyőződésük az volt: hogy amit veszteni fognak a vámon, hát ki fogják nyerni a réven; — hát a hazát illetőleg jóakarólag és becsületesen jártak el, ámde, mert tetteiről lehet leginkább megismerni az embert, tehát lássuk majd alább, mennyire igyekeztek az egyezés által reánk háramlott hátrányokat a nyert előnyök által elsimítani, s azon előnyöket a haza boldogítására felhasználni?

Hogy akarta volna a kiegyezést a kisebbség?

Az országgyűlési albizottság kisebbségének külön véleménye.

Mindenekelőtt megjegyezzük, hogy a mennyiben ezen vélemény folytán a *pragmatica sancti*óból reánk háramló kötelességekről lesz szó, mi ezen kötelességeket egyedül azon esetben tartjuk létezőknek, ha Magyarországn irányába is teljesítve lesz mind az, a minek a *pragmatica sanctio*, illetőleg az 1723. 1-ső és 2-ik t. cz. értelmében, — a mely képezi minket illetőleg a *pragmatica sancti*ót, — teljesíttetnie kell.

Megjegyezzük továbbá, hogy mind az, mi a közös viszonyok tárgyában a vélemény értelmében megállapítandó lenne, tetteleg életbe nem léphet mindaddig, míg:

a) Magyarország alkotmánya egész terjedelmében visszaállítva nem lesz;

b) míg a valódi teljes alkotmányos élet Ő Felsége többi országai- és tartományaiban is tetteleg életbe nem lépett.

A *pragmatica sancti*óban a trónöröklés rendének s a feloszthatlan és elválhatlan birtoklásnak meghatározásán kívül két főeszme van kimondva, az egyik a közbiztonság s ebből folyólag a kölcsönös védelem; a másik Magyarország közjogi és belkormányzati önállásának, mint az egész elfogadása föltételének sértetlen fentartása.

Mindkettőnek egyformán figyelembe vételével állapítottuk meg jelen véleményünket.

A kölcsönös védelem tekintetében vannak kötelezettségeink. Magyarország mindenkor eleget tett azoknak, most is eleget tenni szándékozunk.

Eddig Magyarország ezekre nézve is egyedül saját országgyűlése és törvényes fejedelme által intézkedett, ki, mint többi országai és tartományainak absolut fejedelme, azokat ezen viszonyokra nézve is önmaga, teljhatalommal képviselte. Miután azonban Ő Felsége legmagasb trónbeszéde értelmében ezen országait is alkotmányos jogokkal ruházta föl, nem ugyan kötelelességszerűleg, de a czélszerűség szempontjából készek vagyunk arra, hogy önállásunk teljes megóvása mellett velök egyetértőleg intézkedjünk

mindazokra nézve, melyek a közbiztonság valószínűsítésére okvetlenül szükségesek.

Ilyenek:

- a) a külügy,
- b) a hadügynek némely részei,
- c) a fentemlitett két tárgyra szükséges költségek.

Egyetértőleg intézendők ezek szerint:

I. Azon külügyek, melyek a magyar korona országait és Ő Felsége többi országait és tartományait egyformán illetik.

Ezekre való alkotmányos befolyását Magyarország a IV-dik szakaszban megállapítandó módon gyakorolja.

II. A hadügy annyiban, a mennyiben mind az, mi Ő Felsége egész hadseregének, és így a magyar hadseregnek is vezérletére, vezényletére és belsejére vonatkozik. Ő Felsége mint legfőbb hadparancsnok által a IV-ik pontban előadandó módon fog intéztetni.

Ellenben magának tartja föl az ország az intézkedést a hadügyre vonatkozólag minden egyebekben, magának tartja föl jelesen:

a) a magyar hadseregnek időnkénti kiegészítését, az ujonczok megajánlásának jogát, a megajánlás föltételeinek s a szolgálati időnek meghatározását, úgy szintén a katonaság elhelyezését s élelmezését illető intézkedéseket eddigi törvényeink alapján mind a törvényhozás, mind a kormányzat körében.

b) A védelmi rendszernek megállapítását, melynek újabb szabályozása vagy átalakítása Magyarországra nézve azontúl is mindenkor csak a magyar törvényhozás beleegyezésével fog megtörténni; végre

c) Saját törvényhozása, illetőleg kormányzata útján az intézkedést a magyar hadsereg egyes tagjainak mindazon magyarországi polgári viszonyai, jogai s kötelességei felett, melyek nem a katonai szolgálatra vonatkoznak.

III. A fentebbiekre szükséges költségek mennyiségének megállapítása.

Mire nézve meghatározatván időnként az V-dik szakaszban leirandó módon az arány vagy hányad, a melyben ezen költségekhez Magyarország járulni fog, az évenként szükségelt összegek meghatározása a IV. szakasz értelmében egyetértőleg fog eszközöltetni.

Ezen összegnek miként kezeléséről is az említett IV. szakasz határoz; de az iránt, hogy mi módon vettessenek ki és hajtassa-

nak be, Magyarországra nézve egyedül a magyar törvényhozás s illetőleg a magyar felelős miniszterium fog intézkedni.

Magyarországot sem a külügy, sem a hadügynek olyan költségei, melyeket Ő Felségének többi országai és tartományai mint a német szövetség tagjai tartoznak viselni, nem illetik.

Magyarországnak minden egyéb államköltségeit a magyar felelős miniszterium előterjesztésére a magyar törvényhozás teljesen függetlenül fogja elhatározni, s azokat, valamint minden egyéb adókat is, a magyar miniszterium saját felelőssége mellett hajtja be és kezeli.

IV. Az 1861-ik évi első fölratunkban kimondottuk, hogy az örökös tartományok alkotmányos népeivel csak úgy mint önálló szabad nemzet más önálló szabad nemzettel, függetlenségünk teljes megóvása mellett, vagyunk hajlandók esetenként érintkezni.

Ezen elv meghatározása mellett a külügy s a hadügy meghatározott részeire és az ezekre szükséges költségekre nézve az egyetértő intézkedés következőleg lesz eszközzendő:

A) A törvényhozási teendőket illetőleg:

A magyar korona országainak és Ő Felsége többi országai és tartományainak miniszteriumai kölcsönös értekezés folytán elkészítik az egyértelmű javaslatokat, és azokat, vagy ha megegyezni nem tudtak volna, az eltérő javaslatokat és azokra vonatkozó észrevételeket és ellenészrevételeket — mindenik az illető törvényhozás elébe terjeszti.

A törvényhozások önállólag tanácskoznak felettök; meghatároztatván, hogy egy és ugyanazon országgyűlés két háza között, nehogy túlságos izenetsváltások által az idő elpazaroltassék, minden egyes esetben csupán két izenetsváltásnak van helye.

Ha ily uton nem jött a két ház között egyetértés létre, a kettőnek tagjaiból szabad választás útján a törvény által meghatározandó arány szerint egy országos küldöttség alakittatik, mely a kérdéses pontok felett — ha egyetértésre jönni nem tudott, — tagjai abszolút többségének szavazatával határoz, és így létrejött határozata az őt kiküldött országgyűlésnek bejelentetvén, annak megállapodásává válik.

Határozatait a két törvényhozó testület az illető miniszteriumok által közli egymással.

Ha Magyarország gyűlése és Ő Felsége többi országai és tartományai ezen ügyekre nézve jogosult, teljesen alkotmányos törvényhozó testületében létrejött megállapodás eltér egymástól, mindenik választ a paritás elve alapján saját kebeléből egy javaslatkészítő küldöttséget, mely két küldöttség az egyetértés létre-

hozását megkíséríti s a javaslatot, vagy ha egyező értelemre nem juthatott, az eltérő javaslatokat további tárgyalás és megállapodás végett az öt kiküldött testülethez beadja.

E küldöttség felváltva Pesten, vagy Ő Felsége többi országai és tartományainak önmagok által Ő Felsége beleegyezésével kijelölt valamely városában jön össze.

Ezen küldöttség javaslata felett ugyanazon egy országgyűlés két háza már csak egy izenetet válthat, s ha egyetértés nem jött létre, a nevében határozó országos küldöttség megválasztásának kell bekövetkeznie.

Igy kelt újabb határozatait a két törvényhozó testület ismétlő illető miniszteriuma által közli egymással.

Az országos küldöttség, mint a javaslatkészítő küldöttség, önmaga választja elnökét, tollvivőit stb. és mindeniknek ülései nyilvánosak.

Megjegyezzük végül, hogy ha mind a magyar korona országaiban, mind Ő Felsége többi országai és tartományaiban érvényre jut amaz Angolhonban gyakorlatban lévő alkotmányos elv, hogy a felsőház a budgetet egészben elvetheti ugyan, de egyes tételeiben nem módosíthatja azt: az előadott eljárás épen azon tárgyra, a költségekre nézve, mely minden évben rendszeresen elő kell hogy forduljon, jó részt sohasem lévén az országgyűlés két házából választandó országos küldöttségre szükség, sokkal egyszerűbbé és rövidebbé válik.

Ha ily módon egyértelmű határozat jött létre, az mindenik törvényhozó-testület által Ő Felsége elébe terjesztetvén, ha a sanctiót megnyeri, törvényté lesz.

Azon rendkívüli esetben pedig, ha a magyar országgyűlés és Ő Felsége többi országai és tartományai erre jogosított törvényhozó testülete között egyetértés ily módon sem jött volna létre, mindenik fölterjeszti megállapodását a közös fejedelem elébe, ki is mindkét miniszterium meghallgatása után, az egyiket vagy másikat az eltérő pontokra nézve is szentesítheti, mely esetben az általános kötelező erejűvé válik.

B) A végrehajtást illetőleg :

a) A külügyekre nézve a közös fejedelem az oldala mellé rendelt magyar miniszter s többi országai és tartományai hasonló minisztereinek tanácsával él.

Jogában áll a közös fejedelemnek, magát ez ügyekben az uralkodó ház minisztere által helyettesíttetni, ki sem Magyarországnak, sem Ő Felsége többi országai és tartományainak külön minisztere nem lehet.

A Magyarországot és Ő Felsége többi országait és tartományait egyformán illető okmányoknál, mindkét kijelölt miniszter ellenjegyzése szükséges, míg az egyiket vagy másikat külön érdeklőknél a körülményekhez képest egyiké vagy másiké kívántatik csupán.

b) A hadügyet illetőleg a közös fejedelem mint legfőbb hadparancsnok egy főhadparancsnokság útján az országok erre megbízott minisztereinek ellenjegyzése mellett intézkedik mind azokban, mik a hadügy körében a közbiztonság szempontjából törvény által egyetértőleg közelendőkül kijelöltettek.

Magyarországon csak az oly rendeletek lévén végrehajthatók, melyek saját miniszterének ellenjegyzésével ellátva vannak.

c) A szükséges költségek a fentebb leirt módon megállapítván, azok illető részét mindegyik miniszterium behajtja a kormányzata alá tartozó országokban, és beszolgáltatja rendeltetésökhez képest a külügyek és főhadparancsnokság pénztárába.

Ezen pénztárok felett az ellenőrködést, mind a magyar korona országainak, mind Ő Felsége többi országai és tartományainak illető minisztere gyakorolja. Az azokról szóló számadások a törvényhozó testület elé terjesztés végett mindeniknek átadatnak és a jövő budget megállapítására szükséges adatok kiszolgáltatnak.

V. Ha az elől kijelölt feltételek teljesedésbe menetele után a fentebbiek szerint meg lesz állapítva, hogy mik azon ügyek, a melyek a közbiztonság érdekében czélszerűség szempontjából egyetértőleg intézendők, és hogy mi legyen azoknak intézési módja: szükséges lesz kölcsönös alku útján meghatározni azon hányadot, mely szerint ezen ügyek terheit s költségeit a magyar korona országai viselendik.

Ezen alku megállapítása oly módon történhetik, hogy a magyar korona országainak és Ő Felsége többi országai és tartományainak felelős miniszteriumai kölcsönös értekezés folytán részletes adatokkal támogatott javaslatot fognak az említett arányra nézve kidolgozni.

E javaslatot mindenik miniszterium az illető országgyűlés elé terjesztendi, hol az rendesen tárgyalandó, mindenik országgyűlés az illető miniszteriumok útján közlendi határozatait a másik országgyűléssel, és mindkettőnek ily módon eszközlendő megállapodásai szentesítés végett Ő Felsége elébe fognak terjesztetni.

Ha a két miniszterium a javaslatra nézve nem tudna meg egyezni: mindeniknek véleménye mind a két országgyűlésnek elébe terjesztetik; ha pedig a két országgyűlés nem tudna egy-

mással kiegyezni, akkor a kérdést az előterjesztett adatok alapján Ő Felsége fogja eldönteni.

Az arányra nézve kötendő egyezkedés, csak határozott időre terjedhet, annak elteltével ismét ugyanazon módon új egyezkedésnek leendő helye.

A fentebbi öt szakaszban elő van sorolva, hogy minő tárgyakat és minő terjedelemben vagyunk készek a közbiztonság érdekében és czélszerűség szempontjából egyetértőleg intézendőknek tekinteni; meghatároztuk azoknak kezelési módját, meg azt, mi uton lesz majd a terhek és költségekből Magyarországot illető hányad megállapítandó.

Vannak ezenkívül még oly ügyek, melyekre nézve az országot semmi nemű kötelezettség nem terheli, de melyekre nézve politikai tekinteteknél, érdekek találkozásánál fogva czélszerűbb egyetértőleg mint szorosán elkülönítve intézkednünk. Ilyen:

VI. Az államadósságok ügye.

Ezeket illetőleg Magyarországot alkotmányos állásánál fogva oly adósságok, melyek az ország törvényszerű beleegyezése nélkül tétettek, jogilag nem terheltetik.

De kijelentettük már ezen országgyűlésen is a legmagasabb trónbeszédre felküldött válaszfeliratunkban, hogy ha a valóságos alkotmányosság hazánkban és Ő Felsége többi országaiban is minél előbb tétleg életbelép, készek vagyunk, mint már 1861-diki feliratunkban is nyilvánítottuk: azt, a mit tennünk szabad és önállásunk s alkotmányos jogaink sérelme nélkül tehetünk, a törvényszabta kötelesség mértékén túl is, méltányosság alapján, politikai tekintetektől megtenni, hogy azon súlyos terhek alatt, miket az absolut rendszer eljárása összehalmozott, Ő Felsége többi országainak jólléte, s azzal együtt a mienk is össze ne roskadjon, s a lefolyt nehéz időknek káros következtései róluk és rólunk elháríttassanak.

E tekinteteknél fogva tehát, s egyedül ezen alapon, kész most is az ország az államadósságok terhének egyrészt elvállalni s ez iránt előleges értekezés folytán Ő Felségének többi országaival is, mint szabad nemzet szabad nemzettel, felelős miniszteriumának közbejöttével egyezkedésbe bocsátkozni. Ezen egyezkedés által lesz az is meghatározandó, hogy azon rész, melyet Magyarország az államadósságokból elvállal, mikép kezeltessék.

Jövőre lehetnek esetek, midőn czélszerű leendő, hogy valamely új kölcsön felvételére nézve Magyarország Ő Felsége többi orszagai és tartományaival egyetértőleg intézkedjék. Az ily eset jelenlétének meghatározása, valamint az egyetértő intézkedés mikénti

eszközlésének megállapítása azonban Magyarországra nézve minden egyes alkalommal a törvényhozást fogja illetni.

Egyébiránt ünnepélyesen kijelentjük e helyen is, hogy a valóságos alkotmányosság azon alapelvénél fogva, miszerint az országot saját beleegyezése nélkül adóssággal terhelni nem lehet, jövődre sem fogunk semmi oly államadósságot Magyarországra nézve kötelezőnek elismerni, melynek felvételéhez az országnak törvényszerűen és határozottan kijelontott beleegyezése hozzá nem járul. Ilyen továbbá a kereskedelmi ügy.

VII. A kereskedelmi ügyekben a *pragmatica sanctio*, valamint számos egyéb törvényeink szerint is magyar korona országai, mint a fejedelem többi országaitól jogilag külön álló, azoktól független országok, saját felelős kormányuk és törvényhozásuk által intézkedni s azokat vámvonalak által is szabályozni teljes joggal bírnak.

Miután azonban közöttünk és Ő Felségének többi országai között az érdekeknek kölcsönös érintkezései fontosak és számosak, s a kereskedés szabadsága minden tekintetben jótékony, kész az országgyűlés arra, hogy egy részről a magyar korona országai, más részről Ő Felségének többi országai között, más vámogyletek alapelvének figyelembe vételével bizonyos, számosabb évek tartamára kötendő és időnként megújítandó vámszövetség köttessék, melyben egyszersmind annak kezelési módja is meghatározottassék.

Ezen szövetség megkötése kölcsönös alku által történnék oly módon, mint két egymástól jogilag független országok hasonló egyezkedései történnék; a két félnek felelős miniszteriumai közös egyetértéssel készítsék meg a szövetségi részletes javaslatot, s terjeszszék azt mindenik az illető országgyűlés elé, s a két országgyűlésnek megállapodásai lesznek Ő Felségének szentesítése alá terjesztendők.

Mint hogy azonban vannak még a kereskedelmi ügygyel kapcsolatban lévő más fontos tárgyak is, melyeknek egyetértve leendő elintézése czélszerűbb lehet, szükséges: hogy az országgyűlés saját törvényhozási jogát a kereskedelmi ügyet illetőleg minden egyebekre nézve is fenntartván, nevezet szerint jelezze ki azon ilyen tárgyakat, melyeket a megállapítandó módon és határok között Ő Felsége többi országaival kötendő kölcsönös egyezmény tárgyává tenni hajlandó, s mivel mindezen tárgyaknak részletes megvitatása és kijelölése több időt igényel, mint a mennyivel az alválasztmány a fennforgó körülmények között rendelkezhetett, azért azok iránti észrevételeinket mi is a tárgyalások további folyamára tartjuk fenn.

Ezen egyezkedések esetenként oly módon létesüljenek, mint feljebb a számszövetség megkötésének módjára nézve előadatott.

Magában értetődővé: hogy ha ez egyezkedések nem sikerülne, az ország törvényes intézkedési jogát magának minden tekintetben fenntartja. Ilyen végül:

VIII. A közvetett adók ügye.

Magyarországnak joga: ezekre nézve saját törvényhozása és saját kormánya által intézkedni — kétségbe vonhatatlan és jövődre is sértetlenül fenntartandó.

Kész azonban az országgyűlés arra, hogy ezekre vonatkozólag kölcsönös egyezkedés útján időről időre oly elvek állapittassanak meg, melyek lehetővé tegyék a közbenső vámsorompók vissza nem állítását, a nélkül, hogy a magyar korona országai és Ő Felsege többi országai és tartományai a közvetett adók iránt hozott határozataik által egymásnak azokból eredő jövedelmeit — megemmi-sithessék.

Mely utóbbi eshetőségnek elkerülésére, ha az elvekbeni egyetértés bármikor nem sikerülne, nem maradna más mód fenn, mint a jogilag úgy is soha meg nem szűnt közbenső vámvonalnak — úgy mint zárvonalnak visszaállítására.

Az ennek elkerülése céljából szükséges elvek megállapítása feletti alkudozások, ugyanazon módon lesznek vezetendők, mely a kereskedelmi ügyekre vonatkozólag a VII. szakaszban megállapított.

Ezek azon nézeteink, melyekben az albizottmány többségétől némelyekben eltérő véleményünket a fennforgó körülmények között rögtönözve előterjesztjük.

Nyári Pál s. k.

Ghyczy Kálmán s. k.

Ivánka Imre s. k.

Tisza Kálmán s. k.

Hogy vitte keresztül a többség?

1. Azon kapcsolat, mely egyrészt a magyar korona országai, más részről Ő Felsegének többi országai és tartományai között jogilag fennáll, a *pragmatica sanction* alapszik.

2. Megállapítván ez ünnepélyes alapszerződés a Habsburg-ház nőágának trónöröklési jogát, kimondotta egyszersmind, hogy azon országok és tartományok, melyek a megállapított öröklési

rend szerint egy közös uralkodó alatt állanak, feloszthatlanul és elválhatlanul együtt birtoklandók. E határozottan kimondott elv folytán a közös biztosság együttes erővel leendő védelme és fenntartása oly közös és viszonyos kötelezettség, mely egyenesen a *pragmatica sanctio*ból származik.

3. De ezen megállapított kötelezettség mellett határozottan kikötötte a *pragmatica sanctio* azon föltételt is, hogy Magyarország alkotmányos közjogi és belkormányzati önállása sértetlenül fenntartassék.

4. E két alapeszmét kell tehát egyaránt tekintetbe vennünk azon viszonyok meghatározásánál, melyek Magyarországot a közös fejedelem uralkodása alatt álló többi országokkal közösen érdeklik. S valamint egyrésztől kész volt Magyarország a multban, ugy kész leendő jövőben is mindenkor teljesíteni mindazt, a mit a *pragmatica sanctio* szerint a közös biztosságnak együttes erővel védelme és fenntartása multhatlanul megkíván: ugy más részről oly kötelezettségeket, melyek e czélon tulterjednek, s annak elérésére nem elkerülhetlenül szükségesek, magára nem vállalhat.

5. Ezelőtt Magyarországot illetőleg mindazokra nézve, mik az érintett viszonyokra vonatkoznak, a magyar országgyűlés és a király közmagyar egyetértéssel intézkedtek, és ez intézkedések megállapításánál más ország befolyással nem birt, mert a magyar király, mint az uralkodása alatt álló többi országok absolut fejedelme, azon országoknak érdekeiről és teendőiről absolut hatalommal rendelkezett. Most azonban, a legmagasabb trónbeszéd szerint, lényegesen változott a helyzet az által, hogy ő Felsége „alkotmányos jogokkal ruházta föl többi országait is, azokat tehát absolut hatalommal ezentul nem képviselheti, s azok alkotmányos befolyását nem mellőzheti.“ Kijelentette jelen országgyűlésünk is a válaszfeliratban, hogy ezt figyelembe veendi.

6. Irányadóknak tekintette a bizottság e szempontokat, midőn megbízatásához képest kijelöli a főelveket, melyek véleménye szerint a közös viszonyok megállapításánál alapul szolgálnak, s ez elvek folytán összeállítja a készitendő javaslat vázlatát. Kiindulási pontja tehát e részben a *pragmatica sanctio*, melyet mint ő felsége, legmagasabb trónbeszédében, mint az országgyűlés többszöri felirataiban, közösen elismert kiindulási pontul tűzött ki.

7. A *pragmatica sanctio* szerint közös ugyan az uralkodó, a mennyiben Magyarország koronája is ugyanazon fejedelmet illeti, a ki a többi országokban is uralkodik: de még ez nem teszi szükségessé, hogy a fejedelem udvartartásának költségei közösen állapittassanak meg. Ily közös megállapodást a *pragmatica sanctio*-

ban kitűzött cél nem igényel, Magyarország alkotmányos önállósával pedig s a magyar király fejedelmi magas tekintélyével sokkal inkább megegyez, hogy a magyar országgyűlés, a felelős magyar miniszterium előterjesztésére külön szavazza meg a magyar király udvartartása költségeit. Se kár, se jogsérelem nem okoztatik ez által Ő Felsége többi országainak. Az udvartartás költségeinek megszavazását és kiszolgáltatását tehát közös ügynek nem tekinthetjük.

8. A *pragmatica sancti*óából folyó közös és együttes védelemnek egvik eszköze a *küliügyek* czélszerű vezetése. E czélszerű vezetés közösséget igényel azon küliügyekre nézve, melyek Ő Felsége uralkodása alatt álló összes országokat *együtt* illetik. Ennélfogva a birodalom diplomatikai és kereskedelmi képviseltetése a külföld irányában és a nemzetközi szerződések tekintetében fölmerülhető intézkedések, mindkét fél miniszteriumával egyetértésben és azok beleegyezése mellett, a közös küliügyminiszter teendői közé tartoznak. A nemzetközi szerződéseket mindenik miniszterium saját törvényhozásával közli. Ezen küliügyeket tehát mi is közöseknak tekintjük, s készek vagyunk azoknak közösen meghatározandó költségeihez azon arány szerint járulni, mely az alábbi 18. 19, 20. 21 és 22. pontokban körülirt módon fog megállapittatni.

9. A közös védelemnek másik eszköze a hadsereg s az arra vonatkozó intézkedések, egy szóval: a *hadügy*.

10. Tekintetbe véve mindazt, a mit fenntebb, különösen az 5. pont alatt elmondottunk, a hadügynek közösségére nézve következőket véljük, mint elveket, megállapittandóknak.

11. Ő Felségének a hadügy körébe tartozó alkotmányos fejedelmi jogai folytán mindaz, a mi az egész hadseregnek és így a magyar hadseregnek is, mint az összes hadsereg kiegészítő részének, egységes vezérletére, vezényletére és bszervezetére vonatkozik, Ő Felsége által intézendőnek ismertetik el.

12. De a magyar hadseregnek időnkénti kiegészítését s az ujonczok megajánlásának jogát, a megajánlás föltételeinek és a szolgálati időnek meghatározását, ugy szintén a katonaság elhelyezését, élelmezését illető intézkedéseket, eddigi törvényeink alapján, mind a törvényhozás, mind a kormányzat körében, az ország magának tartja fenn.

13. Kijelenti továbbá az ország, hogy a védelmi rendszernek megállapítása vagy átalakítása Magyarországra nézve mindenkor csak a magyar törvényhozás beleegyezésével történhetik. Miután azonban az ily megállapítás épen ugy, mint a későbbi átalakítás is, csak egyenlő elvek szerint eszközölhető czélszerűen; ennél fogva

azon ügyeket, melyek a megállapodás szerint közösöknek lesznek tekintendők, a következő módon közösen kezelni.

27. Egy közös miniszteriumot kell felállítani azon tárgyakra nézve, melyek, mint valósággal közösek, se a magyar korona országainak, se Ő Felsége többi országainak külön kormányzata alá nem tartoznak. E miniszterium a közös ügyek mellett se egyik, se másik résznek külön kormányzata ügyeit nem viheti, azokra befolyást nem gyakorolhat. Felelős lesz-e a miniszterium minden tagja mindazokra nézve, a mik köréhez tartoznak, felelős lesz az egész miniszterium is együtt, oly hivatalos intézkedéseire nézve, melyeket együtt állapított meg.

28. A közös ügyek azon részére nézve, mely nem tisztán a kormányzat köréhez tartozik, se teljes birodalmi tanácsot, se bármi néven nevezhető közös vagy középponti parlamentet czélszerűnek nem tartunk, s ezeknek egyikét sem fogadjuk el; hanem azt ohajtjuk, hogy, miután Ő Felsége legmagasabb trónbeszéde szerint is közös kiindulási pontunk a *pragmatica sanctio*, egy részről a magyar korona országai együtt, más részről Ő Felsége többi országai és tartományai együtt úgy tekintessenek, mint két külön s teljesen egyenjogu fél. Következve: a két fél között a közös ügyek kezelésére nézve mellözhetlen föltételnek tartjuk a teljes paritást.

29. Ezen paritas elvénél fogva Magyarország részéről a magyar országgyűlés válaszszon saját kebeléből egy meghatározott számú bizottságot (*delegatio*) és pedig az országgyűlés mindkét házából. Válaszszanak Ő Felsége többi országai és tartományai is hasonlóul alkotmányos módon egy épen annyi tagból álló bizottságot a magok részéről. Ezen bizottságok tagjainak száma a részletek tárgyalásakor fog meghatározatni. Most csak annyi mondatik ki, hogy ezen szám egy-egy részről hatvanat meg nem haladhat.

30. E bizottságok csak egy évre, vagyis az országgyűlésnek egy ülészakára választandók s az év leteltével, vagyis az új ülészak kezdetével, azoknak minden hatásköre teljesen megszűnik. Tagjaik azonban ismét megválaszthatók.

31. A bizottságok mindegyiko külön, saját kebeléből, szabadon választja elnökét, tollvivőjét s a mennyibenszüksége lesz más hivatalos személyzetre is, annak minden tagját; s maga állapítja meg ügyrendét.

32. A bizottságokat mindenkor Ő Felsége fogja összehívni bizonyos határnapra és azon helyre, hol Ő Felsége azon időben tartózkodik. Ohajtja azonban a magyar törvényhozás, hogy az ülések fölváltva egyik évben Pesten, másik évben Bécsben, vagy ha ő

Felsége többi országainak gyűlése és Ő Felsége így akarná, azon országok más valamelyik fővárosában tartassanak.

33. Mindenik bizottság külön tart üléseket s azokban fejenkénti szavazással s a bizottsági összes tagok abszolút szótöbbségével határoz, s a mit a többség elhatározott, az egész bizottság határozatának tekintendő. Külön véleményt az egyes tagok, saját igazolásuk végett, iktattathatnak ugyan a jegyzőkönyvbe, de az a határozat erejét nem gyöngíti.

34. A két bizottság egymással, együttes ülésben, nem tanácskozhatik, hanem mindenik írásban közli nézeteit és határozatait a másikkal s írott izenetek által igyekeznek véleménykülönbség esetében egymást fölvilágosítani. Ezen izeneteket mindenik bizottság saját nyelvén készítendő el, oda mellékelve a hiteles fordítást is.

35. Ha ezen írásbeli izenetek által nem sikerülne a két bizottságnak véleményét egyesíteni: akkor a két bizottság együttes ülést tartand, de egyedül csak egyszerű szavazás végett. Ez együttes ülésben a két bizottság elnökei felváltva, egyszer az egyik, másékor a másik fognak elnökölni. Határozat csak úgy hozathatik, ha mindenik delegatio tagjainak legalább kétharmada jelen van. A határozat mindenkor abszolút többséggel hozandó. Mivel pedig a paritás elvének gyakorlati alkalmazása mindkét félnek érdekében épen a szavazásnál legfontosabb: szükséges leendő szabályt alkotni az iránt is, hogy midőn szavazás alkalmával egyik fél delegatiójából több tag hiányzik, mint a másikból, mi módon kell a szavazók számára nézve a szükséges paritást tetteleg helyreállítani. E szabály legczélszerűbben akkor állapíthatatik meg, midőn a jelen munka részletei kidolgoztatnak. A jegyzőkönyv mindenik félnek nyelvén fog vezetetni a két fél tollvezetői által, közösen s hitelesítettik.

36. Ház három izenetváltás sikoretlen maradt: joga van mindenik félnek, a másik rést felszólítani, hogy a kérdés közös szavazás által döntessék el; mely esetben a két fél elnökei együtt állapítják meg a szavazási ülés helyét, napját és óráját, s arra mindenik elnök meghívja a maga bizottsága tagjait.

37. E bizottságok hatásköréhez csak azon tárgyak tartozhatnak, melyek a közös ügyeket kijelölő törvényben, mint közösek, határozottan e bizottságokhoz vannak utasítva. Ezeken túl a bizottságok intézkedéseikben nem terjeszkedhetnek s a magyar országgyűlés és magyar kormányzat részére fonntartott ügyekbe nem avatkozhatnak.

38. A közös ügyek tárgyalására kiküldött bizottságot úgy kívánjuk tekinteni, mint oly testületet, mely az országgyűlés által

szabadon választva, a törvény által kijelölt és körvonalozott ügyekben és módon épen úgy képviseli az országgyűlést Ő Felsége többi országainak irányában, a mint mi egyes képviselők, kerületenkint szabadon választva, képviseljük az országot s annak érdekeit a magyar országgyűlésen. Ugyanazért nem tartjuk czélszerűnek, hogy a bizottság előleges utasítások által legyen megkötve, mert ily utasítások mellett a két fél közötti érintkezés nem vezetne célra, s gyakran megtörténnék, hogy midőn a két félnek ilyennemű bizottságai határozott, de egymáséitól eltérő utasításokkal volnának lekötve, lehetetlen volna egyezkedés útján eredményre jutni; már pedig épen azon tárgyak, melyek a közös ügyeket képezik, oly természetűek, hogy azoknak végelhatározását mellőzni vagy halasztgatni gyakran annyi volna, mint az állam gépezetét megakasztani.

39. Az eljárás módjára nézve, úgy hiszszük, czélszerű lesz megállapítani, hogy azon tárgyat, mely törvény szerint e bizottságok elé tartozik, a közös miniszterium mindenik bizottságnak külön adja elő. Mindenik bizottságnak joga lesz kérdéseket intézni a közös miniszteriumhoz, vagy, a szakok szerint, annak illető tagjához, kérhet azoktól feleletet s felvilágosításokat; ugyanazért a közös miniszteriumnak jogában álland, s midőn arra fölszólítatik, köteles is leend, egyik bizottságnál úgy, mint a másikonál, megjelenni, felelni, és szóval vagy írásban, s ha az kár nélkül történhetik, a szükséges iratok előterjesztése mellett is, felvilágosításokat adni.

40. A közös költségvetés megállapítása leend e bizottságok feladatának évenként előforduló legfontosabb része. E költségvetést, mely egyedül azon költségekre terjedhet, a melyek az ezen közös ügyek megállapítására nézve alkotandó törvényben közöseknek lesznek kijelölve, a közös miniszterium, mind a két külön felelős miniszteriumnak befolyásával fogja készíteni, s úgy adja azt át mindenik bizottságnak külön. A bizottságok a fenntebb körülírt mód szerint fogják azt külön tárgyalni, s észrevételeiket egymással írásban közlik, s a mely pontra nézve nézeteik meg nem egyeznének, azt együttes ülésben szavazattal határozzák el.

41. Az ily módon megállapított költségvetés többé az egyes országok által tárgyalás alá nem vétethetik, hanem köteles mindenik azon arány szerint, mely (a javaslatunk 18. 19. 20. 21 és 22. pontjaiban körülírt módon) előre megállapított, a közös költségvetésből reá eső részt viselni. De mivel ezen közös költségekre nézve, a kivetés, behajtás s az adórendszernek megállapítása. Magyarországra nézve, a magyar országgyűlés és magyar felelős

miniszterium köréhez tartozik: a magyar miniszterium a magyar országgyűléshez terjesztendő költségvetésébe is fölveendi mindig azon összegeket, melyek a már megállapított közös költségvetésből az említett arány szerint Magyarországra esnek, csakhogy ezen rovatok, a mennyiségre nézve, vitatás alá többé nem vehetők. Behajtatván az ekként megállapított közös költségekre szükséges összeg a magyar felelős miniszterium által, a havonkint hofolyt államjövödelmekből a közös költségek fedezésére szolgáló rész a magyar pénzügyminiszter által havonkint közös pénzügyminiszterhez áttétetik, azon arány szerint, a mely arányban áll a közös költségek összege az országos költségek összegéhez. A közös pénzügyminiszter felelős lesz az átvett összegnek a kitűzött czélokra leendő fordításáért; magában értetődvn, hogy az, a ki az összegeket kezeli, szoros számadással fog tartozni.

42. Az efféle számadások megvizsgálása hasonlólul az említett bizottságokat illeti, azok e számadásokra nézve is a fenntebb körülirt módon fognak eljárni.

43. Hasonló eljárás követendő minden egyéb tárgyakban is, melyek, mint közös ügyek, az érintett bizottságok köréhez tartoznak. Ezeket is a közös miniszterium mindenik bizottságnak külön adja be, a bizottságok külön tárgyalják, nézeteiket egymással írásban közlik és ha ily módon egymással meg nem egyezhetnének, akkor, mint fennebb mondatott, szavazó együttes ülésben határoznak. Magában értetődik, hogy határozataik, a mennyiben fejedelmi jóváhagyás alá tartoznak, Ő Felségének fölterjesztendőek, s ha Ő Felsége által megerősítetnek, kötelező erővel birandanak. Az ily fejedelmi jóváhagyással megerősített határozatokat azonban Ő Felsége mindenik országgyűlésnek az illető külön felelős miniszterium által adatja tudtára. Azon határozatokat, melyek a delegációkban a fentirt módon hozattak s Ő Felsége által szentesítettek, miután a magyar országgyűlésnek tudtára adattak, Magyarországbán Ő Felsége csak a felelős magyar miniszterium által hajthatja végre. Ugyanazért mindazon költségeket is, melyek a bizottság ily módon hozott és szentesített határozatának folytán Magyarországra háramlanak, a magyar felelős miniszterium fogja az országgyűlésileg megállapított magyarországi budgettel együtt kivetni és behajtani.

44. Azokon kívül, a miket a közös felelős miniszterium terjeszt elő a közösügyi bizottságoknak (delegatió), e bizottságok mindegyike bir kezdeményezési joggal, de csak oly tárgyakra vonatkozólag, melyek, mind közös ügyek, törvény szerint szorosan e bizottságok köréhez tartoznak. Mindegyik bizottság tehet ily-

a fennforgó körülmények között saját érdekekben, czélszerűnek látandják valamely új kölcsönt együtt s közösen venni föl. Ily kölcsönöknél mindaz, a mi a szerződés megkötésére s a fölvett pénznek miként használására és visszafizetésére vonatkozik, közösen fog elintéztetni. De annak előleges elhatározása, hogy valamely kölcsön közösen vétessék-e föl: Magyarországra nézve minden egyes esetenél, a magyar országgyűlést illeti.

57. Egyébiránt ünnepélyesen kijelentjük e helyen is, hogy a valóságos alkotmányosság azon alapelvénél fogva, miszerint az országot saját beleegyezése nélkül adóssággal terhelni nem lehet, jövődre sem fogunk semmi oly államadósságot Magyarországra nézve kötelezőnek elismerni, melynek fölvételéhez az országnak törvényszerűen s határozottan kijelentett beleegyezése hozzá nem járult.

58. A kereskedelmi ügyek közössége sem foly a *pragmatica sancti*óból; mert annak értelmében a magyar korona országai, mint a fejedelem többi országaitól jogilag külön álló országok, saját felelős kormányuk és törvényhozásuk által intézkedhetnek s vámvonatok által szabályozhatnák kereskedelmi ügyeiket.

59. Miután azonban közöttünk és ő Felsége többi országai között az érdekeknek kölcsönös érintkezési fontosak és számosak: kész az országgyűlés arra, hogy a kereskedelmi ügyekre nézve egy részről a magyar korona országai, más részről ő Felségének többi országai között időnkint vám- és kereskedelmi szövetség köttessék.

60. E szövetség állapítaná meg azon kérdéseket, melyek a kereskedelemre vonatkoznak, s meghatározná az egész kereskedelmi ügy kezelési módját.

61. A szövetség megkötése kölcsönös alku által történék, oly módon, mint két egymástól jogilag független országok hasonló egyezkedései által történnek. A két fél felelős miniszteriumai közös egyetértéssel készítsék meg a szövetségi részletes javaslatot s terjeszse azt mindenik az illető országgyűlése elé, s a két országgyűlésnek megállapodásai lesznek ő Felsége szentesítése alá terjesztendőek.

62. Ugyanazért, midőn a közös költségek aránya, a fentebbi 18. 19. 20. 21. és 22-dik szakaszokban körülírt módon meghatározatik, azzal egyidejűleg a fentebbi 59. és 61-dik szakasz által megállapított mód szerint, egyrészt a magyar korona országai, másrészt ő Felsége többi országai és tartományai között, vám- és kereskedelmi szövetség lesz kötendő, melyben kimondatik egyzersmind az is, hogy a külfölddel eddig kötött kereskedelmi szerződések érvényo Magyarországra is kiterjed.

63. Ez alkalommal, szintén a fentebbi 59. és 61. §§. szerinti egyezkedés által határozthatnak meg az ipartermeléssel szoros kapcsolatban levő közvetett adók nomeire, egyforma arányára és azok kezelésére nézve oly szabályok, melyek kizárják annak lehetőségét, hogy egyik törvényhozásnak vagy felelős kormányának e részbeni intézkedései a másik fél jövedelmeinek csonkítását vonhassák maguk után; megállapíthatatik egyszersmind jövődőre azon módozat, mely szerint az ezen adóknál behozandó reformok a két törvényhozás által egyetértőleg fognának eldöntetni.

64. Meghatározatnék az is, hogy az összes vámvonalok egyforma kezelése fölött ki által és mikép gyakoroltassék a fölügyelet, s kimondatnék, hogy a váموkból befolyó jövelmek a közös költségek fedezésére fordítandók; e jövedelmi összeg tehát mindek előtt le fog vonatni a közös költségek összegéből.

65. A kereskedelem előmozdításának egyik leglényegesebb eszköze lévén a vasutak, ugyanakkor, midőn a vám- és kereskedelmi szövetség megkötetik, a fentebbi 59. és 61. §§. értelmében létesítendő egyezkedés által határozthatatik el, hogy melyek azon vasutvonalok, melyekre nézve mindkét fél érdekében közös intézkedések szükségesek, és hogy ezen intézkedések mennyire terjedjenek. Minden egyéb vasuti vonalok fölött kizárólag azon miniszteriumot és országgyűlést illeti az intézkedés, melynek területén azok keresztülmennek.

66. A kereskedelemmel szoros kapcsolatban áll a pénzrendszernek (Münzwesen) és általános pénzlábnak megállapítása is. Nemcsak kívánatos tehát, hanem mindenik fél érdekében szükséges is, hogy mind a pénzrendszer, mind a pénzláb a kötendő vámszövetséghez tartozandó országokban egyenlő legyen. Ugyanazért, a vám- és kereskedelmi szövetség megkötése alkalmával a pénzrendszer és pénzláb fölött is szükséges leendő, az 59. és 61. §§. értelmében, egyezkedés útján intézkodni. Ha pedig az így megállapított intézkedések megváltoztatása vagy új pénzrendszernek és pénzlábnak megállapítása utóbb szükségesnek vagy czélszerűnek mutatkoznék, az a két miniszterium kölcsönös egyetértésével s a két országgyűlés helybenhagyásával fog történni. Magában értetődik, hogy a pénzverésre és kibocsátásra nézve a magyar király fejedelmi jogai teljes épségökben fennmaradnak.

67. A quota meghatározásával s a vámszövetség megkötésével egyidejűleg lesz egyszersmind az államadósságok után Magyarország által elvállalandó évi járuléka, az 55. és 61. szakaszokban kijelölt módon, szabad egyezkedés által megállapítandó.

68. Magában értetődik: hogy ha, és a mennyiben a fentebbi

58—67. §§-okban elsorolt tárgyak fölött ez egyezkedés nem sikerülne: az ország önálló törvényes intézkedési jogát magának fenntartja s minden jogai e részben is sértetlenek maradnak.

69. Azon kérdésre nézve, hogy a közös tárgyaknak és azok mikénti kezelésének tekintetéből, törvényeinkben netalán szükséges módosítások azonnal kijelöltessenek-e; úgy vélekedik a bizottság, hogy a kijelölés czélszerűen csak a vázlat megállapítása után történhetik, mert csak akkor lesz világosan látható, hogy miben és miképen kell az eddigi törvényeket módosítani s az újabb megállapodásokkal öszhangzásba hozni.

Gróf Andráshy Gyula,
elnök.

Csengery Antal,
bizottsági jegyző.

A pártok alakulása.

Ezen közösügyes pontozatok felterjesztetvén, a magyar felelős miniszterium kineveztetett, u. m. gróf Andráshy Gyula miniszterelnök, Lónyay Menyhért pénzügyér, Horváth Boldizsár igazságügy, Gorove István gazdasági és kereskedelmi, gróf Mikó Imre közlekedési, báró Wenckheim Béla belügy, báró Eötvös József vallás és oktatásügy, és gr. Festetich György a királyoldala melletti miniszterekké.

Aztán helyreállították a megyék, és I. Ferencz József czímen az osztrák császár magyar királylyá koronáztatott.

És ami azután történt, az már a pártküzdelmek sorába iktatható.

Hogy mi volt a különbség a többség és kisebbség javaslata közt, azt a t. olvasó a pontozatok figyelmes át-olvasása után megérthette, az t. i., hogy míg a kisebbség szintén ismert el közös érdekeket s ezekre való tekintettel közös terheket, valamint még arra is reá állt volna, hogy az osztrák államadósságokból bizonyos összeget Magyarország magára vállaljon, — úgy akarta azt keresztülvinni és eszközölni, hogy Magyarország függetlenségét amennyire lehet e nehéz kérdésben is megóvhassa, vagy legalább oly erődökkel vegye körül, hogy azon esetben, ha a másik fél be akarna tolazkodni, s magának az ország sorsára

több befolyást igényelne, — azt abból kiszorithassa, amiért is háttérben mindig ott hagyta az országgyűlést, nem engedvén meg, hogy ettől független testület állittassék föl, melynek joga legyen az ország sorsa fölött bármit is határozni; míg ellenben a többség csupán csak a delegációkkal érintkező közös miniszterium fellállításába, s ugyancsak bizonyos tekintetekben, mint a közös költségvetés megállapításában is végleg határozó testület felállításába, a delegációk létrehozásába is beleegyezett, a közös hadsereg ügyét pedig egészen a fejedelem kezére bízta.

Mig tehát a kisebbség engedékenysége csak addig ment: hogy közösügyeket és érdekeket elismerve azoknak bizonyos határok közti közös elintézésébe, de mindig az országgyűlés őrszeme alatt, beleegyezett, a nélkül azonban hogy az országgyűlés intézkedése felett más intézkedést, s egyedül az országgyűlésnek felelős miniszteriumon kívül más végrehajtó hatalmat megtűrt volna, — addig a többség a delegációt az országgyűlés fölébe helyezte, s azonfelül beleegyezett a közös miniszterium, tehát egy oly végrehajtó hatalom felállításába, mely az országgyűlésnek felelősséggel nem tartozik, mely szerint igen sok, s a legtöbb külügyi kérdést illetőleg, e testületeket a magyar országgyűlés alól tökéletesen emanczipálta, azaz, az ország sorsát sok tekintetben és feltétlenül oly kezekbe tette le, melyeket eljárásukért az ország törvényszéke elé nem állithatott, tehát felépíté a trójai falovat, mely függetlenségünk véd-bástyái közé bevonatott.

És a közösügyes kiegészés e pontjait szemügyre véve, lehetetlen, hogy kérdés ne támadjon bennünk az iránt: hogy míg ez a többség a megyei rendszert és felelős miniszteriumot nem tartotta összeegyeztethetőnek, addig a felelős és felelősség nélküli miniszteriumot, a képviselői rendszert s egy attól sok tekintetben független s annak fölébe helyezett testületet, mely két idegen elemnek a keverékéből áll, hogy tarthatott összeegyeztethetőnek?

Mindenesetre egy oly álláspontról kellett nekik ezen dolgok felett itélniök, mely álláspontot ezen dolgokból ki-

folyólag teremtettek meg, azaz hogy: előbb cselekedtek, és csak azután bíráltak.

Ámde hiszen maguk sem tagadták ők azt, hogy a kiegyezést az alkotmány több pontjának föllázdosásával hozták létre; de amint egyszer már említők: Archimedesi pontra akartak szert tenni; és ha hazafiságból tették, ha mindjárt hibáztak volna is, — csak is hibáztatni lehetne őket érte, de megróni nem, annál inkább nem pedig, mert elvoltak telve ügybuzgósággal, s vérmes reményekkel kecsegtették a nemzetet, hogy a belreformok, vagyis az ország belviszonyainak javítása terén, azonnal hozzá fognak látni a népholdogítás nagy munkájához.

A kisebbség azonban nem engedett, hanem határozottan ragaszkodott azon közjogi alaphoz, melyet ő lett volna megvetendő, s ezen szempontból kifolyólag ítelt meg minden kérdést, minden javaslatot.

A többség tehát az országgyűlésben, szokás szerint az elnök jobboldalán foglalt helyet, Deák Ferencz, Pulszky Ferencz, Zsedényi, stb. és a miniszterek vezénylete mellett.

A kisebbség a balközépet foglalta el, és vezéreiül ismerte Ghyczy Kálmánt, Nyáry Pált, Tisza Kálmánt stb.

Volt még egy töredék, mely mindössze is néhány tagból állt, mely sem az egyik, sem a másik rész által kidolgozott egyezkedési pontokat nem fogadta el, mely alkuról, engedelýről egyáltalában nem akart tudni semmit, hanem az 1848-ban megalkotott, a király által szentesített és esküvel elfogadott törvényekre hivatkozott. Azon törvények azóta se meg nem másítottak, sem ujakkal nem pótolattak, hanem teljes erejüleg jogérvényesek, s míg ama törvények megvannak, addig más törvények elfogadását sem egy nemzet méltóságával, sem a jogfolytonosság elvével meg egyezőnek nem tartják. Emeltessenek tehát azon törvények jogerőre, a csak felfüggesztett 48-diki alkotmány állításuk vissza, s ám azután vétessék elé, bíráltassék meg, s javitassék a kor, a haladás, és a nemzet igényei szerint. De mert törvényes kiindulási alap csak ez lehet, ők tehát ezen alap mellözésével, mert az ország jogát az által sem fel-

adni, sem megsérteni nem akarják, — tehát semmiféle más alkuba nem bocsátkozhatnak, és nem is bocsátkoznak.

Észszerü, vagy inkább hősi magatartás volt-e ez? az még nagyon természetesen sok vitára fog alkalmat szolgáltatni, a jelenkor pedig épen nem illetékes arra, hogy felette bírálatot mondjon. Véleményt igen, de bírálatot nem.

A nagy többség amint láttuk, más nézetekből indult ki, és az alkut nemcsak megkezdte, de az egyezséget a függetlenségnek majdnem teljes feladásával meg is kötötte, amit tehát e töredék akart, az nem teljesezhető be; s vajjon mik lettek volna a következmények, ha az történik? azt közülünk most még senki se képes megmondani, legfeljebb is azok, és azok is csak némileg, kik tudják, hogy mily állást foglaltak volna el ez esetben Magyarországgal szemközt. Különben mindezen kérdésekre meg fog felelni a jövő, midőn t. i. a következmények lámpafénye teljes világosságot fog deríteni azon viszonyokra, melyek most még bonyolódott csomagot képeznek, s akkor már le lesznek gombolyítva.

Anélkül tehát, hogy határozott ítéletet mernénk mondani a fölött, vajjon: ezen álláspont eszélesség tekintetéből is megfelelt-e azon hősiességnek, melylyel valóban birt? azt bátran kimondhatjuk, hogy a nemzet méltóságának ez felelt meg legjobban.

Igaz, hogy a mai világnézetek a hősiesség becsét igen igen leszállították, különösen pedig nem méltányolják a hősies bravourokat, ami tulajdonképen a hősiesség eszélyesség nélkül, s így mind Zrinyi, mint Dobó, mind a Szondy, Dugovics, stb. hősök tettei elvesztik nagyszerűségüket, mert a következéseket tekintve akkor cselekedtek volna eszélyesen, ha megadták volna magukat.

Hogy a költő ezen szózatának értelme:

„Mégfogyva bár, de törve nem

El nemzet e hazán!“ —

elveszett, azt bármennyire nem akarjuk is elhinni, s bármennyire palástoljuk is az igazságot, — úgy van.

Az 1867-diki egyezkedést csak egy megtört nemzet köthette meg.

Nem akarjuk ezzel elvitatni az illetők eszélyességét, mire csak a jövő kor lesz hivatva, de hogy a hősiességet, a férfias kitartást félretették, az tagadhatatlan, miután nem az történt, amit ők akartak, hanem az, amit Ausztria akart; azzal pedig amit ők, csak még 1861-ben is hangoztattak, úgy tettek, mint mikor a hadvezérek kardjukat hegyinél fogva markolattal fordítják, és nyújtják át az ellenségnek.

Az eszélyesség lehet hogy megmentette a nemzet irháját, de hősiességét feláldozta, s hogy vajjon irháját megmentette-e? azt is csak a következmények fogják bebizonyíthatni; s ha valóban megmentette? akkor úgy állunk, hogy: A magyar nemzet eladta kardját, hogy kenyeret vehessen!

1849-ben a székely anya elutasítá magától sebesülten hazatért fiát, mert fegyverét az ellenség szívében hagyta. — „Még onnan is haza kellett volna hoznod!”

Az 1867-diki országgyűlési többség nem elhagyta, hanem eladta fegyverét.

Ámde mentse őket a jóakarát, s a mai kor magyar fogalma szerint az eszélyesség; mely azonban hogy bátorság nélkül legyen a legtökéletesebb, nem merjük elfogadni.

Ama kis töredék tehát, mely egyik részhez sem csatlakozva minden jogfeladást visszautasított, — a szélsőbaloldalon foglalt helyet, s vezére volt akkor: Madarász József, Kállay Ödön és Böszörményi László.

A jobboldal, vagyis az úgynevezett Deák-párt elemei.

A már többször említett okokból, kezdetben jobboldali vagyis Deák-párti volt az egész nemzet, mely amint tudjuk, már annyira kívánta, s mondhatni — követelte a kiegyezést, hogy az 1865-diki választások alkalmával alig

volt az országban képviselői jelölt, aki ki merete volna jelenteni, hogy ő nem Deák Ferencz nézeteihez csatlakozik. Igaz, hogy akkor még az 1861-diki Deák Ferencz volt szóban, ki akkor szintén a nemzeti hangulathoz alkalmazkodva szorosán ragaszkodott az 1848-ban megállapított törvényekhez. Ámde talán nem is ebből indult ki akkor a nemzet többsége, amely Deák Ferenczben nem annyira a kitartás, mint a kiegyezés emberét kereste, ki mind multjánál, mind természeténél, mind az 1861-diki azon feliratnál fogva, — mely bizonyos tekintetben határozott volt ugyan, de annyiban eltért a másik rész véleményétől, hogy inkább hordta magán az engedékenység színezetét, — úgy tünt föl, hogy arra alkalmas leend.

Szóval a nemzet békülni akart, s mint ilyennek, Deák Ferencz kellett neki. Amint tehát a közösüges szerződés megkötött (melynek horderejét legtöbben csak is akkor fogták föl, midőn Kossuth Lajos 1867. május 22-dikén Deák Ferenczhez intézett nyílt levelében annak veszélyességét taglalta,) daczára Kossuth figyelmeztető sorainak, — mely a kiegyezést vagyis inkább kenyér vágyat nem volt képes kiölni vagy elnémitani, — a nemzet nagy többsége a kiegyezők sorába állt.

És miért állt a kiegyezők sorába?

Mert sorsának, az ország sorsának javulását várta, gondolta, ha oda áll. Megunta már az elnyomattatást, az erejét meghaladó terhek hordozását, azon sok nemű és erszényét kimerítő fizetéseket, melyekre kényszerítve volt, — szóval nem akart Ausztria jobbágya lenni.

De mert ur is akart lenni hazájában, s gyűlölete az idegen parancsolókiránt, kikkel lépten nyomon találkozott, a legfelsőbb fokot érte már el, valamint azon gyűlölete is, mely a Bach által behozott idegenszerű s a nép tulajdonjogába, gazdálkodásába, háztartásába beavatkozó rendszerek iránt kifejlődött.

Legyen közösügy, delegáció, közös miniszterium, csak ezek, a folyton szemünk előtt lebegő, vérig boszantó intézmények, s e kiállhatatlan terhek muljanak el!

A kiegyezők sorába állt tehát. És ha a kiegyezéstől ezeket várta, remélte, nem is lehet csudálni, hogy oda állt. Az emberek nagy része csakis érzékileg foghatja föl az ily állapotot, mi fogalma van annak nemzeti önállóságról és függetlenségről? Ő saját sorsát veszi bírálathoz, saját sorsát itéli, ha az ország sorsát itéli, saját sorsát veszi irányadóul, ha az ország sorsáról beszél, melyről csak annyit tud, mint amennyit saját sorsa után érez.

A magasabb fogalmak ő előtte ismeretlen dolgok, s mintegy más világról beszélnek, melyeket nemcsak hogy nem ismer, de mert művelődésének foka nem is emeli őt annyira, hogy azokba betekinthesse, — tehát nem is érti amit azokról mások beszélnek. A társadalom ezen fokán állóktól ne kívánjuk tehát, hogy ők alkotmányosságért, függetlenségért, nemzeti önállóságért, azaz, előttük ismeretlen dolgokért tegyenek valamit, s hogy ezekért saját maguk előtt is ismeretlen hazafiságot fejtsenek ki; — ne kívánjuk, mert kívánságunkkal kudarcot vallunk. Amihez értenek, amit éreznek, megteszik ők maguktól is.

Érezték, értették: hogy a kormányrendszer őket nyomja, zsarolja, pusztítja, tehát ezután ítélve az ország sorsát is, azonosították azt a magukéival, és kívánták, hogy az jobbra forduljon.

Az egyezkedéstől nem várhattak egyebet, mint azt: hogy az egyezkedés azon okból indulván ki, az ő kívánságuk fog teljesedni. Nem is képzelhették azt, nem is gondolhattak arra, hogy azok a miért ők a kiegyezést kívánják, épen azok fognak többnyire változatlanul meghagyatni, s hogy a kiegyezés valami magasabb szempontból történik, melyet nem is értenek, de melynek jótékony hatását érezni sem fogják.

Ily kiegyezést lehetetlen hogy akartak volna, hiszen az az emberi természettel s a természet következetességével áll ellentétben; hanem akartak igenis, egy, a már elmondott reményekből is folyó kiegyezést, melyért az általuk nem értett, nem érzett, és föl nem fogott dolgokból

szívesen áldoztak volna; s mert egy ilyen kiegyezést vártak, tehát oda álltak a kiegyezők sorába.

Ily szempontból volt Deák-párti a nemzet többsége, a nemzet zöme.

Nem épen ily, de ehhez hasonló szempontból, a nemzet értelmiségének az a része, mely nem vagyona, de tudománya után élt, és a kereset módtól egyrészt az idegenek által, másrészt az 1861-ben kimondott azon határozat által: hogy „hazaáruló aki hivatalt vállal“, el volt ütve.

A nemzet ezen osztálya, talán a minden áron való kiegyezést is elvállalta volna már, s bár szintén saját sorsának szempontjából indult ki, de mert sorsa — miután bármiféle rendszer is igényel hivatalnokot — nincs annyira az ország sorsával összekötve, tehát a saját sorsból való kiindulás a mindenáron való kiegyezés, vagyis: — hivatal nyereség, — kivéven a hevesebb vérűeknek, könnyelműbeknek, vagy nagy önérzettel bíróknak s így minden áldozatra készeknek csekély számát. Ezek azonban mindig csak kivételek, de magából az emberi természetből kifolyólag, mindennek alapja az önérdek, tehát ez a hazafiságnak alapja is, a mint azt fenntebb bővebben kifejtettem, s így az emberi természetnek ezen legerősebb uralkodó vonása oka leginkább, hogy azok, kik nemcsak saját érdeküknek, de megélhetésüknek utját is a hazafiság utjától sokban eltérőknek látják, hát a hazafiság utjáról sokban le is térnek, kedvetlenül és fájdalommal bár, — mert az erényből nem szívesen távozik a becsületesség érzés — de az önfenntartás ösztönének engedve.

Annál inkább megengedhető volt tehát a kenyérkereső értelmiségnek ezen vágya a kiegyezés után, és megfogható, hogy bár ők fel bírták már fogni az alkotmányt érő veszteségeket, mégis a kiegyezők pártjához csatlakoztak, várakozásukban nem is csalatkozván, mert a kiegyezés által többnyire keresetmódhoz jutottak.

Volt pedig még egy osztály, mely úgyszólván a kiegyezésnek élén állt, — az arisztokraczia.

Ezen osztályt illetőleg is elmondtuk már nézeteinket,

mely osztály t. i. az országos hivatalokat, s közvetve vagy közvetlen, — a kiegyezés által még a nemzet kezében hagyatott hatalom által az ország sorsa fölötti intézkedést vette kezébe, mi által, a saját érdekének kincstárához vezető kulcshoz is hozzá jutott.

Ide kell még számítanunk a kath. papságot, mely mindenütt és mindaddig, míg az által saját érdekeit látja előmozdítva, vagyis: a kölcsönös szolgálatok szempontjából kiindulva, mindig azzal a párttal tart, a melyiktől többet várhat.

Mindezek áttekintése után tehát azokat, kik a kiegyezésnek ellenségei voltak, alig lehetett számbavenni, s mely sereget csakis a minden oldalról független értelmiség tagjai (a polgárok, ügyvédek és birtokosok osztályából) képezték, azok t. i. kik 1-ör a dolog mélyébe tudtak látni, 2-or pedig magukat a további kitartásra még képesnek érezték.

Állt tehát a jobboldal, vagyis az úgynevezett Deák-párt, a következő elemekből:

A nemzet zöméből, vagy az úgynevezett népből, melyhez tartozik a földműves, a kis birtokos, a polgári, stb. osztály, s mely osztályoknak jó vagy balsorsa, a haza jó vagy balsorsával össze van kötve. Ezek az ország fenntartói, ezek képezik a nemzet testét, mely minden magasabb politikai fogalom nélkül megérzi, hogy van az ágya vetve? A nép az, melynek érdeke az ország érdekétől külön nem választható, ez képezi az ország növényzetét, melynek talajából él, s melyre egyaránt hat a talaj termőerejének szaporítása, vagy kizsákmányolása és a politikai időjárás.

Aki egy ország állapotáról meg akar győződni, az ne az ország sorsának intézőit, hanem a népet kérdezze, s csak is ott fog oly feleletre találni, mely után magát tájékozhatja. És tévuton járó államférfi az, ki nem a nép, hanem a felsőbb körök hangját veszi irányadóul, azon felsőbb körökét, melyek érdeke a nép érdekével nem mindig összeegyeztethető, és sorsának javítása, a kormányoktól várt és nyert előnyökben rejlik.

Igaz, az úgynevezett — „nyers, buta, oktalan tömeg“.

nek nincs fogalma a magasabb politikáról, de van érzéke a jónak, vagy rossznak felfogásához, és ha bizonyos nyomásokat illetőleg folyton hallatja panaszát, az államférfi kötelessége oda hatni, hogy e nyomás megszűnjék, s általa a nép, az ország sorsa javuljon. És nem kell hinni, hogy a nép érzéke ne tudná megkülönböztetni a rendes terhet, a rendes nyomást a tulságostól, épen úgy, mint a test az öltöny rendességét, vagy szorítását; és azt is tudja, hogy míg az egyik viselése elmaradhatlan kellék, a szorítás, vagy fájdalmat okozó nyomás, megszüntető javítást igényel.

És most érezte a nép a fájdalmat okozó nyomásokat, a kiegyezőtől azt várta, hogy ezen nyomások megszüntetésén fognak munkálkodni, s így nagyon természetesen, hozzájok szegődött.

Volt tehát egy elem, melyet a kiegyezés nem részesített közvetlen nyereségben, de reményt nyújtott neki, hogy részesíteni fogja. Ez volt tehát magát a nemzetet képviselő elem: a reménylők eleme.

A másik elem volt, a magát középosztálynak nevezett értelmiség azon része, melynek érdeke nem volt összekötve a nép érdekével, hanem az érdek egyéni individualis érdek volt. Ez elemet a tudomány után többnyire hivatalból élők serege képezte, melyhez tartozott aztán kivétel nélkül a hivatalokat azelőtt is élvezők és élvezni akarók száma, mely utóbbiak azon hitet táplálták, hogy a kiegyezés esetében honfiúi kitartásuk elismerésének érdemeül, a rendszerben különbséget nem tevők, az ént a hazafiságnál többre becsülők, s így folyton hivataloskodók helyeivel, vagy ha nem épen is, de az azok fölötti elsőbbséggel fognak jutalmaztatni.

Ez az elem az, melynél a hazafiság többnyire kivétel nélküli állapot, s mely nem az ország fenntartói, de egy állam vagy hatalom fenntartásához szükséges eszközök közé sorozható; amiért is minél inkább igényli egy államrendszer ezen elem kitérését, annál károsabb az a hazafiságra nézve, amint hogy a burokratikus intézmény a szabad állami fogalmakkal merőben ellenkezik.

A pusztán hivatalokra nevelt egyének hazafiság szempontjából többnyire elveszetteknek tekinthetők, amiért is hazafiság tekintetéből azok az intézmények bírnak a legnagyobb előnnyel, melyek a hivatalt nem tartják a polgári állással összeférhetlen valaminek, hanem mint az amerikai Egyesült-Államokban, egy szabóból, vagy favágóból még elnök is válhatik, csak képessége legyen hozzá.

Volt tehát egy másik elem, mely a kiegyezésben érdekeinek közvetlen találkozását látta, noha az akkor is hivatalban ülők szívesebben beleegyeztek volna azon állapot változhatlanságába, mint egy új rendszer behozatalába, hol az előnyök mások számára látszottak kijelölve lenni; ámde az eszélyesség s most már ez által megengedhető hazafiság is azt tanácsolta, és sugalta, hogy a kiegyezés mellett nyilatkozzanak.

A másik elem volt tehát: a kiegyezésben kenyeret látók eleme.

A harmadik elem a főrangúak osztálya, az aristocrazia, és a magukat ideszámító uszályt hordozók.

Tudva levő dolog, hogy monarchikus államban, — ha csak nem rendkívüli politikai viszonyok állnak fenn, — kormány és arisztocrazia majdnem egynek tekinthető. Innen vétetnek legtöbb esetben a kormány tagjai, tehát ezzel vannak összefonódva a kormány tagjainak családi s így emberi érdekei, ezek képezik a paizsot a kormány és democratia közt, és ugyancsak legtöbb esetben a kormány főtámaszait, szóval ez az a telep (Gestüte), melyből az állam hintójához szükséges mozgó eszköz kikerül, tehát a magasabb hivatásra kiszemeltek tartaléka, tőle függvén, hogy vesz e föl a maga sorába más valakit.

Ha tehát ebből következtetve azt mondjuk: hogy a nemzet kiegyezési vágyának felhasználása, s így az alkalom fonalszálának megragadása egy osztálynak sem állt annyira érdekében, mint ennek, mely ez által régi fényének felragyogását is látta, — talán nem csalódunk? Vezette-e őket különben az 1848/9-diki küzdelmek alatt is, sőt az

azóta is folyton tanusított hazafiui érzet is? ezt határozottan se nem tagadhatjuk, se nem állíthatjuk. Azon körben soha se forogtunk, s így meggyőződés után nem beszélhetnénk, a látszat pedig, mely ezen osztálynál a sugártörő prizmának számtalan színével bir, annyira csalékony, hogy az után biztosan nem indulhatunk, noha a történelem a legtöbb esetben a mellett bizonyít, hogy ez osztály, (mint testület, melyből váltak ugyan ki egyesek) mindig birt a nemzeti többség érdekétől eltérő érdekekkel, s hogy mindig a magáét tolta előtérbe.

De nehogy elfogultaknak látszassunk, felteszszük ezen osztályról is, hogy a kiegyezés által nem csupán saját, de az ország érdekeinek előmozdítását is czélozta; nem hihetjük azonban, hogy az önérdeknek egyenlő arányával, miután tudva lévő dolog, hogy az aristocratia a democratia kedvéért soha sem lép le a térről, s ha pedig le nem lép, magának követeli az előnyt, amely pár ezer előnyeért aztán milliók érdeke szoríttatik háttérbe.

Állt tehát a harmadik elem azokból, kik a kiegyezésben a kormányhoz jutást, s az által saját érdeküket illetőleg oly eszköz megnyerését látták, melyet eddig nélkülözni kényszerítetttek. E harmadik elem tehát a kiegyezést mint érdekeinek közvetlen támogatóját tekintette.

Negyedik elem a katolikus papság, mely nem annyira a kiegyezés kedvéért, mint inkább politikából csatlakozott a Deák-párthoz, a „Kéz kezet mos“ elvét tartván leginkább szem előtt; de más különben is ez az osztály az, mely mindenütt bir közegekkel, s így csakhamar kitapogatóván mindent, be kellett látnia, hogy az ő érdeke határozottan ezt kívánja. Ahhoz pedig, hogy az országgyűlési kisebbség tisztán szabadgondolkodásu egyénekből van alkotva, mely a többségre jutás esetében, a katolikus egyház érdekeivel talán nem minden tekintetben meg egyező irányban működnek, — valami éles belátás se volt szükséges.

Jött pedig végre az aristocrati és papságtól függök nem épen megvetendő tábora, — miután e két osztály be-

folyása a nemzet minden rétegében bir szálakkal, láthatókkal és láthatlanokkal, melyeket a vagyon adott kezeikbe. Ezekhez számíthatjuk még azon higgadt véralkatu keveseket is, kik sorsukkal meg lévén elégedve, a politikával nem igen törődtek, de ahhoz nem is igen értettek, tehát a Deák Ferencz mindenki által elismert becsületébe, hitük szerinti bölcsességébe is feltétlenül bízva, az ő hiveinek nyilatkoztatták magukat.

Ime, így állt a nemzet 1867-ben mielőtt az egyezkedés megkötötett volna, sőt megkötése után is mindaddig, míg aztán a bekövetkezett tények meg nem változtatták a a nézeteket.

Deák-párti volt majdnem az egész ország, miután az osztályok látszólagos érdeke kivétel nélkül a kiegyezést kívánta, mely egy fényes koronázási ünnepélyvel aztán, mely ragyogó tetőzetet vont a mű fölé, káprázóvá téve sok tekintetet, — megérkezett; s ezzel, ha a nemzet ügyei a nemzetnek nem is, de a nemzet át lett adva önmagának, hogy fullánkjaival most már ne az osztrák kormánynak, mely kimondhatlan ügyességgel leplezte kezét a játékban, — hanem mint a scorpíó, saját magának forduljon.

Mielőtt pedig a pártküzdelmek előcsarnokának ajtaját felszakítanók, kell, hogy néhány szóval Deák Ferenczről is, mint a kiegyezésünk a fővezéri tényezőjéről, megemlékezzünk.

D e á k F e r e n c z.

Deák Ferencz habár nem nagy, de bizonyosan nevezetes alakja leend a magyar történelemnek, miután az ő vezérlete alatt abban nevezetes mozzanat történt, sőt lehet, hogy olyan, mely a nemzet egész életére ki fog hatni.

Sok, sok vihar lezajlott már fejünk fölött, melyek hihetőleg épen oly komoly és méltó aggodalomra adtak okot a nemzet fiainak, mint ad a jelen; s hála az események kiméletes lefolyásának, mégis áll hazánk! Már az

Árpádok korában voltak évek, melyekben nemzeti életünk csak hajszálon függött, s azóta számtalanszor, de azért: „El magyar, áll Buda még!”

Midőn az elborult láthatárt sötét fekete felhők kíséreties alakjai röpülnek be, midőn a földet légüstökénél meg-rázó dőrejek pattognak szét és villám villámot ér: a leg-több ember aggodalomteljesen tekint az égboltozat felé, — vajjon nem csattan-e vége az ő életének is? És a vihar elvonul, a dőrej megszűnik, s az égi anya ismét mosolygó kék szemmel tekint az emberek ezrei, százezrei, vagy mil-lióira.

Avagy hány végzetes esemény zavarja meg az emberi élet folyását, melytől kétségbe esik és sírt keres a kislelkű, míg küzd az erős, és fölé emelkedik.

Aztán mindig nagyobbra látja a vést, ki benne van, mint ki távolról nézi azt, — mert hiszen az emberi természetben lakó félelem mindig nagyit.

Mi is, kik a jelen küzdelmes korszak hullámaival birkózunk, mint minden viharba merült hajó lakói, tartunk talán a hajótöréstől, pedig ki tudja, mily messze van a szirt, melyhez nemzeti életünk hajóját hozzá fogja vágni a sors.

Hátha mégis!

Ha valóban oly vésteljes a helyzet, minőnek a mai ellenzék látja azt? úgy, ha a jelen politikai helyzet nem változik, — Magyarország, mint ország, pár évtized alatt lejátsza szerepét. Mint nemzet, küzdhet még a tört hajó darabjaiba kapaszkodva egy ideig, míg aztán valamelyik szigetre vetődve azonossá lesz azon sziget lakóival.

Ez esetben tagadhatatlan, hogy Deák Ferenczet fogja érni a legterhesebb vád, mely nem hogy nagyságot engedne emlékének, hanem rút törpeségbe nyomja azt, le, le, egészen a földig. Ha azonban nemzeti életünk, mint országgal bíró nemzeté fog még behatni a történelem messze jövőjébe, — Deák neve em leg et et fog maradni a leg-később korig, — de nagy soha!

Se nem párt szenvedély, se nem elfogultság mondatja ezt velünk, hanem logikai sorrendje már csak azon esemé-

nyeknek is, melyek 1867-től lezajlottak, s melyek alább mint ezen állításunk tanúság tevői, következni fognak. Itéljen belőlük az igazság szeme, és a józan ész.

De ha mint embert tekintjük is Deák Ferenczet, sem a lángész, sem a character azon vonását nem fogjuk benne föltalálni, mely nagygyá teszi az embereket. Ő egy eszes, higgadt, becsületes békét és kényelmet szerető ember, — semmi egyéb. S e két legutóbbi tulajdona, melyet bizony érdemül nem lehetne betudni senkinek, oka leginkább annak, hogy hivei nagygyá akarják őt tenni a világ előtt, mely tulajdonokat azonban a maguk értékére fog leszállítani az idő.

Mert hát mi teszi nagygyá az embert, mi az emberi nagyságnak ismertető alapvonása? A nagy lélek; ami pedig a nagy lélekben meg nem férhet, amit az kilők magából, mint a valódi és tiszta szesz a salakot, — az a gyávaság. És Deák Ferencz nem egyszer adta már jelét ezen tulajdonának, sőt maga Horváth Mihály is úgy ismerteti őt történelmében.

A nagyság második alapvonása: uralkodás az emberi gyengeségek felett, és nem lenni rabjává bizonyos testi hajlamoknak, mint a milyen rabja Deák Ferencz a kényelemnek; annyira rabja, hogy még fiatal korában pensionáltatta magát Széchenyi által, s nem volna semmiféle kincse a világnak, mely kötelességek, tehát kényelmetlenségekkel járó állást elbirna vele vállaltatni.

És ime, épen ezen vonását akarják hivei, a nagyság egyik vonásaként föltüntetni, pedig tévednek nagyon. Nem Washingtoni tett, hanem megrovandó tett, amit a pártállás elvakultsága, diadémként emel a kényelem párnái közt heverő ember homloka fölé.

Washington nemcsak kiküzdé Éjszak-Amerika függetlenségét, de, azután, midőn legnagyobb szükség volt eszére és lánglelkére, az állam berendezésénél, a függetlenségi alap megvetésénél és annak biztosításánál, mindaddig mig nagy művét mentve és tökéletes biztonságban nem látá, ő vitte az elnöki tiszteletet, és az ő becsületes közreműködésé-

nek lehet köszönni az amerikai köztársaság megteremtését, fennmaradását, míg Deák Ferencz a fáradalmaktól visszariadva, az illetéktelenül reáborított önzetlenség köpenye alatt, a legelkeseredettebb pártharczoknak dobta oda hazáját.

A Deák tiszta becsületességében nem kételkedett soha senki, valamint abban sem, hogy egy kormány élén megállhatni, bir elegendő képességgel. Kötelessége lett volna tehát, akkor, midőn művének alkalmazása vétetett elő, neki, mint mesternek, a munka élére állni, de amint félt elfogadni a fáradságot, épen úgy félt saját még csak theoretice ismert művének in praxi keresztülvitelétől, hanem jól esett neki, vagy legalább megengedé, hogy az ezután járó felelősséget, tehát a dolog nehezebb végét, mások vállalják magukra. Megindította a szekeret lefelé a parton, aztán leugroit róla.

És pártja ezt nagyságnak, az önzetlenség netovábbjának kereszteli. Hősiességnek a gyámoltalanságot.

Vannak egyének, kik birnak elegendő okkal, rá énekelteni a Deák fejére ezt a „gloria tibi dominé“-t és a tömjén füstjének körében szedni az epret a Deák által nekik átadott eperfáról, — csakhogy e gloria a nemzet rovására énekeltetik, mert Deák kezei bizonyosan a nemzet közös élvezetének adták volna át ezt az epret.

Lehet, hogy akadtak volna, kik a közös ügyes szerződés megkötéseért az önzés vádjával illették volna őt, ha t. i. a miniszterelnöki széket elfoglalja; — csakhogy ez a feltevés még nem elegendő arra, hogy nagy lelkeket nagy tettek keresztülvitelétől visszatartóztasson. (Grosse Geister genirt das nicht.) Hiszen megmaradt volna a bizonyítás alkalmá, hogy önzetlenségét azután teljes fényében ragyogtassa a világ szeme előtt, — t. i. az ország virágzásban tétele után, úgy, a mint reálépett, szegényen lépni le a bár egészen reábizott hatalom polczáról, mint ezt Washington tevé.

Csakhogy Deák a nehézségektől rettent vissza, mert erős lélekben nem lehet képzelni oly tétlenséget,

hogy éppen akkor bizon egy művet más valakire, midőn annak legnehezebb részletei következnek.

Megengedjük, hogy nem restelt tanácsokat osztogatni, ámde a mű a mester tulajdon kezét igényelte, mert tanácsolni lehet ugyan, de aztán ha még se úgy húzatnak a vonások, egy Rafaeli madonnát torz boszorka alakká képesek silányítani, — avagy ne tétessék rendes helyére csak egy kerék, az egész gép mozgását megakadályozza.

Avagy lehet-e nagy lélek, mely oly közönyösséggel nézzen valamit, mint Deák Ferencz nézé művének sarkából való kiforgatását, roszalását és haragját csak magán körökben, tehát guba alatt nyilvánítván; mert aki hévvel s lelkének egész odaadásával karolt föl egy reá bizott uagy munkát, aminthogy egy hont boldogító művet hazafinak másképen fölkarolnia nem is lehet, — nem teheti, hogy aztán hideg vérrel nézze amint mások azt, amit ő épített, s melynek hontboldogító jószágáról meg van győződve, — lerontsák, vagy ráismerhetlenné tegyék. Már pedig nyílt titok, hogy Deák Ferencz, különösen az utóbbi időkben a dolgok folyásával tökéletesen elégedetlen, de nincs meg az az erkölcsi bátorsága, hogy ostort ragadjon, s a templomból kiverje azokat, kik azt vásári bódévá akarják átalakítani. Nem érzi magában a nagy lélek hatalmát és bátorságát.

Szóval nem nagy ember, hanem egy olyan ember, ki a közönséges észnél többel van megáldva ugyan, s talán megvolna benne a hivatás is a nagyság iránt, de hiányzik belőle, ami e hivatásnak életet adjon, — mint Phidias dodonai Jupiteréből, semmi más — csak a lélek, csak az isten, és mert ez hiányzik, tehát ő is, mint más közönséges halandó, megadja magát a körülmények feltételes akaratanak.

Nem tagadhatjuk meg azonban tőle a szeplőtelen jellemet, és a valóban önzetlen hazafiságot, tehát azt sem, hogy a mit tett, azon szent meggyőződésből tette, hogy azzal hazáját fogja megmenteni; és éppen természetével megegyezőleg fogta föl a dolgokat, nem mervén egy oly

terre vinni, melyen, hogy átvergődhessék, nem érzett magában elég erőt. Ő, mint becsületes ember, erejéhez mérte a dolgot, és a szerint cselekedett. Hogy aztán visszavonult, és épen akkor tette kezeit zsebre, midőn leginkább kellett volna azokat működtetni, annak okát megfejtettük akkor, midőn hivei által hirdetett nagysága fölött törtünk pálczát.

Soha egy nemzet nem csalódott talán úgy, mint a magyar nemzet csalódott Deák Ferencz nagyságában, mely előtt úgyszólván le volt borulva, s úgy tekintett fölére, mint kinek minden paránya egy-egy világbölcshöz bölcseségi extractumából áll, s hogy maga az egész ember, egy megtestesült bölcsesség — és tántoríthatlan elvszilárdság.

Még Hunyady Jánosnak se volt oly általános népszerűsége, mint Deáknak 1861-től 1867. közepéig, és nem bizott benne a nemzet minden egyese oly föltétlenül, mint bizott ebbe.

Deák Ferencz volt a nemzet hite. És e hit cserben hagyta a nemzetet.

Nem jó egész ország feltétlen bizalmát egy emberre rakni, nem bírja meg, és kiszökik alóla.

A pártok erősebb színeket öltenek.

A király koronázása az úgynevezett közösügyes épületet végre betetőzván, az ország belviszonyait illetőleg, (melybe a nép leginkább veté reményeit), megkezdődhettek a tárgyalások.

Feszült várakozással nézett mindenki a miniszterium, és az országgyűlés felé, mely előbbit illetőleg, amint az magát szervezni kezdé, azonnal mutatkoztak az elégedetlenség jelei. A hivatalok közös koncza fölött sakályok és éhes saskeselyük gyanánt álltak a megszűnt rendszer, s ezekkel szemben a kitartás emberei, agyaraikat vicsorítván és körmeiket hegyezvén egymásra, s félig bizalmatlan, félig bizalmas tekinteteket vetve a konczosztókra, kiknek

a ragadozókhöz nagyon is hasonló ezen sereg közepett nem kis feladattal kellett megküzdeniök.

Hanem eljárásuk után ítélve úglátszik, hogy a közös-ügyes szerződés mellett még bizonyos titkos pontozatok is fogadtattak el és irattak alá az egyezkedés vezéreivel, avagy a leendő kormányférfiak fontosabb szereplőivel, melyek közé mindjárt első sorban ott állt az a pont: hogy a múlt rendszer embereire tckintettel legyenek, és azok amennyire lehet, alkalmaztassanak.

Minden uralkodó hatalomnak meg van az a ösztön-szerű eszélyessége vagy hogy úgy mondjuk: ösztönszerű hálássága, hogy azokat, kik az ő érdekében feltétlen szolgálátokat tettek, el ne feledje. A zsarnokok készséges szolgálói ritkán találkoznak hálátlansággal, az csak a becsületes tanácsadókat szokta érnei. És ez az, ami aztán ritkítja az erény, és terjeszti a szolgálalküek seregének számát.

A miniszteriumok a kormány és a kormánytól függő hivatalok szervezésénél tehát számtalan folyamodás maradt eredmény nélkül, mert a régi rendszer hivatalnokai a hazafiak előtt nemcsak hogy előnyben részesitetettek, de azokat a biztos kereset teréről majdnem tökéletesen le is szoritoták. Amely méltánytalan eljárás nagyon természetesen hogy megszülte a maga hatását, s így a már kezdetleges elégedetlenség magva, legelőször is a kenyér intelligencia osztályában kezdett gyökeret verni, kik közül a türelmetlenebbek azt azonnal nyilvánították is, míg az eszélyesebbek a keserü falatot lenyelvén, további türesre határozták magukat.

A türelmetlenekből alakult aztán az ideiglenes ellenzéki függő, de legszájasabb sereg, mely csalódásának keserüségét mindjárt igyekezett környezetének szívébe is beoltani, s az országgyűlési ellenzék ezen osztály által oly közegre tett szert, melyet aztán ellenzéki nézeteinek terjesztésére igen sikeresen használhatott, s így a harcot nem pusztán és egyedül kezdethe meg a kormány ellen, mely hogy arra mindjárt kezdetben nagy okot adjon, nem sokáig várapoztatott magára.

Amint fenntebb irtuk, a nemzet többségét az a remény vitte az egyezkedni kívánó vezérek oldala mellé, hogy az egyezkedés által ama terheken, melyeket az önkény uralom a nép vállaira rakott, s melyek nemcsak súlyosak, de idegenszerűségük miatt gyűlöletesek is voltak, könnyítve lesz.

Ennyiből állt a nemzet zömének politikai felfogása, mely t. i. sorsa javulását foglalta magában.

Hogy az országgyűlési kisebbség, valamint az annak nézetét osztó független értelmiség nagyon jól tudta, miként ezen terhek könnyítése, a közösügyes szerződésben felállított pontok mellett lehetetlenség, — azt talán említeni se szükséges.

A nemzet tudta és beleegyezése nélkül kötött osztrák adósságok egyrészének elvállalása semmiesetre sem azt vonta maga után, hogy az eddig viselt terhek könnyebbitessenek, annál inkább nem pedig, mert az új rendszer nem engedte, hogy a kormányzási közigazgatási, stb. úgy a hadsereg költségei leszállíttassanak, sőt a közös hadseregen felül még felállítandó honvédségi ezredek költségére is kilátás nyilván, a terhek könnyítése helyett azoknak inkább súlyosbítását lehetett várni.

Megkezdődtek tehát a miniszteri előterjesztések, és az a feletti viták az országházban.

Minden előterjesztés egy-egy szikra volt, az ellenzéki táborban már halomra gyűlt puska porba.

A kormány helyzete nem volt irigylendő. Ámde hiszen a kormánynak tudnia kellett, hogy mit vállal magára s így a támadásokra előkészült, kellő vértetéséggel lépett mindannyiszor sorompóba, feltétlenül, és hűségesen támogattatva azon többség által, mely a közösügyes szerződésnek hű harczosa volt, s mely leginkább az arisztokracziából, papok pártoltjaiból, nem kevésbé még a régi rendszer embereiből is, a conservativekből s a szerződés által magasabb kormányhivatalokat nyert egyénekből, tehát a már fentt elősorolt elemekből állt.

Hanem ami az illetőknek a helyzetet legkellemetlenebbé tette, az nem volt más, mint azon mindenki által

belátható durva következetlenség, mely előterjesztéseik minden sorából kárörvendő ördögi vigyorgással pislogott elő.

Ami ellen a Bach és Schmerling korszakon keresztül a legnagyobb hévvel küzdöttek, aminek a nép által való meggyűlöltetéséhez ők maguk járultak leginkább, melyek elleni panaszait minden fölmerült legkisebb alkalomkor országraszólóan hangoztatták; melyek elviselhetlenségét naponta emlegették és bizonyították, — ugyanazon dolgok meghagyása és megtartása mellett tették most a ház asztalára előterjesztéseiket.

Bizony, ha e roppant következetlenséget kellene irányadóul vennünk, akkor nem hihetnénk kevesebbet, minthogy a nemzet sorsa már a sír szélén állt, s kellett, hogy emberek lépjenek elő, kik hazafiságból önmagukat megtagadják, s következetességüket a haza megmentésére feláldozzák. De ha ezen szempontból bíráljuk is a közös-ügyes szerződés megkötését, nem vagyunk képesek összeegyeztetni, hogy mint válhatott mégis új meggyőződés az, hogy amely intézményeket a kiegyező férfiak a nemzet jólétét aláásó intézményekként kívántak meggyűlöltetni, hogy ugyanazon intézményeket jóknak láttak később arra, hogy azok által a nemzetet boldogítsák? Vagy előbb, vagy utóbb nem voltak tehát tisztában magukkal és most az a kérdés: hogy tehát mikor voltak?

Az izlés, akarat, természet, vagy meggyőződés, stb. igen is, hogy változhatik, de hogy a fekély nem változhatik ép testé, a betegség egészséggé, — ez is igaz ám. Igen, a test lehányhatja magáról a fekélyt, kilábadhat a betegségből, de ez által sem a fekély, sem a betegség tulajdonságát meg nem változtathatja, mert a rák azután is csak rák, a hideglelés azután is csak hideglelés marad.

Amit tehát a történelem se fog soha igazolhatni, az: hogy amit a miniszterekké lett vezérkiegyezők a kiegyezés előtt fekély, és betegségnek tartottak, azt a kiegyezés után, elkerülhetlen szükségességgnek nyilatkoztattak ki, s mint ilyeneket, — a nemzet képviselőinek, azon nemzet

képviselőinek, mely nemzet képviselőit épen ezen betegségek megszüntetése tekintetéből választotta, — megtartani javasolták. Ilyenek voltak mindjárt: a dohány monopólium, az elviselhetlennek hirdetett s a gyáripart elnyomó gyári adó, az ezekkel járó fináncz intézmény; a többi adónem, és az egész, a volt önkény uralom által a nemzet nyakára erő-zakolt adórendszer.

Az 1861-diki országgyűlés és a megyék ezen adórendszert törvényesnek el nem ismerték, s így azon adónemeket be se hajtották, a megyék feloszlatása után pedig, hogy az adó elviselhetlenségét mintegy kézzelfoghatólag is bebizonyítsák, a leggazdagabb emberek is exequáltak magukat; ugyanazon kormányférfiak is, kik hat évvel később maguk ajánlották ezen adórendszer és adónemek elfogadását, melyeket is a magukat pár év előtt szintén exequáltak képviselők többsége el is elfogadott.

És hogy csak a fontosabb tárgyakat említsük; épen így ment a dolog a véradóval a katonaállítással, t. i. megszavazván az országgyűlés egy emberig, a hány ezret t. i. a közös hadügyminiszter kívánt.

A pénz- és véradót illetőleg tehát, mely terhek miatt óhajtotta a nép leginkább a kiegyezést, — nemcsak hogy változatlanul meghagyattak, de sok tekintetben, holmi pótlékkal, később adókamattal stb még súlyosbítottak is, a leggyűlöltebb hivatalos közegek pedig, az úgynevezett „finánczok“ meghagyattak.

„A nemzet összeroskad a teher alatt!“ — volt a jelszó a kiegyezés előtt. Aggódva hangsúlyozta ezt minden ember. Az e fölkiáltás alatt értett teher pedig a kiegyezés után is megmaradt, s a jelszó mégis ez lett: „A nemzet ki van elégitve!“

És ezt a legünnepélyesebb komolysággal hangoztatták a többség, a kormány közegei, és a többség, a kormány maga.

A történetíró valóban zavarba jön itt: vajjon mily körülírással mondja ki nézetét, hogy a részrehajlatlanság kötelességének megfelelően?

A józan ész nem engedi meg feltenni ugyancsak józan emberekről, hogy ama kitétel: „A nemzet ki van elégitve“ — tudva, tudván, hogy mi volt a nemzet óhaja, — megvalósítva is elhigyjék. Ha pedig a józan ész követelményének engedünk, akkor meg a jelenkörülmények közt lehetetlen, hogy mint történet írók is, a pártoskodás vádja alá ne essünk. Legjobb tehát, ha az e tárgy felett való ítélet kimondását, magára a részrehajlatlan közönségre bizzuk.

Igaz, hogy daczára ezen kitételnek: „A nemzet ki van elégitve;“ — folyton hirdetteté közgeivel a többség: hogy ezt most nem lehetett másképen, de igyekezni fog rajta, hogy e terhek elviselésére, eszélyes és üdvös belügyi rendezkedések által, a nemzetnek mód nyujtassék. Itt tehát, ha bár a legnagyobb honfiui buzgalommal és jóakarattal is, de ismét azon következetlenségbe esett, hogy a nemzetnek még csak szóbeli reményt nyujtott arra, hogy terheinek viselésére módot fog nyerni s így hihetőleg ki is elégitetni ez által, — de a másik szavában már mint bevégzett ténytet állítá a világ elé, a nemzet kielégítését.

Mit mondana például azon orvosról a világ, ki épen paroxizmus alatt lévő betegéről azt állitaná: „Egészségével most már tökéletesen meg van elégedve, noha még ugyan nem tud szuszogni, de nem is lehet másképen, fogok azonban neki gyógyszereket adni, hogy egészségét vissza nyerje?“ — A világ azt mondaná, hogy ez az orvos ugyan telve lehet jóakarattal, de nincs tisztában sem betegével, sem magával.

Az ellenzék nem is késett mindannyiszor megragadni az alkalmat, ahányszor csak módjában állt, bebizonyítani igyekezcván, hogy a közösügyes szerződés nemhogy áldást hozott volna, de valóságos átkot hozott a nemzetre. És az oly alkalom igen gyakori volt.

Midőn az államadósságok tárgyalattak, melyeknek pusztá évi kamatába 29.188,000 forint szavaztatott meg az országgyűlés által, és pedig fele arany ezüstben, holott arany és ezüstpénz alig volt látható az országban.

„Azért nincs ezüst, arany, mert kiviszik“ — hangzott a nép ajkáról. És e hang eléggé hullámszásba hozta a levegőt arra, hogy az által a már mutatkozni kezdő elégedetlenség tüze élesztessék. „És ez még csak a kamat!“

Aztán, mint említünk: a dohány monopolium tárgyalásakor. A bélyegadó, (mely a gyűlölt stempli név alatt volt ismeretes,) tárgyalásakor. A bor- és husfogyasztási adó, jövedelmi adó, személyes kereseti adó, szesz-adó, sör-adó, cukor-adó, ház-adó tárgyalásakor; nem is említvén még a földadót, sójövédéket, mely már az 1848-diki idők előtt is létezett.

Ezen dolgok tárgyalása hosszabb időt vett igénybe, mely idő alatt az ellenzék minden erejével és erélyével küzdött, miként bebizonyítsa, hogy a közösügyes szerződés még siralmasabbá tette az ország sorsát, mint a milyen siralmas az volt, mert ime, ezen elviselhetlen terhek eddig csak erőszak útján rakattak reánk, és mint ilyenektől, a legelső kedvező alkalom megmenthetett volna bennünket, míg így törvényesen önakaratból vállaljuk azokat magunkra.

Nagyon természetes, hogy a többség is elmondta ezen vádakra a maga védelmét, ami legtöbbsnyire abból állt, hogy: mindjárt kezdetben nem lehet az egész volt rendszert felforgatni, mert ez beláthatlan zavarokat idézne elő, de a többség mindenesetre rajta lesz, hogy az ország sebei idővel enyhítettessenek, a terhek könnyebbitessenek

Erre az ellenzék ismét azzal felelt, hogy a közösügyes egyezkedés pontjait taglalta, bebizonyítani igyekezővén, hogy: ezen pontok lehetetlenné teszik a sebek begyógyulását, és a terhek könnyítését; mert hogy lehessen a sebek begyógyulni, melyben a tövis benne hagyatott, s hogy állhasson módjában az országgyűlés és kormánynak a terheken könnyíteni, midőn keze a delegáció rendszer által megkötöttet. Szóval folytak a pro és contra vitatkozások, melyek többsnyire azzal végződtek, hogy a többség a miniszteri előterjesztéseket, — ha bár az ellenzék érvei gyak-

ran tekintetbe vehetők voltak, — a legtöbb esetben minden változtatás nélkül elfogadta.

Hogy a többség mindig csalhatatlan legyen, a kisebbség pedig mindig elfogadhatatlan badarságokat beszéljen, az persze, hogy meg nem állhat, na de a parlamentális életben bizony elészokott az fordulni, hogy a kisebbség okadatolása, különösen pedig, ha lényeges párt-kérdésről van a szó, nem vétetik tekintetbe.

Ámde az ellenzék itt mint rendkívüli állapotot tekintette az ország állapotát, s az országgyűlésen fölmerült kérdéseket nem párt, hanem az ország életkérdéseinek és nem mint a többség és a többség kormányának kifolyását, hanem mint oly idegen befolyás szüleményeit, melyek a birodalmi egység szempontjából, a nemzet erejével arányban nem álló terheket rak annak vállaira. És ezen szempontból kiindulva, igen zokon vette, hogy érvei, mintha csak puszta pártkérdésről volna szó, épen úgy nem vétettek semmi figyelembe, s hogy az előterjesztések kivétel nélkül, gépiesen szavaztatnak meg a többség által.

Ez aztán elkeseredetté, izgatottá tette a kedélyeket, melyek nemcsak az országházában, de a sajtóban is kifejezést kezdtek nyerni, s oly alakban tüntették föl az országgyűlést, mely nem egyéb a nemzet kijátszásánál, hogy t. i. osztrák érdekekben már előre kicsinált (és pedig osztrák munkatársak közreműködésével) dolgokat, országgyűlésileg fogadtassanak el vele, mely országgyűlésen ezen kicsinált dolgokat illető ellenkező vélemények tekintetbe sem vétetnek.

A szélső-bal közlönye a „Magyar-Ujság“ melynek szerkesztője Böszörményi László volt, még azon felkiáltásra is fakadt, hogy az országgyűlési többség nem egyéb, mint egy banda, mely az ország kifosztására szerződésileg állt össze.

A „Hon“-ban, a balközép közlönyében, Csernátony Lajos szintén erős kitételekkel intézé támadásait.

A nép, a nemzet zöme hallgatott, figyelt. A műveltebb osztály olvasta, aztán elbeszélte e dolgokat a műve-

letlenebbnek, egyik rétegből beszivárgott a másikba, a felsőből az alsóba. Aztán elkezdett beszéd tárgygyá válni.

Az az elem, melyet a „nép“-czimen ismertettünk, hajlandóbbnak mutatkozott az ellenzék szavának adni hitelt, miután a tények is azok mellett tanuskodtak. A terhek, egyet sem véve ki, megmaradtak. Ezt nem lehetett eltagadni. Az ellenzék a valóságra mutatott, s a Deákpárt erre csak biztató szavakkal adhatott feleletet. Az ellenzék a terhek egy részének tökéletes megszüntetése, másik részének könnyítése mellett küzdött, oly intézményeket ajánlván, melyek e műveleteket lehetőekké teszik; a Deákpárt, a többség ez intézményeket el nem fogadta, a terheket megszavazta.

A látszat az ellenzék mellett fogott fegyvert. Mindenki jobban szeret annak hinni, aki az ő kívánságát tolmácsolja, mint annak, aki azt megtagadja. Ha valakitől egy darab kenyeret elvesznek, és én az elvevőt megtámadom: hogy adja vissza; — ezen tettem által bizonyosan több bizalmat fog érezni irántam az illető, mint az iránt, ki a kenyeret elvette, ha mindjárt azzal biztatja is, hogy kétszer annyit fog visszaadni. A többség pedig azért, hogy a terhet újra megszavazta, ha bár a legjobb akaratlan tette is, de a nemzet kenyeréből ő is elvette azt a darabot, melyet az megtarthatni vélt az egyezkedés által.

Növelte különben az elégedetlenséget, sőt nemcsak azt, hanem az annál sokkal rosszabb ingerültséget, a kormány iránt, annak tapintatlan és a közvéleményt kihívó eljárása, mely mindent inkább tanusított, mint bölcs mérsekletet és alkotmányos érzületet, avagy legalább is tiszteletet a népzéület iránt.

Kossuth Lajost ugyanis, a Turinban élő nagy száműzöttet, kinek a nagysághoz minden megkivántató tulajdona megvan, a múlt idők emléke s e nagy ember, úgy tettei iránti kegyeletből, Vác városa képviselőül választotta meg. Kossuth e megtisztelő megemlékezést egy levélben megköszönte, melyben egyuttal kijelenté, hogy a képviselőiséget el nem vállalhatja, az okokat bővebben fej-

tegetvén, melyek közt oly kitétel is talált a közvádoló, amely kitétel sajtóvétségül tekintetett, és amely kitételért Kossuthot az országgyűlési többség notariusnak nyilatkoztatta ki.

A kitétel egyszerűen elmondott véleményt foglalt magában, hogy t. i. Kossuth véleménye szerint: Magyarország és Austria együttes fenállása „incompatibilis.“ Ezen szó volt a sajtóvétség, és Kossuth megrovatásának tárgya.

Ezzel a megrovással, és ezzel a sajtóvétséggel, a többség a nemzetet sértette meg, mely még nem birt felül emelkedni, azaz lesülyedni a Kossuth iránti hálaérzet által neki megszabott álláspontról, mint sokan mások, kik azon tulajdonsággal bírtak: azon kezet nyalni, mely nekik a koncztot adja. Kossuth csak a dta.

Egy nemzet soha se tud elfogult lenni. Mint nemzet, még a zsidó nemzet is nagy és nemes volt, ezt a Machabeusok kora mutatta meg leginkább. Az ember nemesnek születik, és csak azután fajul el, de egy nemzet sokkal nagyobb, élete sokkal hosszabb, mintsem hogy egyes törpe korszakok megronthatnák. A romlott emberi szív is nemesen ver a nemzeti testben, hacsak meg nincs zsibbasztva. A közösigyes egyezkedés sok szívet megsibbasztott, mert hivatinkább az önzés, mint a hazafiság tana után vezetete, s hogy azért ez utóbbit is megtartsák, arra nem bírtak elegendő erővel.

A többség, és a kormány magatartása sok embert kivett sodrából. A hang, mely 1850-től 1867-ig már megszoktatta magát, a kiegyezés után nem úgy változott meg, mint a harczyi sip a béke fuvolájára, — hanem mint a harczyi sip, ágyu dőreire, egyenesen azok ellen szórva golyóit, kik Bach és Schmerling korszakból megmaradt terheket, azért, mert most már a magyar kormány rakta reájok, nem tartották könnyebbeknek.

A kormány ingerült volt ezen udvariatlanságért, és kitagadta azokat, kik a nehézség fisikai törvényeit a kiegyezéssel sem látták megváltoztatva.

A többség szerelmes volt szülöttjébe, bár mily mon-

strumnak tattották is azt mások, s mint az elfogult anya kész volt annak kikaparni szemét, ki nyilvánítani merte ellenvéleményét.

Avagy melyik szakács veszi szívesen, ha főztét elsőzottnak mondják?

Akik tehát a többség urának, a kormánynak kegyére voltak szorulva, azok gépiesen viszhangozták a hangot, melyet felülről kaptak, noha tulajdonképen nem voltak tisztában magukkal: hogy vajjon hazafiságból kell-e hát nekik így cselekedni, vagy pusztán hivatalból! Annyit azonban láttak, hogy — igen is, kell cselekedni. Amint tehát a Deák-párt, — most már inkább kormány-párt — sugalmazott közlönyei és közegei elkezdtek adni Kossuth ellen a tónust, az egész országban egyedül ezen elemekben találtak segítőkre. A nemzet zöme, megbotránkozva hallgatott.

A kormány el volt kaptva. Kezében érezve a végrehajtó hatalmat, kezdetben nem tudta, hogy mit csináljon. Telve volt teoriával és machiavellismussal. Szigorú akart lenni, hogy tekintélyes legyen, de mert eltévesztett uton, nem szigorú, hanem igazságtalan lett, tehát nem tekintélyét, hanem a félelmet, s ezzel a gyűlöletet nevelte a népben, melyben hatalom szavával össze akarta törni a múlt iránti kegyeletet.

A Kossuth Lajos levelei nem a kormány malmára örültek, hanem ártottak annak igen sokat. És a kormány azon hatást, melyet e levelek elé idéztek, nem türelemmel és szelidséggel igyekezett elsimitani, hanem boszuval akarta kiölni. Az actio reactiot szűl.

A Kossuth Lajos neve, emléke iránt, sokkal nagyobb volt még a nemzet szívében a tisztelet, mintsem hogy azt erőszakos intézkedésekkel csakugy könnyedén ki lehetett volna irtani. Az a hatás, melyete rendkívüli ember 1848. 1849-ben előidézett, még nem mosódott el a szívekből, s azok visszaemlékezése, kik látták, hallották őt, s teremtőerejének tanúi voltak, — tündéralomhoz hasonlított. Kossuthra mint emberfölötti lényre tekintettek vissza a leg-

többen, és a fanatismusig ment az emléke iránti ragaszkodás. Egy-egy lantos volt a nemzet majd minden tagja, s egymásnak zengé e bálványát dicsőítő dalokat.

Midőn Deák Ferencz népszerűségének aranykorát érte, mint ember előtt meghajlott előtte az egész ország, de Kossuth emléke akkor is úgy ragyogott feje fölött, mint a betlehemi pásztorok feje fölött a vezércsillag.

Midőn tehát a lapok szét vitték azt a hirt, hogy Kossuth notariusnak nyilatkozott, országszerte általános lett a megbotránkozás. És ha ehhez számítjuk az aradi vértanuk emléknapjának, october 6-dikának szándékolt megünnepeését illető miniszteri tilalmat, és ugyancsak ehhez számítjuk a heves megyei bizottmánynak királyi-biztos által önkényileg történt felfüggesztését, azért, mert Eger városának Kossuth Lsjoshoz intézett üdvözlő feliratát, a miniszteri parancs után is tartózkodott megsemmisíteni, — tehát azonnal késznek, és igen természetesnek találjuk az okot, mely a nemzet nagy többségét, úgy szólván az egész nemzetet elidegeníté a kormánytól, s a kormánytól, az országgyűlési többségtől.

Ez az egymásután csak hamar következő három esemény lerántá a függönyt a kormány titkosabb céljai és önkénykedési hajlamáról, s oly világosságba állítá a nemzet szeme elé a helyzetet, minőnek az azt korántsem gondolá és képzélé. A Bach és Schmerling-féle gyűlölt önkényhatalom másolatát látták ebben a legtöbben.

A kormánylapok ugyan nem mulasztották el, hogy a kormánynak ezen eljárását indokolják, felhóznán: hogy az aradi vértanuk emlékének megünnepelese nem lenne más, mint a hegedni kezdő sebeknek újbóli föltépése, s a már velünk kiegyezett osztrák hatalom elleni demonstráció, mely bizonyosan rossz vért szülne Bécsben, — és a többi. Helyeselték és pártolták tehát a kormányt akkor, midőn az eszélyességgel ezen meg nem férő tüntetést betiltotta.

Az ellenzék közlönyei azonban elkeseredett hangon feleltek a „bérencz tollak“ ezen állításaira, felhóznán:

hogy a kivégeztetett hősök emléknapiját megülni szent kötelessége a nemzetnek, hogy az nem a sebek föltévése, hanem inkább enyhítő ír arra, mely a hála érzet, s a lerótt kötelesség tudatából fakadni szokott. Hogy 17 évig volt a nemzet eltiltva nagy halottjainak sirjaitól, s ime, midőn szabadnak hirdetik őt, és midőn csak imádkozásra akarja emelni karját, hát a legelső pillanatban mindjárt észreveszi, hogy a lánczok lebilincselve tartják azt most is. Melyik szabad nemzet az, melynek nem szabad nagy halottjainak sirhalmára leborulnia? — Bécszet hozzák föl, hogy ez ünnepély rossz vért szülne Bécs urainak keblében, de Bécs urait nincs bátorságuk figyelmeztetni arra: hogy a Hentzi szobornak Buda főterén való állása, mely szoborra a magyar szabadság ellen küzdött idegen zsoldosok nevei vannak bevésve, — hogy a magyar király palotáján a sárgafekete zászló lobogása, a számtalan más dolgok szintén rossz vért szülnek a magyar nemzet keblében. Hanem a mi a nemzetet bántja, az nem vétetik kérdés alá, holott a nemzet még nagy halottja iránt sem tanusíthatja kegyeletét, stb. stb.

Hevesmegye bizottmányi üléseinek felfüggesztését illetőleg is támogatták a kormányt saját, és a többség közlönyei, felhozván: hogy Eger városa az országgyűléssel daczolt akkor, midőn Kossuthhoz üdvözlő iratot intézni szándékozott, hogy a kormánynak, mint a törvény és rend őrének ilyesmit tünni nem szabad, s épen, mert nem az önkény útján akart eljárni, szólította föl a megyét, mint a város fölött álló hatóságot, hogy a városnak ama, a törvényhozó testülettel ujjathuzó határozatát megsemmisítse.

Mire Hevesmegye egy felirattal felelt, mely az ellenzéki lapokban közzé volt téve, s mely fölirat kifejté: mi-ként Eger városa első bírósággal ellátott község, az 1848. XXIV. t. cz. az első bíróságu városokat csak közigazgatásilag hagyja meg a régi állapotban, míg a királyi városokról szóló XXIII. t. cz. azokra is kiterjesztetik; és mert az 1790—1 ki 56. t. cz. értelmében meghatározott bíróság

mellőzésével közigazgatási uton a miniszteriumnak sincs joga ilyenmü ügyeibe avatkozni, tehát a megye, törvénytelen rendelet végrehajtásához nem nyulhatott.

A megyei bizottmány ezért felfüggesztetett, noha az, csak az ország törvényhozó testületének utján felfüggeszthető, stb. stb.

Ezek, és a fenntebb irtakból aztán az ellenzék közlönyei bebizonyítani igyekeztek: hogy a kormány némi változtatásokkal örökségképen vevén át mult gyűlölt rendszert és önkényes eljárását, már is bebizonyítani igyekszik: hogy mennyire csalódtak azok, kik az 1867-diki szerződéssel hazánk alkotmányát látták visszaállítani, miután alkotmányos országban a törvényekkel s testületek jogival ennyire szemközt álló önkényes tettek el nem követhetnének.

Az elégedetlenség kelyhe az elvállalt terhek és több gyűlölt intézmény változatlan meghagyása következtében, a nemzet zöménél már is csordultig meg lévén telve, ezek hozzájárulásával ki is csordult az egészen, és lehet mondani, hogy az 1867-iki év vége felé az általunk ugynevezett népnél, ami tulajdonképen a nemzetet képezi, alig lehetett Deák-párti elemre találni, tanusítá pedig ezt a Madarász József vezér és Áldor Imre szerkesztése mellett szélső-bali szellemben megindított „Nép-Zászlója“-czimü néplap, mely egyszerre 6000 előfizetőre talált, noha még mellette több szélsőbali lap is nyert számos előfizetőt, holott jelenleg a 4 szélsőbali heti lapnak mindössze sincs 5000 előfizetője.

Nem különben az a hang, melylyel a többség közlönyei; Kossuth Lajosról gúnyosan és lenézőleg, per: „Kossuth ur“ — szólni kezdtek.

Ha tehát a nemzetben egy furcsa fogalom kezdett keletkezni az országgyűlési többség*) és annak kormánya iránt, azt egészen indokolva látjuk, miután ezen többség és kormány által oly módon látá megtámadtatni leg-

*) A „többség“ czim alatt mindig e többséget értjük.

féltékenyebben őrzött egyéni ügy alkotmányos jogait, valamint azon embert, kinek emléké a legnagyobb ragaszkodással ápolgatá keblében, miként azt kellett hinnie, hogy e többség és kormánya nem annyira a nemzet szabadságának, mint inkább az országra nehezedő idegen hatalom megóvásának érdekében alakult, aminthogy ellenszenvét is fejezi ki azon egyén iránt, ki az országot ezen idegen hatalomtól függetlenné akarja tenni.

Nem ok nélkül hangzottak aztán ama nyilatkozatok sem: hogy az országgyűlési többség nem képviseli a nemzet többségét, s hogy a közösügyes alku illetén megkötése csak is amaz urak, és nem a nemzet akarata szerint történt, miután akkor, midőn ezen urak képviselőkül választattak, oly programot vallottak, mely az ország alkotmányosságát egész kiterjedésében megtartani, s így az országra törvénytelenül rótt terheket megszüntetni ígérte. S ime, minden ellenkezően ütött ki, és pedig oly értelemben, mely értelemben a nemzet soha se bizta volna meg őket, sőt nemcsak hogy meg nem bizta volna, de még csak fogalommal sem bírt az alkotmány nyakának illetén módóni kitekeréséről. „Mebiztuk őket, hogy képviseljenek és védelmezzék érdekeinket az osztrák hatalom ellen, s ime ők, az osztrák hatalom érdekeit védelmezték mi ellenünk. Mert ugyan mutassák hát meg, hogy mi nem történt meg azokból, melyeket az osztrák hatalom megtörténtení akart, s hogy az ország jogai nem oda szoritattak-e, hol eddig a megyék jogai álltak?“

A nemzet ezen vádja ellen aztán szorosán egyesültek azok, kik a közösügyes egyezkedés által érdekeiket ki-elégittetve látták, és azok, kik ezen elemek által, érdekeiket támogattatni remélték. Egy begyakorlott és fegyelmezett sereg, a sokasággal, mint az angolok maroknyi csoportja India összes lakóival szemközt.

Daczára annak, hogy ha e hónapokban új választásra kerül a sor, alig jut be néhány deák-párti képviselő, mégis előre lehetett tudni, hogy melyik részé lesz a győzelem.

A kormánynak és többségnek minden mozdulatából

kitűnt, miként nem azért egyezett ki Ausztriával, még ily engedmények mellett is, hogy uralkodása a pütkösi királysághoz hasonlítson, hanem, hogy elhatározott szándéka meg is maradjon azon polczon, melyet magának, habár az ország jogainak árán, de megvásárolt.

És a többségnek ezen feltett és elhatározott szándéka, magából az egyezségből is, és következetesen kiszámítható, — mert, hogy bocsátkozhatott volna egy oly egyezésbe, melyről tudnia kellett, hogy miután, — habár szerinte csak kezdetben — a nemzet várakozásának nem fog megfelelni az, az első években csakis erőszakkal lesz fenntartható. Igenis, el kellett erre határozva lenniök, habár — fogalmuk szerint — a legatyaiabb szándékkal voltak is eltelve. Szerintök ez a kiegyezés arra való volt, hogy az ország ez által a végveszélyből kimentessék, és jövője Ausztria által, és Ausztria jövőjével egyetemben biztosítsák. Miután pedig ez volt hitük és akaratuk, lehetetlen, miként számot ne vetettek volna magukkal az esetre is, ha t. i., amint várható volt, a kiegyezés az országban nagy ellenszenvvel fog találkozni.

Ők meg voltak tehát győződve, hogy: habár kezdetben csak saját érdekeik lesznek is kielégítve, de mert az eszköz kezeikhez fog jutni, azzal kiküzdik — idővel, — a nemzet érdekének kielégítését is, de mert az nem megy olyan hamar, tehát ezen állapotot, melyet most előkészítenek, fel is kell tartaniok.

Ilyen lehetett az a megállapodás, melylyel a közöses szerződés megkötésére rá szánták magukat. És ha ilyen volt, — pedig a józanész és tapasztalás következtései után ilyennek kellett lennie, — tehát lehetett jó szándék, lehetett jó akarat, ámde nagyon is eltért az alkotmányosság és a nemzeti önkormányzat fogalmától, miután ez egy oly hatalmi rendszer megállapítását vonta maga után, melytől t. i. miután a nemzet akaratával szemközt is fenntarthatónak tétetett, — tehát a nemzet sorsa függ, s most már csak az a kérdés: vajjon jó hazafiak és becsületes emberek-e, — (ellent birnak-e állni a hatalmi visszaélés

csábingerének, úgy az önérdeteket csiklándozó, de a nemzet javával szemközt álló azon számtalan alkalomnak, mely e polczon minden pillanatban kínálkozik) — azok, kikre e hatalom kormánygyeplője bízott?

Legveszélyesebbé vált pedig ez intézkedés az alkotmányosság színezetének, és kötő erejének fenntartása által, amely nélkül azonban az illetők céljaik keresztülvitelét nem tartották lehetségesnek; hogy tehát az új rendszer minden kerekét úgy intézzék, miként az egy felsőbb nyomás következtében összevágólag mozgatható legyen, — miután e nélkül nem lehetett volna kivinni, hogy e többség a nemzeti ellenszenvvel szemközt is fenntartassék — egy oly parlament, egy oly országgyűlés vált szükségessé, mely e rendszer kerekeibe szintén bevágólag működvén, a hatalom intézkedéseit, habár azok nem a nép akarata szerint történnek is, mégis népképviselő által támogattassa. Ez egy modern polgári hadsereg, valódi katonai rendszerre állapítva és tisztek által vezetettve, legyen bár az érdek, melyért küzd, az övé, vagy pusztán csak a hatalomé.

Ez egy országra nézve a legveszélyesebb helyzet, melyben a katonai fegyelem ágai a polgári osztályokra is kihatván, lehetővé teszik, hogy az a hatalom, miután e szerint semmi által nem ellenőriztetik, a legnagyobb önkényné fajuljon.

Két hadseregünk volna e szerint: egyik a fejedelem. másik a kormány kezében, és most már semmi más nem hiányzik, mint az az elem, mely e seregek urainak a lakosság elleni tulkapásait ellenőrizze: a szabad polgári (civil) osztály.

Ide vitte a honboldogítását illető tulságos buzgalom a közösügy vezéreit, kik saját becsületességükben bizva, hogy működésük terét maguknak biztosítsák, s a honját illető intézkedésekben szabad kezet nyerhessenek, — egy véghetetlenül hibás rendszerbe bonyolították az országot.

Az ellenzék tehát minden erejét megfeszítette, és minden alkalmat felhasznált, hogy a nemzetnek ezen rend-

szer káros voltát bebizonyítsa, s hogy ez által a rendszer iránti ellenszenvét felköltse, miből az következett, hogy a tárgyba a tényezők is belevonattak, az aradi vértanúk emlékünnepevényének betiltása, a Kossuth elleni fellépés, a hevesmegyei bizottmány felfüggesztése, és ezek mellett sok más apróság csak alkalmat szolgáltatott arra, hogy az önkény rendszerét megalkotó személyek önkénykedése hajlamát illetőleg az ellenzék vádjának értelmében tanúságot tegyen.

A támadások elvesztették pusztá tárgyilagosságukat, egyik úgy, mint a másik részről személyeskedésekbe mentek át, s így a politikai küzdelmet csakhamar pártoskodásra, az elvi kérdéseket csakhamar személyeskedésekkel súlyosztották. Mind ennek pedig az lett a következése, hogy a pártok közt az ellenszenv és a gyűlölet csirája is megfogamzott, s míg a hevesebb ellenzékiek amazokat a hazárulás vádjával, — amazok az ellenzékiet a körülményeket megbírálni nem tudé esztelenséggel, forradalmi viszketeggel, s a nemzetet egy új muszka beavatkozás szerencsétlenségébe való döntés szándékával vádolták. És mert a küzdelem ily szenvedélyes fordulatot öltött, s a nép mindinkább a többség ellen nyilatkozot, a kormány most már minden tehetségét arra fordította, hogy az ellenzéknek ezen, talán nem is várt sükeres fellépését ellensúlyozni, s magát fenntartani, a majdnem általánossá vált ellenszenv daczára is képes legyen.

Az önfenntartási küzdelem és a kormány működése.

Amint tehát fenntebb is említettük, katonai lábra kellett állítani a polgári szervezkedést, s az önfenntartási erősebb küzdelem oly irányba terelé kormányunkat, amelyre talán maga se egészen számított.

Meg kellett volna tehát kezdődni azon üdvös intézkedéseknek, melyek az egyezkedés által az országot ideig-

lenesen ért veszteségeikért kárpótolták volna. Ámde vagy csak üres biztatás volt az egész, vagy az ellenzék tulerős fellépése okozta, hogy néhány vasut, vám és kereskedelmi szerződés megszavazásán kívül, (melyek irányával szintén nem volt megelégedve az ellenzék) az üdvös intézkedések egészen elmaradtak, hanem azok helyett oly dolgok vitettek keresztül az országgyűlésen, melyek egy része a megbotránkozásig felizgatta a kedélyeket, másik része pedig nem volt más, mind megannyi erőd a többség maradó hatalmának biztosítására. Az önfenntartási eszközök megteremtése minden más intézkedést kiszorított az országházból, az eszélyességnek azon tanát követvén, hogy: Előbb biztosítsuk magunkat, és csak aztán gondolkjunk a többiekre. Célunk megmaradni, mert csak úgy boldogíthatjuk a hazát. „Necessitas non habet legem“ — Szükség törvényt bont.

És aztán minél inkább mozgott, veczkelődött az ellenzék és a nép, a Deák-párt a hálóját fonó pók következetességével és tántoríthatlan hidegvértségével becsátá egyik szálát a másik után, hogy annak minden tagját, minden szárnyát lekötözhesse, s aztán ha majd ez megtörtént, kénye kedve szerint csinálhassa honboldogító munkáját.

Történt pedig, hogy az ellenzék részéről indítványba tétetett, hogy: miután a volt gyűlölt rendszernek még eddig nem alkalmaztatott hivatalnokai a magyar nemzet adójából mind ekkoráig rendesen húzták és húzzák fizetésüket, hát csak illik, méltányos dolog és szent kötelesség, hogy: ha már a nemzet ellenségei fizettetnek, hát azokról se feledkezze meg az ország, kik érte és a nemzet szabadságaért életüket, vérüket ontották, - s hogy a még élő, de munkaképtelenné vált honvédeket, vagy az elhunytak özvegyeit és árváit az állam segélybenrészessítse.

A többség ezen indítványt, (hogy Bécsben talán nem jó szemmel néznék) leszavazta, hanem a helyett az országtól a császári párnak koronázási nászajándék adatott, de a császári pár által a rokkant honvédek segélyezésére fel-

ajánlott 100,000 arany alaphoz, az Andrássy gróf és miniszterelnök kezdeményezése folytán, magán uton adakozást indított, a kormányra bizván, hogy azon összegből, a volt honvédeket, azok özvegyiet vagy árváit, belátása szerint jutalmazza.

Az ellenzék mély felháborodással fogadta ezen eljárást, melyet nem egyébnek, mint az indítvány kijátszásának vett. A többség t. i. Bécsnek hizelegve, hogy a honvédeket kötelességszerűleg megillető államsegély megszavazása alól kibujják, a fejedelmi párnak hozzájárulásával gloriáltatva, a törvényes nyugdíjazás helyett, a segélyt nyomorult alamizsna osztássá változtatta, megtagadván e szerint a hazáért dicsően harczolt bajnokaitól az országos elismerést, hála helyett átkos mostohakezekkel taszítván azokat a koldusok megvetett sora közé.

És míg a többség egy oldalról ezt tette, más oldalról következően indokolva: „Az elősorolt központi közegek kivül, voltak 1867. előtt más központi közegek is, melyeknek működése Magyarországra is kiterjedt. Ily központi közegek voltak: a miniszteri tanács*) az államtanács,**) a *cs. kir.* bel- és igazságügyi, rendőri, pénz és kereskedelmi miniszteriumok,***) a legfelső törvényszék és kancelláriák. Ezen központi közegek Magyarországra nézve törvényesek nem lévén, nyugdíjaik sem terhelhetik jogilag a magyar korona országait. Politikai és méltányosság tekintetéből mindazáltal felhatalmaztatik a miniszterium, hogy a fennebb elősorolt központi közegek személyzetének nyugdíjai, a közelebbi 1869-ik évre is azon mód szerint fiztessenek, a mely szerint a jelen év folytán fiztettek. Jövőre pedig oda utasítatik a miniszterium, hogy ezen nyugdíjakról részletes összeírást és kimutatást készítvén, mindezt, mind a nyugdíjak mimódon leendő fedezésére vonatkozó javaslatát

*) T. i. a bécsi, azon tagjait is ide számítva, kik 1848/-ben a Magyarország elleni intézkedéseket vezették.

***) A bécsi.

****) Bécsiek.

terjeszse az országgyűlés elé,“ — tehát a haza volt ellenségeinek nyugdíját, véglegesen is megszavazta.

Erre aztán majdnem pártkülönbség nélkül feljajdult az egész ország, noha a kormány, az ariszokraczia, vagy a papságtól függök, igen mérsékeltén, és csakhamar egészen némán adták meg magukat a felsőbb akaratnak, ami ki tudja mire jó. „Nem kötik azt minden ember orrára, hogy miért teszik.“

Az ellenzéki sajtó azonban napok folytán tele volt panaszokkal. „A haza ellenségeinek irányában tehát lehet politika, lehet méltányosság, csak a hazafiak, a haza bajnokai irányába nem lehet. Mintha készakarattal jutalmazni akarnók azokat, kik beunünket pusztítanak, és büntetni, akik bennünket védelmeznek, hogy minél hamarabb elérjük a nemzet életének végét. Ez egy oly tanujele a többség szolgálékiségének, melyet semmivel se lehet belezni. Ha semmi más nem, ez maga elég volna arra, miként földeritse kijátszatásunkat, hogy pár ezer ember érdekeinek kielégítéseért eladattunk Ausztriának, mert ki tagadhatná azt, hogy e nemzetet meggyalázó gyávaság nem Ausztria kedvéért történt, hogy megnyalatták a nemzettel azt a kezet, mely megkorbácsolá, míg hű gyermekeit elkergetik a küszöbötől. Akik folyton hazánk megrottásán munkálkodtak, akik az oroszokat ellenünk vezették, kik nagyobb embereink kivégeztetésében részt vettek, azokat most a nemzettel jutalmaztatják meg, hogy mint Krisztus, saját hátán czipelje Golgothára a keresztfát. Oh ti Judások, kik a nemzeti függetlenség árában felvetétek a harmincz ezüst pénzt!“

Ilyen és hasonló kifakadások hatottak aztán a nemzet kedélyére, mely megbotránkozva vette ezen valóban, a történelem által is megrovandó tény, mely egy volt a nemzet meggyaláztatásával. És ne higgye senki, hogy a párt szenvedélynek csak legkisebb sziporkája volna az, ami e megrovást adja tollunk alá, de tegye keblére kezét mindenki, legyen bár az a többség tagja: nem ismeri-e el, hogy ama kifakadások egészen helyén voltak, s hogy ezt

illetőleg a pártatlan történelem megrovásának se lehet elmaradni.

És pedig ama törvény 1868. december 6-kán szentesített, mire csakhamar bekövetkezett az országgyűlés vége, és az új választás. Lehet tehát képzelni, hogy a hatást, melyet okozott, sem a kiegyezés óta hozott vám- és vasuti szerződések; sem más egyéb aprólékos intézkedések, melyek nagyrészen bármiféle kormány alatt is megtörténtek volna, nem voltak képesek elmosni.

Hanem föl is használt ám a kormány minden eszközt, mozgásba is tette a többség mindazon módszereket, melyek biztosítására, már jóelőre kiszemelve voltak. De volt is reá szüksége, noha nem kell elfelednünk egy körülményt, melyet igen sükeresen felhasználhatott maga mellett, és az nem volt más, mint maga az időjárás.

Az elkészedett kedélyek ellensúlyozására — (mert józan észszel csak nem lehet el a többség tagjai által emlegetett ama természetellenes jelenség, hogy a nép a közösügyes egyezés és a kormány eddigi eljárásával tökéletesen meg van elégedve,) — felhozatott tehát, hogy mióta a kiegyezés megtörtént, azóta a nép jólétben folytonosan gyarapszik, s bár az ellenzék által elmondott: hogy a véletlen úgy hozta magával, miként azóta az ország nagy részében folytonosan jó termések voltak, — s a külföldi viszonyok hozzájárulásával a termények jó áron el is keltek; tehát ez a nagyrészen földmiveléssel foglalkozó lakosságra gyarapító hatással voltak, a nélkül, hogy a kormány a természettől kialakudhatta volna a jó esztendőket: — ez elmondott az ellenzék által, de miután hogy a kormány nem volt képes elhíttetni a néppel, miként terhein könnyítve vannak, miután nem voltak, — úgy az ellenzék se bírta tökéletesen odavinni a dolgot, miként elhatárolta, hogy mindezekben a kormánynak semmi érdeme nincs, miután az csak a szerencsés véletlennek köszönhető. A nép azonban érezte, hogy neki 1867. óta mégis csak jobb módja van, s a terheket is könnyebben tudja fizetni.

A nép e hiedelmét aztán igyekeztek is fölhasználni a

jobboldali lapok, — ismét csak a kormány érdemeül róván föl: hogy ime, ez hát a teher könnyíté-e, hogy t. i. a kormány módot nyujt arra, miként azokat elviselhessék.

Nemkülönben a vasutak építése által az országba folyó idegen pénz a kézimunka után élöket is ellátta foglalkozással, úgy annyira, hogy munkásokat még Stiria, Morva-, sőt Olaszországból is kellett hozatni, tehát a népnek ez a legszegényebb osztálya is könnyebben jutott a kenyérkeresethez.

Az ellenzékiek ugyan itt is elmondtak minden elmondhatót, hogy t. i. ez a sok pénz többnyire az ország nyakára hozott adósságból kerül elő, mely jól esik mikor adják, de majd roszul esik, ha vissza kell fizetni; — hogy a legtöbb vasuti társulat biztosította magát a kormány által, miként az esetben, ha a vasutak ki nem fizetnék magukat, hát az országnak kell majd fizetni a kárpótlást, hogy adósság adósságot fog szülni, s hogy busásan vissza fogják adni, amit most a vasutak építésénél megkeresnek.

Ámde ez csak üres szó volt a tény ellen, mely pénzt csakugyan markaikba olvastatta.

Ezek a körülmények tehát nagy segítségére voltak a kormánynak, s bár sem a megsértett nemzeti önérzetet, sem a nemzeti megszégyenítést el nem törölhatték, de szavakat adtak a kormány hiveinek szájába, melyeket azok az ellenzékkel szemben elég hatályosan használhattak.

Ezenfelül pedig volt még a többség kezében számtalan más eszköz is, és ami az eszközök legfőbbje, miután a többség magához számítá az arisztocrátiát és a papságot, tehát a többség kezében volt a vagyon, és a pénz. „Geld regiert die Welt.“ Most már ha felveszszük, miként igen kevés község van az országban, hol az említett osztályok közül egyikből, vagy a másiktól birtokosok ne lennének, hogy az ily birtokosok a lakosságra nagy befolyással vannak, tehát már csak ezt tekintve is, szembe tünik az előny, melylyel a Deák-párt az ellenzékkel szemközt rendelkezett. Most már ide számítva a kormánytól függő hivatalnokok sokaságát, a nyugdíjasokat, nem különben azokat, kik az

összecsínált honvédalapból a miniszterium által segélyezettének vagy biztatva voltak. A számos kath. plebánust, a kántort, harangozót, és a többnyire ezekkel tartó falusi jegyzőket, tehát a népre legnagyobb befolyással bíró közegeket; rögtön előttünk áll a szervezett hadsereg a beduin csoporthoz hasonló szervezetlen, és fegyelmetlen ellenzékkel szemben.

És ez nem pusztán politikai harc volt, ez egyuttal harc volt az arisztokraczia és papság hatalmának létkérdése fölött.

Az ellenzék, melynek sorai közt csak imitt-amott lehetett látni egy-egy, többnyire kaczkiaságból opponáló aristocratát, (miután a test amott volt s ezekre is megtette a maga vonzó befolyását), tehát kimondhatjuk, $\frac{19}{20}$ részben demokratikus elemekből állt, az uralkodó kormány elvétől eltérő, egészen más szellemű intézkedéseket forgatott agyában, mely egyuttal sachot mondott a legfőbb kath. papi intézményeknek is, melyek sem egy demokratikus, sem egy szabadelvű kormányformával össze nem egyeztethetők.

A szabadelvűség legtekintélyesebb harciosa után mondjuk, és ezen megjegyzésünket támogatja a mult és a jelen, hogy: ha egy pártokra szakadt országban meg akar valaki győződni arról, melyik a szabadelvűek, demokraták, vagy aristocraták pártja? csak azt nézze, hogy melyik párttal tart a kath. papság, mely, ha az arisztokraczia szintén katolikus, bizonyosan az arisztokracziával fog tartani. A monarchicus, arisztokraticus, clerikalis pártok mindenkor testvérgyermekes szoktak lenni, és közös érdekből közösen küzdenek a szabadelvűség és az azzal szintén karöltve járó demokraczia ellen.

Hogy melyik párt volt tehát a népszabadság zászlóvivője Magyarországon? azt kérdeznünk sem kell, valamint azt sem, hogy melyik párt akart jobbat, mert hiszen az nagyon természetes, hogy a maga szempontjából kiindulva jót akart mind a kettő, mind a kettő saját érdekét állítván előtérbe, amint ez emberek közt másképen nem is mehet, és azért bizony egy pártnak sincs oka, és joga,

haragudni a másikra, mert az magának akar jobbat, s a külön szempontokból véve mindkét párton egyenlő az igazság, miután mindkét párt a maga előnyét akarja kivívni. Ha tehát párt szempontból bíráljuk a dolgot, úgy a jog és igazság, itt is, ott is egyenlő; egészen megváltozik azonban a küzdelem alapelve, ha az emberiség szempontjából tekintünk arra, miután itt az a kérdés merül föl előttünk: melyik párt javával és előnyével van összekötetésben az emberiség többségének java, és előnye? S ha azt mondjuk, hogy a demokraczia az emberiség kilenczvenkilencz századrészét foglalja magában, tehát úgy áll az arisztokracziával szemben, mint kilenczvenkilencz az egygyel, — tehát magából következik, hogy kilenczvenkilencznek a jólétét nem lehet feláldozni egynek a jóléteért.

Igaz, hogy az arisztokraczia igen sok érdeket csatol magához, ámde nem következik, hogy az esetben, ha az arisztokraczia megszűnnék, azok, kik most azután élnek, nem élnének-e meg azok nélkül is, és még jobban? Avagy: kell-e ahhoz egyik osztálynak a másiktól oly élésen elütő megkülönböztetése, mint a milyen megkülönböztető válaszfonal van a főrangú és polgári osztály közé húzva, — hogy t. i. a vagyonosabb osztály, a vagyontalanabb osztállyal jót tehessen? Nem kell. Hogy azonban az arisztokraczia által egy kisosztálynak fenntartott kiváltságok ezrek. és százezrek közt osztassanak föl? — ahhoz kell, az arisztokraczismus megszüntetése, s e szerint azok, kik az arisztokraczia ellen működnek, nem működnek egyszersmind azok ellen is, kik az arisztokraczia után élnek.

Az 1869-diki választások.

Ily feszültség, ily elkeseredettség és ily készülődések közt köszöntöttek be, az 1869-diki országgyűlési választások. Az ellenzék remélt, a többség bizonyos volt a győzelemben. Ismerte erejét, eszközeit, s el volt rá határozva, ha kell, mindent felhasználni, de mert lejjebb az 1872-diki

választásokkal terjedelmesen fogunk foglalkozni, hol is előfordulnak mindazok, melyek 1869-ben előfordultak, itt csak röviden, és a főbb vonásokat említjük meg.

A pénz mindenki által elismert nagy hatalom, már magában is, mely ha észszel, tapintattal, kormányhatalommal, azokon kívül a vallás vezéreivel, a kegy osztogatás előnyével, katonai és más erőkkel áll szövetségben, lehetetlen, hogy diadalt ne aratna a szegénységen, mely semmi egyébbel nem rendelkezhetik, mint szájjal, melylyel ennék is, innék is ugyan, csak volna mit.

Ilyen különböző két tábor volt a jobb és a baloldali tábor. Ott bőségesen felhalmozva minden, itt semmi más, csak a meggyőződés és a szó, ezen eszközökkel pedig birtak amazok is.

Most már csak az volt a kérdés: megmarad-e az általunk népnek nevezett elem hitében és meggyőződésében ezentul is, vagy ama részről fölhasználható érvek és eszközök képesek lesznek megszedítésére, megtántorítására, vagy, ami szintén nem lehetetlen: meggyőződésének megváltoztatására?

Tagadhatatlan, hogy ami az észet, és értelmet illeti, e tekintetben a jobboldal nagy tulsúlylyal dicsekedhetett, mert amint már többször mondtuk: ott volt a hivatala után élő értelmiség, mely a magyar értelmiségnek már is felét képezi; ezen felül az arisztokraczia, és a papság, érdekeltjeinek, u. m. hivatalnokainak, gazdatisztjeinek, s a vele szorosabb viszonyban álló kereskedőknek és iparosoknak táborával. Ha pedig ezt számba vesszük tehát ott fogjuk látni az értelmiségnek legkevesebb négy-ötöd részét, ami igen fontos körülmény.

Többnyire a kisbirtokos osztály, és a független polgárság, melynek jó részét a vásárló iparosok képezték, állítá elé az ellenzék intelligenciáját, — s hova, hogy szintén megnevezzük, még az ügyvédeknek nem épen csekély száma is tartozott, — ezenkívül a földműves osztály, az úgynevezett „nyers tömeg“ — képezte az ellenzék, melynek száma az intelligenciát, vagyis magyarul, az

úgynevezett „kaputos osztályt“ — nagyon természetesen, hogy tiszszeresen is meghaladta. És ami ezt az osztályt az ellenzékhez csatolta, amint mondtuk, nem volt más, mint érzéke: hogy t. i. az ország volt terheit s a gyűlölt rendszert megmaradva látta, holott ő csupán ezt bírta fölfogni, felismerni. Ösztöne tehát, mely még az állatban is megvan, (megtudván különböztetni a mérges fűvet, a nem mérgestől) — az ellenzék oldalához csatolta őt.

Hanem az ösztön még nem elég arra, hogy a kísérteteknek is ellentálljon, és hogy kitudja kerülni a csapdákat is, hatalma nem terjed tovább, mint a jónak a rosztól való megkülönböztetéséig, ha t. i. mind a kettő teljes mesztelenségében állíttatik elébe. De ha bevonatik, az csillogó mázzal, arany füsttel, ragyogó zománczczal, — vajjon nem jön-e gyakran oly zavarba: hogy a fényesre csiszolt rézért oda engedi a homályos színű aranyat, tudva-tudván, hogy az arany értéke négyszázszoros, — na de hát elhitetik vele, hogy a réz az arany.

Már pedig ha azt mondjuk, hogy az értelmiség négyötöd része a kormánynyal tartott, tehát be is fogjuk látni, hogy négyszer annyi volt ott az eszköz arra, miként kiverje a nép fejéből az ösztöne által táplált azon hitet: hogy az ő általa kívánt teher könnyítésből a kiegyezés által nem lett semmi. Hiszen százféleképen lehet előállítani az ily tárgyakat, s annyi oldalról mutogatni a hozzá nemértőknek, miként végre tökéletesen befogják látni, hogy eddig is igen keveset tudtak, de hogy most még annyit sem tudnak. Az ember pedig az ily forgalomzavar tömkelekében, — mint midőn egy hadsereg ismeretlen helyekre vezettetik — legkönnyebben legyőzhető, tehát a legkönnyebben megadja magát.

Ami az ellenzéki értelmiséget illeti, magától is értetető, hogy szintén felhasznált mindent, hogy a jobboldalt ezen a téren ellensúlyozhassa, ámde annak sem anyagi, sem szellemi erejével nem rendelkezett: azaz, hogy a jobboldalon nemcsak négyszer annyi volt a rábeszélők száma, de az a szám még azzal az előnnyel is bírt, hogy

hivatalból üzhette a rábeszélés munkáját, míg az ellenzékiek nagyrészenek idejét a kenyérkereset, és más magánügyek vették igénybe, s így majdnem számtani bizonyossággal mondhatjuk, hogy egy ellenzéki szóra száz esett a jobboldali részről.

Ime, ez az egy fegyvere lett volna az ellenzéknek, de a számok ama részről ezt is annyira fölülmulták, hogy a diadalra, ez által sem számíthatott, s ha reménye volt, még se fektethetné azt másba, mint a nép ösztönébe, s azon józan felfogásába, hogy: midőn ez a párt a demokraczia pártja, tehát ellene, s így maga ellen nem fog cselekedni.

És most már ha a jobboldali érvek támogatásához számítjuk 1-ör a pénzt, mely a Deák-párt részéről épen nem kiméltetett, úgy annyira, hogy a befolyásosabb kortések néha ezrek árán vásároltattak meg, — (ami imittamott baloldali részről is történt ugyan, de persze ritkán) azt, hogy választási joggal bírók hétszámra étettettek és itattattak, 2-or a hivatalos pressiót, miután (egypár baloldali megyét kivéve, melyek közül Heves teljhatalmu királyi biztossal láttatott el) a legtöbb megyének tisztikara is jobboldaliakból állt, s hozzá a számtalan kormány közeget, melyek mindannyija hivatalból korteskedett, 3-szor a nagy birtokosok részéről földeknek használat alá bocsátását, vagy azok elvonását, s a baloldaliaknak minden munka és előnyből való kizárását, 4-er a kath papságnak még a vallást is a politikába kevert működését, 5-ör a többnyire jobboldali kezekben lévő pénzüzetek működését, a jobboldaliakat minden lehető előnyökbe részesítvén, amazok iránt pedig a szigort a lehetőségig alkalmazván, (amiért is a választások után a baloldaliak számos kisebb pénzüzetet alapítanak), 6-or a katona fiukkal bíró szülék hitegetési módjait, stb. azon kell csodálkoznunk, hogy az ellenzék a térről tökéletesen le nem szorított.

Hogy legtöbb esetben a baloldal is költött, a hol t. i. a jelöltnek pénze volt, s hogy az is felhasználta azon eszközöket, melyek rendelkezésére álltak, azt talán mondani

se kell, miután az már világszerte úgy megy, s hogy annyi eszközt nem használt föl mint a jobboldal, csupán azért nem tette, mert nem állt módjában. Sőt e fölötti ingerültségében, hogy t. i. a jobboldal által tulszárnyaltatik, egyikét területben az is megtörtént, hogy a baloldali kortesek, az esetben, ha t. i. a baloldal jut többségre, a népet a nagy birtokosok földjeinek felosztásával biztatták; ánde e szellemben nem is sokáig működhetek, mert elfogattak és a választás befejeztéig ki sem bocsátattak.

Az elfogatás máskülönben is napirenden volt. Az ellenzék hívei a legcsekélyebb vétségért is, sőt gyakran egészen ártatlanul zárattak el, és a választás befejezéseig rendesen nem bocsátattak ki, míg ha jobboldaliak vitték véghez a legbotrányosabb kihágások is elnézettek, mely részrehajlás annyira ment, hogy a választások alatt az igazságszolgáltatás majdnem egészen megszűnt.

A jobb és baloldal elkeseredett ellensége volt egymásnak. Ha két tábornak katonái oly ingerülten mennének ütközetbe, mint amilyen ingerülten álltak szemben e pártok, úgy rémséges lenne egy-egy csata.

Az elkeseredést a jobboldal, az ingerültséget a baloldal idézte elő. A jobboldal számtalan előnyöknek levén birtokába, szemlátomást fogyasztotta ama pártot, s mert azok nem birtak eszközökkel ennek megakadályozására, tehát az elkeseredettségben kerestek menedéket, s a gúny és szitok záporát szórták onnan a magukat megvesztegetni, elámíttatni, kifizettetni, megvétetni hagyó — jobboldaliakra, ami aztán ingerültséget szült, amely ingerültségnek nem csak egy emberélet lett áldozatává.

Soha bonyolódottabb pártkérdések még nem szédíthettek jobban pártot, mint ezen pártküzdelemnél, mert hiszen lehetnek legitimisták, royalisták, whigek, toryk, republikanusok, demokraták, Carlisták, Napoleonisták stb. itt mindenütt vagy elv, vagy személy van kérdésben, de Magyarországon bizony-bizony alig van kérdésben csak egyik is. Itt pozitív tény az, ami mellett vagy ellen a pártok küzdenek, de különböző fogalmak szerint felállítva,

feleletekre, kérdésekre, pontokra, czikkelyekre osztva, taglalva, értelmezve és zavarva, hogy a közönséges ész valóban megszédült ha össze-vissza kóvályogott köztük, s nem birt egy biztos vezényfonállal, melyet tántorithatlan meggyőződésnek neveznek, s mely meggyőződéshez az értelemnek és tudásnak egy bizonyos foka szükséges, ha pedig a tudatlan embert kivetköztették meggyőződéséből, azon nem lehet egy cseppet se csodálkoznunk. 1869. óta azonban a mai napig számtalan oly tény adta magát elő, mely a dolgok állását igen sok tekintetben csalhatatlan világossággal látja el, de mert 1869. előtt még ezen tények nem történtek meg, a jobboldal diadala is könnyebben keresztülvihető volt, aminthogy az ellenzék kisebbséggel jutott be az országházba.

1869-től 1872-ig.

Amint pedig a kormány saját pártját az országgyűlésen nagy többségben látta, elérkezettnek vélte az időt, hogy most tehát minden tartózkodás nélkül hozzáfogjon azon dolgok keresztülviteléhez, melyeket tőle az önfenntartás biztosítása követelt, tetszik vagy nem tetszik az az ellenzéknek, mely most már nem mondhatja, hogy országgyűlési többség a nemzet többségét nem képviseli, s hogy a nemzet többsége a közösügyes szerződést elítéli. Ime módjában volt a nemzet többségének megmutatni, elítéli-e vagy nem? s a helyett, hogy elítélte volna, a szerződés hiveit többségben küldé az országházba. E szerint ők most már csakugyan a nemzet többségét képviselik, mely többség az országgyűlési többségnek minden eddigi eljárását szentesítette.

Beszélhetett aztán az ellenzék mindent, hogy ilyen vagy olyan eszközökkel választatták meg magukat a jobboldaliak, a tény, t. i. hogy többségben voltak, azok mellett állt, s azzal szemközt legfeljebb is türni lehetett uj három évig, vagyis az uj választások bekövetkezéseig, — de tenni semmit.

A jobboldalnak pedig kisebb gondja is nagyobb volt, mint a majd bekövetkezendő választásokat illető aggodalom. Hiszen ha most keresztül birta vinni, hogy többségben legyen, három év múlva csak játék leend. Három év alatt oly intézkedéseket, melyek az ellenzék diadalát a bizonyos lehetetlenségek közé sorozandják.

A többség semmitől sem tarthatott. Más országban talán forradalomtól lehetett volna tartani, itt attól sem. A forradalom Magyarországon lehetetlenné volt téve, mert ha lett volna is forradalmi elem, azt csak a tiszta magyarság adhatta volna, és mily csekély szám volt az az ország minden nemzetisége közepett. Azon felül minden hatalom a jobboldalnál, s ennek tetejében a birodalom másik felének katonai támogatása.

Szintén képzelné lehet, mint mosolyogtak a jobboldal tényezői, midőn az ellenzék forradalmi törekvésekkel vádolták, mint Aesop meséjében vádolta a farkas a bárányt, hogy a vizet felzavarja, holott a viz a farkastól folyt a bárányhoz. Vagy midőn a férj az ert verte meg feleségét, mert tudta, hogy ha az asszony volna erősebb, hát akkor meg az asszony verné meg őt. És pedig csakugyan komolyan hangoztatták a jobboldali lapok az ellenzéknek pusztán forradalmi törekvését.

Hiszen abban volt is valami igazuk, hogy az esetben, ha az ellenzék elég erősnek és hatalmasnak érezte volna magát minden áron megtartani akaró kormánytól megszabadulhatni, hát megszabadult volna, az természetes, csak hogy akkor ismét bajosan került volna erőszakra a sor, mert a jobboldal beismerve gyengeségét, engedett volna az erősebbnek, s minthogy engedett 1848-ban, noha a jobboldal főbb alkotó elemei, u. m. aristokraczia és a papság ugyan csak a jelen nézeteket táplálta akkor is, ámde nem uszhatott szemben a rohanva és váratlanul jött áradatnak, mely magával ragadta őket.

Késerves és kényszerített harcz volt az, mely ezen elemek 1848-ban a nép érdeke mellett tettek, de miután már egyszer benne voltak, hát uszniok kellett. Az 1848—9-diki

küzdelem alatt sok egyén valóságos taposó malomban képzelte és érezte magát.

Amilyen biztos volt tehát a jobboldalban, hogy az ellenzék részéről semmi, de épen semmitől se lehet tartania, oly korlátlanul és minden tartózkodás nélkül fogott célba vett munkálataihoz, melyek amint említők, nem szorítottak másra, mint mindenekelőtt az öfenentartás biztosítására.

Az olyan dolgokon, mint az 1848-iki évtől 1867-ig tetteleg fennállott központi kormány közegeinek nyugdíját illető végleges határozat is volt, könnyen keresztül esett, s most már az ellenzék jogait fel sem vette. Ami pedig az öfenentartási intézkedéseket illeti, azok közt mindenesetre legfőbb és fontosabb volt a megyei rendszernek régi állapotából való tökéletes kifordítása s a törvénykezésnek attól való tökéletes elváltatása.

Nem állítjuk azonban mintha ezen intézkedéssel az öfenentartáson kívül semmi más üdvös eredményt nem kívánt volna elérni a többség, és a miniszterium. „Megye és parlament“, „Megye és felelős miniszterium“ — stb. című munkák jelentek már meg az előtt is, és sok vitakozás tárgyát képezé ezen kérdés: vajjon a megye, amint t. i. állt, összeegyeztethető-e a felelős miniszteriummal? A vélemények pedig igen elágazók voltak, s akadtak még az ellenzék közt is egyesek, kik a megyét a parlamentarizmus rendszerrel összeegyeztetni nem tudták.

Nem vádképen hozzuk tehát föl a többségnek azon határozatát, miként a régi megyei rendszert oda fogja módosítani, hogy az a miniszteri felelősséggel az ő nézete szerint is összeegyeztethető legyen, s ha e módosítással azonfelül még öfenentartásának egyik eszközét is meg akarta alapítani, azt neki a haza iránti kötelesség is parancsolta, miután hus és vérré vált benne az a meggyőződés, hogy a hazát boldogítani egyedül csak ő lehet képes. Saját szempontjából kiindulva igaza is lehetett, mert bihetőleg azonosította magát a hazával, aminthogy azonosította magát a hazával az ellenzék is. — Igaza lehetett, — mondjuk,

— a jobbpárt alkotó elemeinek, noha nem volt igaza az alkotó elem tartalékhadának, miután annak emberi előnye a demokracziában rejlett. Ámde mert az élet napi kérdése volt azoknál a határozó befolyás, tehát azért, hogy az emberiséget hamarabb célhoz segítsék, nem akarták magukra vállalni a nélkülözés terhét, a mely teher az oka, hogy az emberiség oly nagyon-nagyon nehezen és lassan halad célja felé. „Csak hat heti önmegtágadása az emberiségnek, és a világ szabad.“

Mig tehát a megyei rendszer megváltoztatásának egyik célja az volt, hogy a megye a miniszteri felelősséggel összeegyeztethető legyen, másik célja volt 1-ör magát a megyét is függővé tenni a kormánytól, aminthogy a megye a kormány beleegyezése nélkül alig tehetett valamit, mig ellenben a kormány minden rendeletét köteleztette végrehajtani s mert a tisztviselők egyenesen a kormánytól függő főispán kényére lettek bizva, 2-or pedig, (s talán e pontot elsőnek tehetjük volna) a virilis rendszer behozatala által, (hogy t. i. a megyei bizottmány egyik felét a megye legvagyonosabbjai képezzék, a másik felét pedig a nép által választottak,) mely rendszer a vagyonos osztálynak utat nyitott arra, hogy a megye dolgaiba szavazatával s szólási jogával befolyhasson, s most a vagyonos osztálynak legalább is fele t. i. a nagy birtokosok kevés kivétellel jobboldaliak, tehát ezek befolyásai a megyékben azon esetre is biztosítottak e törvény által, ha máskülönben nem lettek volna is beválasztva. Mig ellenben a bizottmányi tagok választásánál is minden elkövetett, hogy az ellenzék részéről minél kevesebben jussanak be. S ime, ez uton elérte a kormány azt, hogy a legtöbb megye bizottmányában a jobboldaliak képezvén a többséget, azok kezében van az intézkedési és a tisztviselő-választási hatalom is. Ez a hatalom pedig annyi, mint hatalom arra, hogy a jobboldalra kényszeríttessék az értelmiségnek az a része is, mely eddig a megyei szabadválasztások által jutván kenyérhez (s mert sok megyében baloldali volt a bizottmány többsége) menten maradt a kormány-kelepczétől.

Ami tehát a virilis rendszer behozatalát illeti, itt ki kell mondanunk azon pártatlan, s csupán az igazságnak szolgáló véleményünket, hogy ez által a kormány és a többség sem a parlamenti, sem a megyei rendszernek nem használt, — s a kormánypárti lapok minden sophismáinak daczára, — nem akart elérni egyebet, mint e nagyfontosságú térről is leszoritani az ellenzéket. És ez intézmény az, mely nemhogy a demokraczia, de még csak a szabadelvűség eszméjével sem egyez meg, s a papság sympathiaján kívül második ismertető jele a többség aristokratikus céljainak, melynek befolyása a magyar társadalomban már is nagyon érezhető és igen terjedő hatással bír, miután nincs könnyebb mód arra, hogy valaki a rövid eszűek előtt tekintélyre tegyen szert, mint ha az arisztokratát adja, és ugyancsak ez a mód az, mely aztán a könnyűt nagyon megkedveltetvén, üresen is hágy igen sok fejet, s így a lelkiművelődésre is igen-igen káros befolyással bír.

A megyék rendezésénél a másik előny pedig az volt a kormányra nézve, hogy t. i. a törvényhatóságokat a megyei hatóságtól egészen elválasztván, tisztviselőit egyenesen ő nevezte ki, léptette elő, jutalmazta vagy büntette, s így ezzel nem csak azon részt biztosította még az értelmiségből magának, mely azelőtt szintén választás útján jutott kenyérhez, hanem módot talált most már arra, hogy az eddig hivatalhoz nem jutottaknak és elégedetleneknek szintén biztos állást adjon, s hogy a törvénykezésnél és bíróságoknál alkalmazandó ügyvédeknek még a kóser részét is magához vonja; s ha veszszük, miként amennyire lehetett, a miniszteri hivatalnokok számát is szaporította, számvevőszéket, s más eddig nem létezett sokféle új hivatalokat létre hozott és szervezett, könnyen beláthatjuk, hogy az értelmiség két harmadát a maga hatalomkörébe vonta, a maga akaratótól tette függővé, s céljainak eszközeül bár mikor is felhasználhatta.

Igen-igen keveset törődött pedig azzal, hogy mit mond mindezekhez a baloldal, s gyakran hangoztatta va-

laszul, hogy a baloldal is így tenne, ha kezébe vehetné a kormánygyeplőt.

És hogy így tett a jobboldal, ha azon szempontból indulunk ki, amelyből t. i. kiindulnunk kell, nem is íté-
hetjük azt el igazságosan. A jobboldal épen úgy, mint a
baloldal, azon szempontból indult ki, hogy magának akar
jobbat, és így felhasznált minden eszközt, amit csak ön-
veszélyeztetése nélkül felhasználhatott, és valóban igaz
azon feltevése, hogy hasonló körülmények közt felhasz-
nálta volna a baloldali kormány is; legalább nem lehet
hinni, hogy egy demokratikus, a népszabadság mellett
harczó kormány, ha csak tőle függ, megengedhesse azt,
miként eddigi fáradságának gyümölcsei egyszerre sem-
mivé legyenek, s hogy egy, a többséget ki tudja mimódon
megnyert hierarchikus, absolutistikus vagy miféle elem
vergődjék ismét átkos uralomra. Nem. Mi legalább azt
hiszszük, hogy nincs életrevaló, az ügyet szíven viselő oly
párt, mely, ha csak lehet meg ne tartsa magát a kormá-
nyon. És hogy az ellenzék intézkedései is oda terjedtek
volna, miként a szabadelvű kormány fennmaradását min-
den tekintetben biztosítsák, — kétségbevonhatlan. Ismerve
legalább az ellenzék férfait, fel kell tenni felőlük annyi
ügyeszeretetet és ügybuzgóságot, hogy a szabadelvűség
ügyét oly könnyen nem bocsátanak bukásnak, még ha
talán azt se látnák, hogy egy félrevezetett, megvesztege-
tett többség maga követeli azt; hanem igenis minden
lehetőséggel odamüködnének, hogy ama többség spren-
goltassék és megnyeressék.

Amint tehát mondtuk, a jobboldal azért, mert fenn-
maradhatásának biztosítására minden intézkedést megtett,
el nem ítélnél. Más az, amiért talán megérdemli a meg-
rovást és elítéltetést: az t. i., hogy ezen intézkedései által
nem épen, hogy önmagát biztosította, hanem a parlamenti
életet, a szabad választást tette lehetetlenné, és ha elítél-
hetjük is, akkor is csak azon egyoldalú szempontból íté-
hetjük el: hogy lehetetlenné tette a nép akaratának sza-

bad nyilvánulását, az az, hogy ha netalán az ellenzéknek lenne többsége, tehát az ellenzéknek kormányra jutását; — de ha ismét a jobboldal szempontjából bíráljuk, hát ott vagyunk, hogy: hiszen épen úgy, amint az ellenzék oda igyekezett volna, hogy a jobboldalnak a kormányt lehetlenné tegye, — ha talán más módok és eszközök által is, — tehát épen csak azt akarta elérni a jobboldal is. Nem a felett forog tehát a kérdés: vajjon helyesen dolgozott-e a jobboldal? mert itt a vélemény a pártállások szerint különböző, hanem az, hogy: boldogította-e a jobboldal azon intézmények által az országot, — mint azt megigérte volt? — s hogy amit alkotmányban, szabadságban vesztett a nemzet, igyekezett-e azon veszteségeket helyre pótolni? Jót akart-e a jobboldal ezen intézmények által az ország lakók azon óriási többségének, melynek érdeke tökéletesen különvált az övétől? tehát jót akart-e az által, hogy t. i. lehetlenné tette azt, hogy a lakók saját érdekükben mozoghassanak, működhessenek? Mert, hogy jobboldali párt szempontból helyesen cselekedett, az tagadhatatlan, de, hogy vajjon olyan-e ez a jobboldali párt szempont, mely csakugyan a nemzet többségének érdekét képviseli?

Nem lehet olyan. Nem lehet pedig olyan, mert a jobboldal főalkotó elemét az arisztokraczia, fő támaszát a papság képezi; az arisztokraczia pedig és a demokraczia épen olyan tűz és víz, mint a papság és a szabadelvűség, már pedig az emberiség óriási többségét demokratikus és szabadelvű intézmények nélkül képzelni még csak nem is lehet: s ime a virilis intézmény behozatala már maga is tökéletes megölő betűje a demokraczia és szabadelvűségnek, mint a hogy a jobboldalnak majdnem minden fontosabb intézménye.

Igenis, amint fentebb említünk: tökéletesen meg vagyunk győződve arról, hogy az önfenntartás parancsolta kötelességből a baloldal is elkövetett volna minden elkövethető dolgot, csak hogy t. i. a jobboldallal épen ellenkező

irányban, vagyis: demokratikus és szabadelvű intézmények által tenni lehetetlenné, hogy a múlt idők kormányformája, mely csakis a kiváló osztályok kezébe adja a nép boldogsága felett intézkedő hatalmat, — ismét életre verődhessék.

Ez tehát, amit kimondani lelkiismeretes kötelességünknek tartottunk; azt t. i. hogy igen is, tökéletesen helyes a jobboldalnak azon megjegyzése, hogy a baloldal is elkövetett mindent, csak hogy: mert a baloldal érdeke a nép érdekével van összeforrvá, tehát egészen különböző irányba, a mely irány t. i. a jobb és a baloldal elve közt a különbséget képezi.

A törvényes testületeken kívül pedig azon igyekezett a jobboldal, hogy amennyire lehet a tudomány és ipar minden ágát képviselő egyletek alakitassanak, és azok jobboldali szellemben szerveztessenek, hogy ezek útján is hatást gyakorolhasson; nem különben a tanfelügyelők intézményének behozatala sem célzott másra, minthogy a tanfelügyelők általa néppel leginkább közlekedésben lévő tanítóosztályra a hatás hivatalosan is gyakoroltassék. Ezekon kívül rendeztettek Pesten ügyvédi, tanári, tanítói, rendőri és ipar-congressusok, melyek mindegyikénél azon igyekezett a kormánypárt, hogy legalább is a vezérszerpet ragadhassa kezébe, amiért is e congressusok majdnem mindegyike pártgyüléssé vált a helyett, hogy a kitűzött ügyérdeket maradandóan rendezte volna.

Az ellenzék is elkövetett mindent, de mert ennek hatalma a körök alakításánál, (vagy talán takarékpénztárak rendezésénél) nem igen terjedett tovább, az e féle ellenzéki testületeket igen könnyen fel lehetett ismerni, mert majdnem kivétel nélkül magán hordozta a baloldali czimet, míg a jobboldali körökön vagy bármiféle egyleteken jobboldali czim alig volt olvasható, s így a tájékozatlanokat könnyen megejthette.

Igy folyt tehát a pártoskodás és a készülődés az egész 3 évi idény alatt az 1872-diki választásokat illetőleg

mindkét párt élethalál harcra készülvén, s daczára annak, hogy a jobboldal minden követ megmozdított, és minden intézkedést megtett, az ellenzék nem nem kevesebbel, mint a diadal reményével kecsegtette magát, miután ezen három év alatt alkalom nyújtott a nemzetnek ahhoz, hogy a jobboldal arisztokratikus törekvéseit tökéletesen fölismerje, és belássa, hogy mi vár a népre akkor, ha ezentul is annak kezében marad a kormányhatalom.

Eltérve pedig az elvi dolgoktól, oly események és cselekmények is merültek föl ezen három évi időszak alatt, melyek egy része a nemzet közmegebotránkozásával találkozott. Történtek pedig ezek az igazságszolgáltatás és a pénzügyi dolgok körül, mely dolgok pedig a társadalom főtényezői levén a közerkölcsiségre is igen igen károsan hatottak.

Voltak ugyanis egyének, — magán egyének is, kik törvénybe ütköző dolgokat cselekedvén, azon dolgok köztudomára hoztattak, de mert az illetők a jobboldalnak hasznos tagjai valának, büntetésben nem igen részesültek. A vizsgálatok részrehajlóan intéztettek, s a tények elsimítottak. És amint megtörtént ez magán egyéneknél, épen úgy megtörtént az országgyűlés tagjainál, ha azok jobboldaliak voltak, miután a többség, az ellenzék részéről fölmerült vádakat és támadásokat, (mely támadásokban a szélső baloldal egyik vezértagja, Simonyi Ernő tünt ki leginkább) rendesen azzal fordította el az illetőkről, hogy azoknak eljárásait helyeselte, s így pártérdekből a bűnös dolgokat is sanctionálta. Aki pedig a tisztátalan pénzkezeléssel leginkább vádoltatott, ki miniszteri befolyását és a miniszternek kínálkozó alkalmat saját meggazdagodása ügyében annyira kizsákmányolta, hogy rövid idő alatt milliókkal szaporította vagyonát, az maga a miniszterelnök ez időben gróffá lett Lónya Menyhért volt.

Ami pedig az ellenzék és ellenzékiek indignatióját leginkább felkorbácsolta, az volt, hogy az országgyűlési többség servilismusa, (mely többségnek igen sok tagja

kormányhivatalnok volt, vagy más előnyökben részesítettet (a kormány által) nem engedte, hogy a bűnök büntetésben részesíttessenek, s az által oly dolgok, melyek egyesek meggazdagodása által az államot milliókban károsították, megszüntetessenek.

Ámde mi azt akarjuk hinni, hogy ez már nem párt-szempontról, ez már nem párt, hanem egyenesen azon elvből történt így, hogy a talán ideiglenes állapotnak mindenki úgy vegye hasznát, amint tudja. És e tekintetben a Simonyi Ernő által megindított „Szombati lapok“ című politikai hetilap egy állandó rovatot nyitott e cím alatt: „Szabadság a vásár“. És ha nem lehet elítélni a jobboldalt, mint pártot azért, amiért az önfenntartás tekintetéből mindent elkövetett, igenis el lehet itélni azért, hogy t. i. testületileg való hozzájárulásával, a sebes meggazdagodásra törekvő politikai cél, mintegy paizsára tüzte, a szorgalom és tapintatos vállalkozás által elérhető vagyonszerzés vágyát kapzsisággá, a becsületes nyereszedést arczátlan üzérkedéssé változtatta és a corruptiót az országban ez által elhívtette.

És bár roppant súlyos, de megengedhető bűn még az is, ha csupán emberi szempontból ment és hagyatott ennyire, de soha és soha meg nem engedhető akkor, ha még ez is párt-szempontról történt, és az emberi erénynek ily rút módon történt megvesztegetése is párt-szempontról üzetett, noha mondhatjuk, hogy a corruptió ezen tűzként terjedő szomorú jelensége volt mindennek fölött legfőbb oszlopa a jobboldal fennállásának.

Ámde a nemzet megmérgezésének ezen halálos bűnét nem merjük az országgyűlési többségre kimondani, noha azon méreg saját gyomrában mutatkozott először és ott vert csirát, — ámde lehet, hogy ők nem kívánták e betegséget a nemzeti testre kiterjeszteni, de epidemicus ragályos volta okozá miként annyira elterjedt, hogy nemcsak mindenfelé mutatkozik, de majd nem a legtöbb szivből kipusztította már a hazafiságot.

Ha mindazonáltal a lent következő 1872-dik évi választások történetéből itélve a most uralkodó országgyűlési többségre ezen irtóztató vádat is kimondaná az olvasó, Isten látja lelkünket, hogy az nem a mi leírásunk, de a leirt tények alapján történnék, s hogy mi ezután is mint eddig egyedül az igazság szövétének fenntartására fordítandjuk erőnket és becsületünket.

**ELŐKÉSZÜLETEK
A KÜZDELEMHEZ.**

ELŐSZÓ

A KÜNDREHÉNYEK

A pártok feszültsége.

Ily körülmények közt közeledett az országgyűlés bezárásának napja.

Kölcsönös volt a remény és aggodalom. A nemzet sorsa visszaadatott a nemzet kezébe, hogy bizza azt most már arra, a ki kiérdemelte bizalmát, a kiből nem csalódott, a ki az ő várakozásának megfelelt.

A jobboldal ismerte a hatalmat, mely kezében van, számbavette az eszközöket és igyekezett azon, hogy a még hátra lévő pár hónapot uralmának megszilárdítására felhasználhassa. Az ellenzék pedig bizott a nemzet józan eszében, s bár jól ismerte a jobboldal fegyvereit és előnyét, nem akarta elhinni azt, miként az ország lakosságának nagy többsége, bármi által is reá birassék arra, hogy saját érdeke és jobb volna ellen cselekedjék. Alkalma volt pedig a nemzetnek belátni, hogy melyik párt a demokraczia, tehát a nagy többség pártja, s hogy melyik pártnak elve képviseli az ő érdekeit.

De amint az ellenzék, úgy a jobboldal is fel tudta azt fogni, s bár, a már gyakran nevezett értelmiség feltétlen támogatásában bízhatott, nem ismerte félre azt az erőt, melyet az általunk „népnek“ nevezett osztály, daczára a virilis intézményeknek, még mindig képvisel. Elhatározta tehát még egyszer belemarkolni az ellenzéknek ezen táborába, s kiemelni ebből azokat, kiknek szavazata fogna határozni a többség fölött.

A nemzet szegényebb része, mint a melynek elég gondot ad már maga a megélés, — érezte leginkább a nyomást és képezte az elégedetleneknek fő elemét, amely

elemhez a szegényebb iparosok is tartoztak. És miután az élet terheivel küzdöknél, az elégedetlenség minden más behatás nélkül már magában is kifejlődik, leghathatósabb eszköz arra, hogy a fennálló bajok elleni panaszokat magába vegye, s azokkal tartson, kik neki a nyomor okainak megszüntetését ígérik.

Hogy az ellenzék nemcsak igéri, de valóban úgy is küzd, s folytonosan harczol minden oly kormánytény ellen, mely az eddigi terheknek bármi módóni tetőzéséhez járul, azt a meglehetősen számú néplapok útján megtudták az olvasni tudók és elbeszélték az olvasni nem tudóknak, s bár e tekintetben a jobboldal sem hagyott kívánni valót maga után, az ellenzékiek napról napra oly tényeket hozhattak föl, melyek valóságáról mindenki meggyőződhetett, többnyire meg is győződött, s mely tényeket e szerint semmiféle szép szóval elsimítani nem lehetett.

Látva tehát a kormány és pártja, hogy az ellenzék legnagyobb ereje, a már szegénységük által is elégedetlenség tömegében, tehát a szegény osztályban rejlik, tehát oly példákön okulva, mely példák reá nézve épen nem hízogók, s melyek csakis a nép elnyomásán és maguk föl-emelésén munkálkodó kormányok által követtettek el, — elhatározta a szegények ezen osztályának a szavazati jogtól való elzárását.

Ez lett volna a végcsapás, melyet az ellenzék reá mérni, s mely által az ellenzéknek többségre való jutását lehetetlenné tenni akarta.

A harcz tehát a kettő közt most valódi élethalál-harczczá fejlődött ki.

Már régen rebesgették ugyan a kormánynak ezen szándékát, mely azonnal megis gyujtá az ellenzék megbotráncozásának és végelkeseredésének üszkét, de mely azonban mindaddg, mig a szándék maga napvilágra nem hozatott, csak elfojtva égeté a kebleket.

Világos volt most már, hogy a többség minden áron, tehát nemcsak az alkotmány s az alkotmányt biztosító ősi intézmények lerombolásának árán, de ha másképen

nem lehet, a népjog tökéletes eltiprásának árán is maradni akar, s hogy a pár száz ezerre menő főrangúak és vagyonosok kedvéért, a nép épen azon millióinak boldogságát áldozza föl, amely milliók legjobban kívánnák sorsuk javulását, s épen amely milliók érdekében kell történni a legtöbb intézkedésnek, mert hiszen a főrendi és vagyonos osztály mindig tud segíteni magán és nincs is annak kitéve, hogy egyik vagy másik intézmény a nyomor követ akaszsa nyagába.

Lett légyen tehát a legszentebb cél és akarat, mely saját állítása folytán a jobboldallal elhatároztatá, hogy még ezen lépés megtevésétől sem irtózzék, azt a történelemírónak menteni nem lehet; mert bár használhat a keserű gyógyszer, mert bár gyakran erőszakkal kell a tanuló agyába verni az élet fenntartására szükséges tudományokat, — de a jó orvos a beteget bizonyosan nem tiltja el oly eledelek élvezetétől, melyek élete fenntartására szükségesek amilyen egy nemzetnél az alkotmányos jogok élvezete; — vagy egy jó tanító nem úgy fogja oktatni tanítványát, hogy tőle azon könyveket, melyekből tanulmányait merithetné, elzárja. Ezt tették és teszik igenis a jezsuiták, kik annyi világosságot szoktak a néző szemei elé bocsátani, hogy épen csak azon tárgyakat láthassa meg, melyeket saját érdekében ők állítanak elébe.

Annak tudata tehát, hogy a jobboldal a nép ellen irányzott még ezen merényletre is kész, oly válaszvonalat húzott a két tábor közé, mely többé nem a pártot választotta el és különböztette meg a párttól, hanem az ellenséget az ellenségtől.

A kifogás, a mosoly, a barátságosnak látszó beszélgetés, mely ezután a két párt tagjai közt történt, nem volt többé az őszinteség és testvériség kinövése, hanem a gyakran szineskedést és ravaszságot is parancsoló illem, vagy diplomacia kifolyása, az is csak a fegyverszünet alatt, míg a küzdelem óráiban élivel fordítottak egymásnak a fegyverek.

De hiszen nem is lehetett ez másképen. Itt többé

nem elvről, nem pártkérdésről volt szó, hanem életről, az arisztocrácia vagy a democrácia, a szabadelvűség vagy a burocrácia haláláról; és azon egyes érdekekről, melyekkel közvetlenül bírt a kormánypártnak minden tagja.

Az egyik pártbeli úgy tekintett a másik pártbelire az ellenzéki a jobboldalira, mint aki a nép ellen tehát ő ellene is küzd, vagy mint vezér, vagy mint arisztocrácia zsoldosa. — míg a jobb oldali azt föltételezte a baloldaliról, hogy az az ő megsemmisítésére törekszik. A természetből magából folyó tehát, hogy két ily hittet bíró egyén egymáshoz ő szinte barátsággal még a magán életben sem viseltethetik. Magán érdekek köthetik őket össze, de szív és őszinte ragaszkodás, ily körülmények közt soha: amiért is a barát a baráttal, testvér testvérral, szülő gyermekével jött meghasonlásba, és bekövetkezett az az állapot, mely körülbelül az I. Leopold uralkodása alatt dúlt viszonyokhoz, a labanczok és kuruczok korához hasonlított, s mely egészen alkalmas volt arra, hogy belőle polgárháború fejlődhessék.

Az új törvényjavaslat és a 48-diki törvények.

1871. november 9-dikén terjeszté Tóth Vilmos belügyminiszter az alább olvasható törvényjavaslatot a képviselőház elébe.

Törvényjavaslat,

mely 1871. november 9-dikén Tóth Vilmos belügyminiszter által az országgyűlésnek benyújtott,

Országgyűlési választói jogosultságról.

Miután az 1848. V. és az erdélyi 1848. II. törvényczikkelynek a választói jogosultságra vonatkozó határozatai számos kételyre s eltérő magyarázatokra adtak alkalmat a következők rendeltetnek:

1. §.

Választói jog jövőre senkit nem illet egyedül azon alapon, mert az 1848. előtti kiváltságos osztályok valamelyikéhez tartozik.

Kivételkép azonban és az 1848. V. t. cz. 1. §-án is kifejezett azon elvnel fogva, hogy az eddig élvezett politikai jogtól senki meg ne fosztassék, mindazok, kik az 1869-iki országos képviselő-választások alkalmával a választók közé a régi jogosultság alapján (1848. V. t. cz. 1. §. 2. c) erd. 1848. II. t. cz. 3. §-a c) és 4. §-a) irattak be, személyökre nézve és éltök fogytáig a választói jog gyakorlatában meghagyatnak.

2. §.

Az 1848. V. t. cz. 2-ik §-a a) pontjának oly községekre, melyek nem sz. k. városok, sem rendezett tanácssal nem bírnak, vonatkozó határozata továbbra alkalmazható nem lévén, rendeltetik, hogy ily községekben választási joggal bírnak mindazok, kiknek belsőségük és oly külsőségük van, mely ugy alkatrészeire, mint kiterjedésére legalább annyit tesz, a mennyit az 1836. V. t. cz. 1. §-a alapján készült urbarium azon községben egy negyed telki állományhoz és tartozékaihoz együttvéve megkivánt.

3. §.

Az 1848. V. törvényczikk 2-ik, és az erdélyi 1848. II. törvényczikk 3-ik §-ban, ugyszintén a jelen törvény 4-ik §-ában a választói jogosultság feltételül megszabott érték- vagy jövedelmi összegek következőleg határozottak meg:

a) földbirtok értékének azon tiszta jövedelem huszszoros összege tekintetik, mely után a földadó kivettetett;

b) házak értékeül ott, hol házbéradó van behozva, az adó alapjául felvett tiszta jövedelem huszszoros — ott pedig, hol a háztól osztályadó fiztetetik, a házosztályadónak a földtehermentesítési járulékkal együtt vett 60-szoros összege tekintendő;

c) évi jövedelem alatt ingatlanoknál az adókimérés alapjául felvett, más esetekben pedig csak azon összeg értendő, mely után a jövedelem adó fiztetetik.

4. §.

Az 1848. V. t. cz. 2-ik §. b) és az erdélyi 1848. II. t. cz. 3-ik §. b) pontjai a szabatos alkalmazás céljából ugy értelmeztetnek, hogy választási joggal bírnak mindazon kereskedők, gyárosok, iparosok, kik gyáruk, kereskedésük vagy önállóan üzött iparuk után városokban 105. o. é. forint évi jövedelmet huznak, (3-ik §. c.) falusi községekben pedig legalább 6 forint jövedelmi adót fizetnek.

5. §.

Az erdélyi 1848. II. t. cz. 3-ik §-a d) pontjának azon határozata, mely szerint jövedelmükre való tekintet nélkül, a tudorok, sebészek, ügyvédek, mérnökök, akadémiai művészek, tanárok, a magyar tudós társaság tagjai, gyógyszerészek, lelkészek, segédlelkészek és iskola-tanítók, ott hol állandó lakásuk van, választási joggal bírnak; vármegyék, székek és vidékek minden községeire kiterjesztetik.

Ime, ez ama hirnévre szert tett törvényjavaslat, mely aztán az országgyűlésnek és az országban létező pártoknak annyi dolgot adott, s a különbség megítélhetőségének tekintetéből itt közöljük az 1848-diki törvények által körülírt választói jogosultságot is:

Az 1847/8-diki V. Törvényczikk.

Az országgyűlési követeknek népképviselőlet alapján választásáról.

A jelen év folyama által a IV-dik törvényczikk értelmében Pesten tartandó legközelebbi országgyűlésre küldendő követeknek népképviselőlet alapján választására nézve ideiglenesen következők rendeltetnek:

1. §.

Politikai jogélvezetet azoktól, kik annak eddig gyakorlatában voltak, elvenni, a jelen országgyűlés hivatásának nem érezhetvén, mindazok, kik a megyékben és szabad kerületekben az országgyűlési követek választásában eddig szavazattal bírtak, a jog gyakorlatában ezennel meghagyatnak.

2. §.*)

Az országnak s kapcsolt részeknek mindazon benszületett, vagy honosított, legalább 20 éves, és sem atyai, sem gyámi, sem gazdai hatalom, sem pedig elkövetett hűségtelenség, csempészke-

*) Jegyzet az 1847/8. V. t. cz. 2. §-hoz.

Az 1865/7. XVII. t. cz. szerint az ország izraelita lakosai a keresztény lakosokkal minden polgári és politikai jog gyakorlására egyaránt jogosítottaknak nyilvánítottak.

dés, rablás, gyilkolás és gyújtogatás miatt fenyték alatt nem lévő lakosai, a nőket kivéve, törvényesen bevett valláskülönbség nélkül választók;

a) Kik szabad királyi városokban, vagy rendezett tanácsal ellátott községekben 300 o. frt. értékű házat vagy földet, egyéb községekben pedig eddigi urbéri értelemben vett $\frac{1}{4}$ telket, vagy ezzel hasonló kiterjedésű birtokot, kizáró tulajdonul, vagy hitveseikkel, s illetőleg kiskorú gyermekeikkel közösen bírnak.

b) Kik mint kézművesek, kereskedők, gyárosok telepedve vannak, ha tulajdon műhelyvel vagy kereskedési teleppel, vagy gyárral bírnak, s ha kézművesek, folytonosan legalább egy segéddel dolgoznak.

c) Kik, habár a fennebbi osztályokba nem esnek is, saját földbirtokukból vagy tőkéjükből eredő 100 ezüst forint évenkénti állandó s biztos jövedelmet kimutatni képesek.

d) Jövedelmükre való tekintet nélkül a tudorok, sebészek, ügyvédek, mérnökök, akadémiai művészek, tanárok, a magyar tudós társaság tagjai, gyógyszerészek, lelkészek, segédlelkészek, községi jegyzők, és iskolatanítók, azon választó kerületben, melyben állandó lakásuk van.

e) Kik eddig városi polgárok voltak, ha a fennebbi pontokban leírt képességgel nem bírnak is.

3. §. *)

Választható mindaz, ki választó, ha életének 24-ik évét betöltötte, s a törvény azon rendeletének, miszerint törvényhozási nyelv egyedül a magyar, megfelelni képes.

Az 1871-iki törvényjavaslat kiindulási pontja

1847 8-diki törvények, amint a t. olvasó azonnal észrevehette, mind szellemben, mind felfogásban különböznek az 1871-diki törvényjavaslattól, mintha például az utóbbi legalább is egy századdal előbb, és valódi feudális

*) *Jegyzet az 1847/8. V. t. cz. 3. §-hoz.*

A nemzet politikai egységénél fogva Magyarország államnyelve a magyar lévén, a magyar országgyűlés tanácskozási s ügykezelési nyelve szintül is egyedül a magyar; a törvények magyar nyelven alkottatnak, de az országban lakó minden más nemzetiség nyelvén is hiteles fordításban kiadandók.

(L. 1868. XLIV. t. cz. 1. §-át)

rendszerrel bíró államban íratott volna, melyben a szavazás csak azon hűbéreseknak engedtetik meg, kik ennyit és ennyit szállítanak be az uraság mag- vagy pénztárába.

Hogy maga az 1848-diki törvények ezen cikkelye sem felel meg a kívánságnak, s magán hordja azon nehézségek typusát, melytől egy oly lényeges átváltozás, mint a 47-ből a 48-ba való, a jobbágyi rendszerből a szabad polgári rendszerbe való, majdnem rögtönös átmenetel, — tökéletesen ment alig lehet, — azt mindenki elismeri, az az hogy: nem volt még képes megszabadulni a kiváltságolt osztályok azon már megszokott nyomá-ától, mely hasonlít i. azon ember terhéhez, ki azt már letette vállairól, de a nyomás érzése még mindig félig meggörnyedt állapotban tartja őt. Mondom tehát, hogy az utóérzet szülte ezen hatás a 48-diki törvényeken is felismerhet³, de melyek csakis ideiglenesen hozatván, a törvényhozók maguk elismerték, hogy az egyenlőség kívánalmaihoz idomítandó nagyobb változásokon kell még keresztül mennie.

Ámde a 48-diki törvények mindezen hibái mellett meg akarták adni a tudománynak, a műveltségi érdemnek is a magáét, s így a műveltség bizonyos fokán állóknak, u. m. okleveles egyéneknek, valamint tanítóknak, az akadémia és Kisfaludy-társaság tagjainak stb. minden adókérdés nélkül megadták a választói képességet, a vagyoni állapotot is, mint kelléket, oly fokra szállítván le, melynél lejjebb szállítani már alig lehet, s miután mégis korlátot emelt, azt a legalacsonyabbra igyekezett emelni.

Míg ellenben az 1871-diki javaslat a vagyyonon, a pénzen kívül minden más érdemet kizár, s így valóban méltó tolmácsolója azon kornak, melyet „a pénzhajhászat korá”-nak igen találóan nevezhetünk, s ha bár sok okunk van ezen törvényeket a legrészrehajlatlanabb álláspontból is gáncsolni, annyi elismeréssel mindenesetre kell, hogy legyünk a belügyminiszter iránt: miként ezen törvényjavaslattal oly adatot hagyott az utókor számára, mely a jelen viszonyokat és helyzetet, a történelem igen nagy

segítője gyanánt bevilágítja, és többet mond, mint ivekre menő okoskodások mondhatnának.

Ez a törvényjavaslat maga egy kötetnek a képviselője, melyben például el lettek volna mondva, a társadalmi ügy politikai életnek azon indokai t. i. melyek a pénzsovárgás és pénzteremtés nagy munkája után tesznek minden más munkát, s hogy a nemzeti előhaladásnak oly téves irányt adtak, mely mintegy elvül tüzi ki a gazdagságot, mint hiába való dolgot, kizárván az érdemet és erkölcsiséget, mely egy állam fennmaradásához nem szükséges.

Ezt bizonyítja azon törvényjavaslat, s azon világnézetet, melyből t. i. a jelen kormányzati rendszer kiindult, s amely világnézet szerint, (naponta felmerülő bizonyítékok tanuságtétele mellett) halad.

Ezen törvényjavaslatból kirivó elv szerint a jelen uralom: „Pénzuralom!“ vagyis minden uralkodási formák közt a legveszedelmesebb; s hozzá ily államban, mely a társadalmi műveltségnek ezen a fokán áll.

„A pénzuralom“ eszméje ily hátramaradt műveltség mellett, melyben a felfogás nem annyira tiszta még, hogy azon keresztül az eszmét, mint egy tiszta üvegben a tartalmat, tökéletesen látni és felismerni lehessen, — hasonlít azon részegítő italhoz, melyet kökorsóban tesznek a szomjuhozó elé, ki annak erejét nem ismerve, a pocsolyába issza magát. — És ha a már említett világnézetből kiindulva akarja a kormánypárt kipótolni azon veszteséget, melyben a nemzet az alkotmány sarkalatos pontjainak elvesztése által részesült, — s a sebes vagyonosítás által igyekszik feledtetni a veszteséget? hihetőleg rossz uton jár, mert az eszközök, melyeket választott, hamarább erkölcsstelenné, mint gazdaggá teszik e nemzetet, ami pedig annyi, mint képtelenné tenni őt a fennmaradásra, az az: a vagyonosodásért eladatni vele nemzeti létét.

Az 1871-diki törvényjavaslat egyenesen háborút üzen a szegénységnek. Két okból: 1-ör mert a vagyon nagy része úgy is a kormánypártiak kezében van, 2 or pedig, hogy a vagyonosodási vágy az emberekben felkorbácsol-

tassek, s így azok e felkorbácsolt vágy által unszoltatva könnyebben is megvesztegethetők legyenek. Ha azt akarod, hogy szavazati jogod legyen, tégy félre mindent, és igyekezz vagyionra szert tenni. Vagyionos leszesz, ha a kormánynyal tartasz. E törvényjavaslat tehát egy valódi új beolvasztó, vagyis szavazatgyártó eszközt teremtett meg, melyre szellemileg épen úgy rá illik az: „Erkölcsonró“, — mint egyik vagy másik anyagi eszközre a „kukoriczamorzsoló“, vagy — „szecsokavágó“ — elnevezés.

Mondom tehát, hogy míg a „Pénzuralom“ elve által erőszakkal akarnák vagyionhoz juttatni a lakosságot; — az alatt ugyancsak erőszakkal akarják erkölcsi koldussá is tenni.

Ez lehet jó szándékból eredő cél, de bizonyosan nagyon és nagyon el van hibázva.

Jelszó tehát: „A vagyion mindenek előtt!“ „Ha azt akarod, hogy szavazatod legyen, vagyionra kell szert tenned; vagyionra csak úgy tehetsz szert, ha a kormánynyal tartasz, az majd adni fog neked alkalmat a vagyionszerzésre. Balga. Ha tehát a kormánynyal tartasz, két célú érsz el; vagyiont és szavazati jogot. A kormány tehát azért hozta be ezt a rendszert, hogy akaratod ellen is vagyionos légy. És te még se akarsz ezzel a kormánynyal tartani.“

Az 1871-diki törvényjavaslatnak tökéletesen ez a sophismája.

Nem az olvasni és írni tudás tehát a feltétel, hogy valaki szavazathoz juthasson, hanem a pénz. Az olvasni és írni tudás, bizonyosan nem fogná az embert az aristokratikus kormányhoz kötni, hanem felkölti benne tudása gyarapításának vágyát, ami egy arisztokratikus kormányra nézve inkább veszedelmes mint tanácsos; — a pénz ellenben, a vagyionosodási vágy? — Ez mindig biztos garancia annak, hogy az ember azzal tartson, honnan a hasznot reméli.

Az 1871-diki törvényjavaslat eszköz arra, hogy a nép ne tudni, de pénzelní igyekezzék.

A tudás a mostani kormánykegyek nélkül is meghozná a nép vagyonosodásának Eldorádóját, ámde épen ez volna a bökkenő, és az arisztokraczia nem akarhatja azon irányban felvilágosíttatni a népet, hogy t. i. nélküle is megélhet.

Ime tehát, az 1871-diki törvényjavaslat bármily egyszerű és közönséges valaminek látszassék is kívülről, de a szabadelvűségnek és a democraciának hosszas elnyomatását hordja méhében a jövőre nézve, míg a jelenre nézve tökéletesen kizárja a szegényebb osztályt a választók sorából, s nem elég, hogy épen az érzi leginkább a terhek súlyát, hanem megfosztatik még azon eszköztől is, melylyel terhén segíthetne; — de mert épen a szegénynek van legtöbb oka az elégedetlenségre, tehát épen ez fosztatik meg szavazati jogától, nehogy az ellenzék sorait gyarapítsa.

Ez valóban egy összeesküvésnek látszik; a gazdagoknak a szegények ellen, s itt bármennyire szeretnők is a kormány máskülönböni jóakarátát kötelességünkhöz képest előtüntetni, — de alig vagyunk képesek, s nem hozhatunk fel egyebet, mint a vagyonosodás erőszakos terjesztésének czélját, a moral és népoktatás helyett.

Nem mondjuk, hogy a vagyonosodás nem egyik életfeltétele az államnak, ámde nem ily uton és ily eszközök által, mely eszközök nem mások, mint a nemzet erkölcsiségének kiirtói.

Meg fognak bocsátani a t. olvasók ha véleményünket nem pártszempontból, de a józanész kritikája szerint adjuk elő, mert méltóztassanak meghinni, hogy azon következtetések, melyeket eddig felhozánk, egyedül a részrehajlatlan számítás zsinórmértékében vonattak, s mi annyira tisztáknak hisszük azokat, miként az őszinte Demokratiai egyeseknek is, nem kevesebb mint elismerésükre számítunk. És ha volnának kik el akarnák hitetni magukkal, hogy nézeteinkkel talán a baloldalnak akarunk kedvezni, azok sokkal inkább elfogultak, mintsemhogy a pártnézettől

megszabadulva, a benyomás után őszintén ki merék mondani, a vagy maguknak is bevallani véleményüket.

Lehet, hogy ma még, ellenzéki álláspontból kiindultnak nevezik ezen munkánkat, de holnap már bizonyosan el fogják ismerni, hogy ez, az elfogulatlan igazság szempontjából indult ki, s ha mégis ellenzékinek látszik? tehát ne az írónak hanem a dolgok valódi állásának, s az arisztokratikus kormányforma hibáinak méltóztassanak betudni.

Az agyonbeszélési terv felvétele az ellenzék által.

A törvényjavaslat, amint fentebb említünk, 1871. november 9-dikén nyújtatott be, de csak 1872. febr. 22-én került tárgyalás alá.

A kormány itt is szokott politikáját követte, a fontosabb törvényjavaslatokat többnyire akkorra hagyván, mikor t. i. ünnepek, vagy más gazdasági napok miatt az országgyűlés pár hét múlva már elnapolandó vala, az ily későrehalasztás által azt akarván elérni, hogy a tárgyalásra sok idő már úgy sem igen lévén, a javaslatok az ellenzék által történhető tökéletes szétboncsolás és világosságba helyezés nélkül keresztül hajtassanak, — már előleges értekezések által biztos lévén a kormány abban, hogy többsége által egyhangulag el fog fogadtatni, legyenek bár az ellenzék részéről mondandó ellenérvek bármily fontosak is.

Meg kell még itt jegyeznünk, hogy egy másik igen fontos törvényjavaslat is került a ház asztalára, s az pedig nem volt más, mint az országgyűlési idényt 3 év helyett 5 évre kiterjeszteni; mely javaslat t. i. a választási jogot meghatározó javaslat elfogadása után lett volna tárgyalandó.

A kormány ezen törv. javaslat által is két czélt vélt elérhetőnek: 1. hogy uralmát mindjárt 5 évre biztosíthassa, 2. hogy a közösügyes egyezkedést, az 5 évi tartam

alatt, az az 1877 ben ismét megköthesse; ami nem lett volna se több se kevesebb, mint fennállásának ismét 10 évre történő biztosítása.

Ha ez megtörténhetik, az ellenzék tökéletesen ki van játszva, s elvénék keresztülvitelétől 10 évre mintegy el-
ütve ismét.

A kormány tökéletesen jól gondolkozott a maga érde-
kében: parlament utján kormányozni, ahol is t. i. a nem-
zeti többség akaratának kifolyása döntene szinleg, ám de
tökéletesen úgy intézni a dolgot, hogy a többség ama
párté ne lehessen; az az: a parlamentarismussal magával
ölni meg a parlamentarismus alapelvét, t. i. a többség
lehető és szabad nyilvánulhatását.

Tagadhatlan, hogy mind az ellenzék jövője, mind a
parlament élet főfeltétele veszélynek volt kitéve, és pedig
nagyon is könnyen fölismerhető veszélynek. Az ellenzék
tehát nemcsak az országházban, de az országban is inge-
rült volt, s méltán azzal vádolta a többséget: hogy hatal-
mával vissza akar élni, s mert többségét csakis nehezen
csikarhatta ki, tehát a választásra képtelenné akarja tenni
azt az elemet, melytől, hogy, többségét veszélyezteti, leg-
inkább tarthat; az által pedig, hogy az országgyűlés tar-
tamát 3-ról 5 évre akarja nyújtani, mintegy absolut lehe-
tetlenné akarja tenni az ellenzék kormányra juthatását.

Igaz volt.

A többség organumai védték ugyan a javaslatot:
hogy t. i. ez által (t. i. az első által) tökéletesen tisztába
lesz hozva a választási jog, mely a 48-diki törvények után
sok félremagyarázásra ad alkalmat, hogy egyuttal a népes-
ség szorgalma is előmozdittatik; míg az 5 év védelmére
azt hozták föl, hogy: a 3 év épen nem elégséges arra, mi-
ként a folyamatba tétetett intézkedések az alatt keresztül
is vitethessenek, s hogy rendesen épen akkor szakasztat-
nak félbe, mikor teljesülésük felé közelednének; de más-
különben az ország belnyugalmát illetőleg is károsak ezen
gyakran meginduló választási mozzanatok, és veszélyesen
hatnak a nép erkölcsiségére.

Az ellenzék nagyon természetesen, hogy felhozta a már általunk iselőrelőcsátott érveket, a kormány szándékának elevenére tapintva, valamint azt is, hogy a nép erkölcsére károsan ható választási mozzanatokból ki kell tehát ölni azon mérget, mely a káros hatást előidézzi, u. m. az itatást és vesztegetést; mely mérreg kiölése után egy cseppet sem tarthat aztán attól a többség, hogy a választások a nép erkölcsiségére rontó befolyást fognak gyakorolni. És hogy a többségnek ezen kifogása ne is lehessen, de az etetés és itatás, vesztegetés kártékony hatását tökéletesen be is ismerve, valamint azt is, hogy csupán csak ezen eszközök által képes a kormány többséget fenntartani, tehát az ellenzék szélsőbaloldali árnyalatának részéről Irányi Dániel képviselő az etetések, itatások és vesztegetések ellen szigorú szabályokat tartalmazó törvényjavaslatot nyújtott be az országgyűlésnek, mely törvényjavaslat azonban tárgyalás alá sem kerülhetett. Ez a tény pedig csakis megerősítette az ellenzékét azon hitében, hogy a többség csakugyan nem akar egyebet, mint a kormányt maradni: — mindenáron.

Egy választási javaslat által tehát a szegénységet megfosztani a választási jogtól; egy másik törvényjavaslat által a megmaradt választóknak sem engedni meg, hogy 3 év múlva a közösügyes szerződést illetőleg ismét nyilatkozhassanak, hanem az 5-ik év végével a szerződést, akár kell, akár nem, változtak vagy nem változtak a körülmények, de ismét megkötni tíz évre, vagy annak megkötését az ő érdekeiktől tenni függővé, és végre: számító készakarral szabad tért engedni a nép erkölcsiségét valóban milyen rontó etetési, itatási és vesztegetési műveletnek.

S hogy azon részrehajlatlanságunkat, melyet eddig megóvni és fenntartani igyekeztünk, — habár több pontnál az ellenzéki elveket tartottuk is a népszabadságra nézve üdvösebbeknek, — bebizonyítsuk, ezen elsorolt három tétellel szemben felállítjuk azon tételeket, melyek mellett az ellenzék fejtette ki erejét:

1. Az általános választói szabadság: hogy t. i. min-

den adófizetőnek, legyen az gazdagabb vagy szegényebb (mert hiszen ha szegényebb, az az ő átka,) joga legyen szavazatával, az ország sorsával azonos saját sorsához hozzá szólni. 2. Joga legyen minden 3 évben tartandó új választás által nyilvánítani akaratát és véleményét: megvan-e t. i. a kormány eljárásával elégedve? vagy másik, új alapokon szervezett kormányt kíván magának? 3. Eetés, itatás, vesztegetés által sem a nép erkölcsét rontani, sem annak szabad akaratára nyomást gyakorolni ne lehessen, hanem egyedül tapasztalataira, s meggyőződésére hagyva azt bevárni, hogy tetszése szerint oda szavazzon, ahol saját érdekét jobban előmozdittatva látja.

Már most vonjon párhuzamot a figyelmes olvasó a kormánypárt és ellenzék ezen három kiindulási pontja közt, megbirálván: hogy melyik egyez meg jobban a szabadelvűséggel, az igazsággal és a jellem becsületességével?

Történetírói magunktartásának szempontjából ennyit felhozni kötelességünknek tartottuk, s reméljük is, hogy tökéletesen rehabilitáltuk magunkat a pártatlan olvasó előtt

* * *

1872. febr. 22 dikén tehát tárgyalás alá került a választási törvényjavaslat a parlamentben

Az ellenzék tudta, hogy itt minden haszontalan, a többség megszavazza ha csak valami különös isteni véletlen közbe nem jön. Már-már megadták magukat a sors ezen kérlelhetetlen akaratának, s elkövetve az elkövendőket t. i. elmondani véleményüket, elfogadni, amit visszautasítani nem állt hatalmukban.

Hanem egyszer csak mint a villám, ama isteni véletlen megérkezik, és egy huszonnégy óra alatt egészen más fordulatot ad a dolognak. A többség meg volt fogva a veremben, melyet a kisebbségnek készített, s lehetetlen volt neki abból kivergődnie.

Egy képviselőnek, — és talán hitelesen mondhatjuk: Helfy Ignácznak, ki az ellenzék szélsőbali árnyalatához

tartozott, — az az ötlete támadt: vajjon nem lehetne-e, és nem jó lenne-e miután már csak hat hét van hátra az országgyűlési idényből, ezt a hat hetet végig beszélni az ellenzéknek, s ez által meggátolni, hogy a választási javaslat szavazás alá kerüljön?

A házszabályok magukban foglalják azt a pontot, hogy míg van képviselő, aki a tárgyhoz hozzá akar szólni, addig azon tárgy szavazás alá nem bocsátható.

Meg volt tehát a kulcs, melylyel a választási törvényjavaslatot, ezen országgyűlési idényre legalább el lehetett zárni a szavazás színe elől. Egy ötlet, ami igen egyszerű, mint a Columbus tojásának hegyére való állítása.

Az ötlet valósitása csakhamar el lett fogadva az egész ellenzék által. Egy czérnaszál, mely sziklához kötözi az óriást.

Amint ezt a többség megtudta, tehetetlen haragra gyult, s lapjai kiméletlen támadásokat intéztek az ellenzék ezen határozata ellen, melyek azonban szilárd feltevésében nem voltak képesek megingatni az ellenzékot. És annál inkább keserves volt a többség ezen haragja, mert a saját maga által kitett lépenakadt fenn, s így ügyetlenségének öntudata csak erősítette a méreg hatását, mely felzaklatott kedélyére csepegett, az ellenzék most az egyszer számtalan leszavaztatásának habár gyenge, de mégis csak elégtételül, a többség haragját kénye kedve szerint mosolyoghatta a házszabályok védve alól, melyen az ellenzékre irányzott lövegek szerte pattogtak.

Csak egyszer volt kénytelen a kormánypárt tapasztalni akarátának keresztülvihetlenségét, s érezni, amit az ellenzékkel már annyiszor éreztetett, s mondhatni: hogy elfojtott dühének kinos vonaglásai közt adta meg magát, mint a levágott haju Sámson, de belátva, hogy itt minden haszontalan, tehát, hogy ártalmatlan kifakadásai végre nevetségessé ne tegyék őt, — elhallgatott.

És itt szükségesnek tartom Helfy Ignácznak az erre vonatkozó beszédét, melyet a márczius 5-diki országgyűlésen mondott, szórólszóra felvenni:

T. ház! Tizenegy nap óta vitatkozunk egy fontos törvényjavaslat felett. (Halljuk.) Kétségbe vonhatlan, hogy ezen 11 nap alatt — úgy hiszem, ezt a t. jobboldal is be fogja vallani — ezen részről néhány igen kitünő szónoklat tartatott, azon érvek támogatására, melyeket a törvényjavaslat ellen felhoztunk. Ékesebb szónoklat azonban nem mondathatott el ezen érvek mellett, mint minő az, melyet a belügyminiszter ur az imént kiejtett, midőn azt nyilatkoztatta ki, hogy az általunk a vesztegetések ellen kért törvényjavaslatot ez ülészak alatt benyújtani nem akarja. (Igaz! Igaz! a szélső baloldalon.) Én igazán nem értem. (Tóth Vilmos közbe szól!) Igen is azt méltóztatott mondani! hogy ezen ülészak alatt lehetetlen azt úgy keresztül vinni, hogy az a választási törvényt együtt törvény erejére emelkedjék. Én megvallom, hogy ha én a jobboldalon ülnék ily nyilatkozat felett pirulnék: mert hisz világos, hogy azt mondani, miszerint a kormány a vesztegetések ellen törvényt hozni nem akar, annyit tesz, mint az ellenkezőt mondani ki. (Élénk helyeslés a szélső baloldalon,) hogy tudniillik vesztegetni szabad. (Igaz! a szélső baloldalon.) És engedje meg a t. belügyminiszter ur, ha ily nyilatkozata után lehetetlen azon meggyőződésemnek nem adni kifejezést, miszerint ezen választási törvénynek, a mely Önök által általánosságban elfogadtatott, kizárólagos célja csak az, hogy a jelen többségnek többségben maradását biztosítsa. A jobboldalon egy t. képviselő társam azt mondja, hisz ez természetes! Bocsánatot kérek, ez lehet természetes a t. képviselő ur előtt, de egy cseppet sem alkotmányos, és itt felhivom a t. ház figyelmét egy alkotmányos elvre és tanra, melynek fontosságát senki sem fogja kétségbevonhatni. Az 1848-diki alkotmány hiányai közt van egy, mely szerintem legfontosabb, és ez az, hogy nincs benne intézkedés arról, hogy mi módon kell, ha kell valaha, az alkotmányt vagy annak részeit átvizsgálni; erről minden más alkotmányban van intézkedés. És milyen ez az intézkedés? az amerikai, a belgiumi, a sveiczi alkotmányban az erre vonatkozó intézkedés az, hogy ha az alkotmányt vagy annak egy részét át akarják vizsgálni, kell, hogy az indítványképen a ház elé terjesztessék, a ház tanácskozik a felett, vajjon szükséges-e az átvizsgálás, igen vagy nem? Ha a ház azt határozza, hogy igen, akkor az országgyűlés eloszlik és az új országgyűlés eszközli az átvizsgálást. Ez oly fontos alkotmányos elv, mely minden szabadelvű országban el van fogadva.

Pulszky Ferencz: (közbeszól) Angolországban?

Helfy Ignác: Bocsánat! Angliának nincs irott alkotmánya.

Pulszky Ferencz: (közbeszól) Nekünk sincs.

Helfy Ignác: Van igen is: a 48-ki alkotmány írva és nyomtatva.

Uraim! mi ezen általam érintett intézkedésnek a czélja? Czélja az, hogy ki legyen zárva az a lehetőség, hogy egy többség, egy corumpált többség, ne hozhasson oly változásokat az alaptörvényekbe, melyek kizárólag az ő többségben maradására irányulnának, hogy ne decretálhassa, mert hisz ilyesmi is megtörténhetik, az alkotmány eltörlését. Hogy mindez lehetetlenné legyen téve, ki van mondva, hogy az átvizsgálást egy országgyűlés ugyan kimondhatja, de annak keresztülvitelét más országgyűlésre kell bízni. Tehát nem áll az, a mit a t. képviselő ur oly természetesen talál, a mely theoriát ugy látszik, a kormány követni kész. Mert azon választási törvény után, melyet Önök élénk terjesztettek, kinyilatkoztatni, hogy azzal egyidejűleg nem lehet a megvesztegetések ellen törvényt készíteni, tiszta kijelentése annak, hogy minden áron csak a hatalomban akarnak maradni. (Helyeslés a szélső baloldalon, zaj a jobbon.) És hogyha alkotmányos, törvényes erkölcsös eszközök nem lesznek elégségesek e cél elérésére, más eszközökhöz fognak nyulni. Nem mondom, hogy ez épen intenciója a kormánynak; nem szoktam az embereknek, de különösen törvényhozóknak intencióit gyanusítani, de figyelmeztetem a tisztelt kormányt, miszerint lehetetlen, hogy ezen magyarázatot kikerülje; lehetetlen, hogy ha hideg vérrel gondolkozik fölötte, be nem látnia, hogy illetén eljárásának más magyarázatot adni nem lehet. (Zaj jobb felől.) Én tehát kérem a t. belügyminiszter urat, kérem az igazság, a közerkölcsiség nevében, vonja vissza azon nyilatkozatát és iparkodjék azon, hogy a vesztegetések elleni törvény minél előbb beterjesztessék. Én a magam részéről kinyilatkoztatom, hogy ha a kormány nem hajlandó a vesztegetések ellen most törvényt hozatni, akkor világos, hogy erőszakkal állunk szemben, erőszak ellenében pedig csak erőszakkal lehetvén harczolni, én kijelentem, hogy a magam részéről mindent el fogok követni, hogy az előttünk fekvő törvényjavaslat törvénynyé ne lehessen. (Nagy zaj jobbfelől.)

Ekkor volt először nyilvánosan kimondva vagyis jelezve az ellenzék azon határozata, hogy: a választási törvényjavaslatot, ha a kormány vissza nem vonná, — amire nem is igen volt kilátás: — megszavaztatni nem engedti.

És valóban nem is engedte, hanem kiszámította, hogy

hány képviselőnek, és mennyit kell beszélnie, hogy a még hátralévő idő keresztül beszéltessek.

A többség ezzel szemben azt a határozatot hozta, hogy az országgyűlési ülések délután is folytattassanak, — melyek aztán éjfélig is elhúzódtak. Így akarták az ellenzék beszélési határozatát ellensúlyozni, vagy megsemmisíteni.

De hasztalan volt minden. Az ellenzék nem tágitott. Egy része a reggeli, másik része a délutáni üléseken jelent meg, s a melyik párt kimerült, az végre a jobboldal volt, s mert az ellenzék határozatától el nem állt, az országgyűlés idejének előtte bezáratott.

A helyzet tisztázásának érdekében.

Hogy volt-e joga az ellenzéknek ezt tenni? Arra a kérdés igen egyszerű, az t. i. hogy: — igen. A házszabályok megengedték neki s így élhetett ezen jogával; de hogy visszaélt-e vele, hogy nem sértette meg a parlamenti rendszer azon alapföltételét: miként a többség van arra hivatva, hogy amint neki tetszik, úgy határozzon, s hogy nem követett-e el merényletet ezen elv ellen? — az ismét más kérdés.

A jogtanárok többnyire a következő jogi kérdést adják föl tanítványaiknak:

„Ha például egy hajó hajótörést szenved, s e hajótörés alkalmával Péternek hamarabb sükerül egy mentő deszkaszálra szert tenni, mint Pálnak, s azon deszkaszálon Péter már indul is a part felé, mikor egyszer csak kétségbeesett erőfeszítés közt Pál uszva eléri a deszkát és szintén belekapaszkodik. Hja, de a deszka nem képes fenntartani mind a kettőt, s így egyiknek el kell azt bocsátani, hogy a másik menekülhessen. Ámde egyik sem akarja elbocsátani: Péter arra hivatkozik: hogy ő jutott előbb a deszkához, és ha ő meg nem fogja, tehát a hullámok bizonyosan elhajtják, tehát Pál épen nem juthatott volna hozzá. Pál azon-

ban azt mondja hogy: közelebb van ő magához mint Péterhez, s hogy az élet fenntartásának joga ilyenkor egyenlő, erősebb levén tehát Péternél, Pétert letaszítja a deszkáról. Elitélendő-e Pál ezért vagy nem?”

Épen így fogom föl azt a kérdést, melyet fenntebb az olvasó elé bocsátottam. Amiért t. i. az ellenzék lenyomta a kormánypártot a terrenumról, bár az a terrenum a kormánypárté volt: elitélendő-e azért az ellenzék, miután tagadhatatlanul élete forgott kérdésben?

Sőt itt még más kérdés is merül föl:

Az ellenzék ugyanis azt tartotta, hogy: ha a kormánypárt az etetést, itatást, vesztegetést és a hivatalos nyomásnak több rendbeli eszközt félre teszi, az esetben nem csak hogy kisebbségben, de nagy kisebbségben fog maradni. Az a deszka tehát tulajdonképen az ellenzék számára volt fenntartva, de a kormánypárt erőszakkal keríté azt kezéhez; az ellenzék tehát csakis saját terrenumára lépett, midőn a kormánypártot onnan leszorította.

Ámde (ellenzéki szempontból) fel lehet állítani még egy harmadik kérdést is:

Az ellenzéknek vérré vált meggyőződése volt az, hogy a kormánypárt az ellenzéki elvek s így az ellenzék érdekeinek, a maga és más idegen hatalom kedvéért, — megsemmisítésére törekszik, s hogy ama idegen hatalommal e célra fogott kezét. Most már két kérdés áll elő a deszkaszálra nézve. 1-ör. Az úgy is az ellenzékét illetné. 2-or. Ha a kormánypárt e deszka segélyével partra vergődik, először is az ellenzék vagyonát és családját fogja megtámadni, s ime, az ellenzéknek alkalmá van most e deszkaszálat kiragadni a kormánypárt kezéből: bűn-e tehát ha ezt teszi, vagy maga és családja iránt való kötelesség?

Ez különben egy oly thema, melyről határozott ítéletet mondani tartózkodunk és nem is tartjuk magunkat illetékeseknek, — határozzon felettük az utókor.

Elég az hozzá, hogy az ellenzék kitarása folytán, sem a választásról, sem az öt éves országgyűlési tartamról szóló javaslat határozatba nem mehetett.

A választói képességről.

Ami a kormánypártot ezen akaratának meghiusítása által haragra, elkeseredettségre lovalta, nem csupán a kudarcz volt, mely a törvényjavaslatokat érte, hanem annak tudata is, hogy e törvényjavaslatok megbuktatása által az ellenzék kezébe hatalmas fegyver adatott, melyet a kormánypárt ellen igen sikeresen használhata.

Azok t. i. kik az új törvényjavaslat által elvesztették volna szavazatukat, azok az ellenzéknek köszönbették, hogy szavazatukat megtartották, s ime, ezen ténynek sokkal nagyobb súly tulajdonított a kormánypárt által, mint a milyennel a tény valóban birt.

Egy oly államban, melyben a civilizáció már magasabb fokon áll, s melyben a nép fel is tudja fogni szavazatjogának becsét, és határozott tudomására jön annak, hogy az egyik párt a szegényebb osztálytól csakugyan el akarta vitatni, s így a másik pártnak lehet köszönni, hogy az fenntartott, — oly államban mondom, igen nagy horderejű lehetett volna a kormányra nézve ez az eset; ámde itt fél annyi hatása sem volt annak, mint amennyit neki a kormánypárt tulajdonított, mert: 1. a szavazati jog becsét még igen kevesen tudják egész értékében felfogni, s nem gondolják meg, hogy éppen oly helyzete van egy polgárnak az államban szavazati jog, mint egy katonának a hadseregben fegyver nélkül. — A második ok pedig, hogy t. i. a kormánypárt ezen tette, nem szülte meg a várt visszahatást, nem volt más, mint az, hogy t. i. a választóknak nem jutott határozott tudomásukra; mert míg a baloldali beszélt, a jobboldali megtagadta s így igen sokan nem láttak benne egyebet, mint a baloldal által a jobboldal ellen felhasználni akart kortesfogást, aminthogy a jobboldaliak ezt is híresztelték.

A nép zömére most is az volt a legnagyobb hatással, hogy t. i. hiába várták az adó csökkenését, a monopolium,

akcezis, stempli, fináncz, katonáskodás és tartás, stb. megszüntetését; mint t. i. azon sarkalatos kívánságok teljesülését, melyek nálunk az egész politikai felfogást képezték. S azonfelül tapasztaltak még több oly dolgot, mely kézzelfoghatólag kezdé nekik bebizonyítani, hogy a jelen intézmények nem annyira a nép, mint az arisztokracia érdekében hozatnak.

A kormány nem valami nagy kegyben állt tehát az úgynevezett nép-elemnél, még most sem, és nagyon valószínű, hogy azon eszközök felhasználása nélkül, melyeket lenntebb megismertetünk, az ellenzéké lett volna a nagy többség.

Úgy látszott azonban, hogy a kormány mindenek előtt akképen akarta magát megboszulni az ellenzék legutóbbi cselekedetén, mely t. i. a törvényjavaslatok keresztülvitelét megakadályozta, — hogy a választók összeírását, amennyire lehetett az új alapon, bár meg nem szavazott, s így törvénytelen alapon kívánta létesíteni, aminthogy azon összeíró bizottságok, melyek jobboldaliakból voltak alakítatva, és pedig mindjárt a székhelyhez legközelebb tehát Buda-Pesten, az adókönyv alapján kezdték osztogatni a szavazati jogosultságot, holott az 1848-diki választási törvények az adót csak oly esetben veszik zsinórmértékül, midőn t. i. a választói képességet más úton u. m. jövedelem, qualificáció, vagy töke, stb. után meg nem határozhatják, — s ime az új összeírók, az okleveleket kivéve, egyedül az adó mennyisége után határozotak.

A 48-diki törvények csakis független egyéneket ruháznak föl szavazati joggal, míg az új összeírók szolgálkat, hajdukat, cselédeket, stb. beirtak, ha t. i. titkon értesülve voltak arról, hogy azok az ő pártjukhoz tartoznak. Ámde mert alább tényeket fogunk elősorolni, mindezek megemlítésébe most csak futólagosan vállalkozunk, hogy t. i. egy általános tekintetet vetve az egészre, azt aztán könynyebben részletezhessük az olvasó előtt.

A miniszterium jól tudta, hogy a többség fenntartásának ügyében bármit cselekszik is, ha mindjárt törvénybe

ütközők lennének is azok, pártja által feltétlenül fog támogattatni, valamint jól ismerte azon természeti igazságot is: hogy a feltételeket sohasem a gyengébb az erősebbnek, hanem mindig az erősebb szabja a gyengébbnek, — vagyis a győző a legyőzöttnek, s e szerint igen észszerűen (nem mondjuk törvényesen és erényesen) oda törekedett, hogy a legyőzött ne ő legyen.

Ha győz? bármilyen módon győz is, kezében marad az egyezkedési ajánlatnak elsőségi joga, míg ha nem győz? — egyszerűen kiutasítatik a portáról.

A kormány nagyon el lehetett készülve arra, hogy azon esetben, ha nem igen válogatott eszközök által foghatja megtartani állását, az ellenzék legkiméletlenebb, hevesebb, és bizonyára hathatós támadásainak leendő kitéve, sőt olyan demonstrációkra is számíthatott, melyek állását nem kis mértékben fogják megrázkódtatni. Ámde jól tudta azt is, hogy ilyen esetben is övé leendő a kibékülés megkezdésének szerepe, és pedig saját biztosításával, míg ha a gyepelűt kiereszti kezeiből, az a sors éri, ami a kikopott uraságokat szokta, miként kegyelemnek veszik, ha rájuk néznek, és mert kormányon akartak maradni, előttük a cél szentesítette az eszközt s egész erővel belemarkolva a törvénytelenésekbe, mondhatjuk, hogy e tekintetben aztán alig ismertek határt.

Valóban igen veszélyes egy játék ez a tüzzel, s az alább következőkből be fogják látni t. olvasóink, hogy az 1872-diki képviselői „választásokat“ — inkább „választási csínyek“-nek, mint „választások“-nak lehetett nevezni.

Veszélyes játéknak mondjuk pedig azért, mert ilyen eseteknél csak az első lépés nehéz, a többi aztán megy magától. Semmit se könnyebb megszokni, mint törvénytelenül cselekedni, miután a törvény korlátot szab, a korlátlanság pedig kényelmesebb. Amely végrehajtó hatalom igazságos akar lenni, az oly vigyázva haladjon utján, mint-ha a magasban egy kötélszálon menne. Az első félrelépés a mélységbehullást vonja maga után.

A magyar kormány nem gondolta ezt meg, vagy nem

akar hinni a történelemnek, mert minden tartózkodás nélkül, egész leger lépett le a kötélről, s ha ma még nem is, de lehet, hogy aki e sorokat csak pár év múlva is olvassa, vagy tanuja leend a bukásnak, avagy azt, már mint megtörtént dolgot fogja ismerni.

És mert igen fontos korszakát képezi történelmünknek tehát bátorságot veszünk magunknak arra, hogy e pontnál kissé hosszasan időzhessünk:

Amint tehát fenntebb is irtuk: a kormány határtalanul számíthatott pártjának támogatására, bármit fog is elkövetni, s hogy tulajdonképeni tárgyunktól kissé eltérjünk, mellékesen szabad legyen felemlitenünk azon igen igen súlyos vádat is, melylyel t. i. az ellenzék a többség embereit illette, „mameluk“ czimmal, „szolgalelkü“ elnevezéssel illetván azokat. És ha itt azt mondjuk, hogy: igen kiméletlen bár a vád, sőt durvának is tetszik, — de hogy az ellenzék ily kifejezésre fakadjon, arra maga a többség szolgáltatott okot, tökéletesen kénye és kedvére hagyván a kormányt, úgyszólván: megsemmisítve minden ellenőrzést, mely a kormányt nem mindig hazafias tetteiben határozhatta volna.

Az országgyűlési többségnek úgyszólván minden tagja részesítettett a kormány által valami kedvezménybe és így lekötelezettje is volt a kormánynak, Deák Ferencz körül csoportosultak ugyan még, mint névleges pártvezér körül, ámde ez inkább csak a mult emléke iránti tisztelet volt, mert az „öreg urnak“ amint ők nevezni szokták, megvolt ugyan a maga szava, sőt úgy is tettek, mintha hallgatnának reá, ámde az ő valódi hatásköre már régen megszűnt, s bár most is elfoglalta régi helyét a zselyeszékben, de akarata, ha azt a kormány tagjai jónak nem látták, teljesezésbe nem igen ment, s úgy voltak vele, mint midőn az áll a czégen: „N. N. és fiai,“ — hogy a régi jó hangzásu czéget ugyan meghagyták, de az üzletbe már nem sok beleszólása volt az öregnek. És Deák talán még örült neki, hogy ily tisztességes nyugalomba helyeztetett, kör-

nyezete pedig igyekezett rajta, hogy tömjénfüstjén át a dolgok valódi állását föl ne ismerhesse.

A miniszterium tehát az ellenzéknek sok tekintetben gyenge opponálását kivéve, egész kényelemmel intézkedhetett az ország sorsa fölött, és tekinthette magát az ország tulajdonosának.

Nagyon gyakran megtörtént pedig, különösen pénzügyeknél, kölcsönkötéseknél, vasuti vagy más szerződések kötésénél, hogy a milliók igenis könnyen forogtak, sőt el is tűntek az illetők ujjai közt, s míg itt elsikkadva csak hült helye találtatott, amott mint paloták és uradalmak merültek föl az illetők megszűnt adósságainak tengermedréből.

Még sokan emlékeznek arra, hogy — Lónyay miniszterelnök kénytelen volt előleget kérni dohányára, s hogy nem megvetendő terhei voltak, s ime rövid évek alatt milliókat érő vagyonokat vásárol, és rakja a százezreket rakásra.

Igaz, ő vállalatokba bocsátkozott, és szerencsésen működött, — ámde egy kormányférfinak nem az a kötelessége, hogy saját vagyonát gyarapítsa, az országét pedig adósságokkal terhelje, — hanem, hogy az ország javát igyekezzék előmozdítani, mit ha lelkiismeretesen akar elkövetni, annyi és oly óriás teendői vannak, hogy egyéni vagyonosodásának előmozdítására ideje nem marad. Oly nagy és számos teendőkkal behintett tér áll egy miniszter előtt, hogy minden szempillantását igénybe veszi, s ki ezen hivatásnak megfelelni akar, az nem ér arra, hogy magán *Geschäfte* után futkosson, minden órát az országtól, a hazától rabol el.

Aki gazdagodni, aki üzérkedni akar, az ne a miniszteri székben keresse ezt a pályát, — az a szék az országé, s a kinek abban helyet ad, annak ellátásáról is gondoskodik; s azon bizalom, mely odahelyezi őt, becsületbeli kötelességévé teszi azon embernek, miként minden idejét és igyekezetét arra fordítsa, hogy e bizalomnak megfeleljen s

e legnagyobb megtiszteltetésre méltó legyen. A miniszter az ország tulajdona.

Ama korlátlan hatáskör azonban, melyet a többség politikájának rendszere a miniszteriumra ruházott, azt hozta magával, hogy a kormányférfiak egész ellenkező értelemben fogták föl hatáskörüknök horderejét, és mert egyik oldalról sem látták magukat korlátozva és ellenőrizve, tehát igen gyakran észre lehetett rajtuk venni, hogy nem annyira az ország, mint saját érdekükben cselekednek, hogy az egyéni üzérkedés csirája egyenesen a kormány kebelébe vette be magát, s hogy alig van nagyobb befolyással ellátott egyén, ki befolyását saját érdekének kielégítésére felhasználni ne igyekeznék.

Miután minden országos vállalat a kormány kezén megy keresztül, s mert a kormányférfiak vannak azon helyzetben, hogy minden ily kínálkozó nyereséges vállalatot leghamarabb észrevegyenek, azonnal igyekeztek is az alkalmat felhasználni, és lettek kormányférfiakból Geschäft emberek, államhivatalnokokból üzérekké, amely kapzsiság végre annyira ment, hogyha t. i. magától nem jött, — tehát ők indították meg a geschäfteléseknek tarka és zürzavaros menetét, csináltak alkalmakat arra, hogy nyerészkedhessenek, társulatokat, intézeteket, vasutakat stb., melyek óriási összegeket hoztak be az illetőknek, de mert nem a szükségességből folytak, hanem erőltetés útján jöttek létre, tehát annál nagyobb kárára voltak az országnak és a közönségnek. És ez üzérkedési munka annyira fajult, hogy ma már, 1872-tőben, a kormányt egy másik czímen „vállalkozók consortiumá“-nak is lehet nevezni, s hogy e szellem annyira bevette magát a társadalom minden rétegébe, hogy a fővárosban úgy mint a vidéken egyre foly a szédelgés, a társulatok alakulása és bukása, s az ezekkel összeköttetésben levő vagy az ezekből kifolyó csalás és lopás.

Az erőszakolt vagyonosítás nyomai már is igen leleverő és szomorító jelekkel kezdenek mutatkozni ország-szerte. A példa, melylyel a felső körökben előre mentek

átszivárgott az alsóbbakra is, és mintha a jelen korszak a hübele Balázs meggazdagodás korszaka volna, sokan abban kezdik hagyni a becsületes keresetmódot s helyeket, alkalmakat keresnek maguknak, hogy könnyebb módon keresethez juthassanak, s így lassan-lassan speculációvá válik minden, a privát becsület épen úgy, mint a hazafiság.

A kormány példáján okulva haladnak a kinevezett bíróságok is, és míg látják azt, hogy a kormány pártkérdést csinál mindenből, s csakis a jobboldali egyének részülhetnek nála előnyben, a bíróságok is azt hiszik, hogy kedves kötelességet teljesítenek az által, ha szintén így járnak el, és pártszempontról ítélik meg az igazságot. Már maguk az ügyvédek annyira vannak, miként nem tudják, hogy mikor számíthatnak bizonyos perek megnyerésére, mikor nem, most először azt kell figyelembe venniök, hogy: kivel szemben folytatják a pört, 2-szor, hogy milyen gondolkozásu bíróság előtt, 3-szor, hogy bal- vagy jobboldali ügyvéd védelmezi-e az ellenfelet? Ez a három kérdés a fő, és csak negyedik sorba helyeztetik a törvényt.

Hogy mi történik aztán akkor, ha a birói hatalommal ily igazságtalanul visszaélő biró felsőbb helyre bevádoltatik? — semmi. Ha pártszempontról követi el az igazságtalanságot, jutalomra számíthat.

Midőn aztán az illetők sérelmeikért sehol sem találnak orvoslatot, a sajtóhoz, a nyilvánossághoz folyamodnak, midőn legtöbb esetben elhangzik a panasz, melyet ott emelnek, miután azt csakis az ellenzéki lapok veszik föl, a kormány pedig a közvéleményre se valami sokat ad már, ismervén erejét, melylyel e közvéleményt ha nem egészen is, de nagy részben oda terelheti, ahová neki tetszik.

Ellenőrzés e szerint semmi oldalról nem várható. A kormányt nem ellenőrzi a többség, az alsóbbrendű hivatalos közegeket, ha pártkérdésről van a szó, nem ellenőrzi a kormány, ezen szempontból kiindulva azt lehet mondani, hogy majdnem korlátlan a bíróságok önkénye, s napról napra fejlik nálunk a fejletlenség, az anarchia.

Eddig a sajtó mégis csak tett valamit, habár nem

sokat is, de a legujabbi trónbeszédben már jelezte a kormány, valamint a fölriratban az országgyűlés, hogy a sajtót is szabályozni, vagy jobban mondva a sajtószabadságot is korlátozni akarja, noha a 48-diki törvények már maguk is eléggé korlátozzák azt, és sok tekintetben Drákóiak.

Ha a sajtó is el lesz némitva, egész féktelenséggel megindulhat a gazdálkodás, és lehetetlen előre megmondani, hogy mindez aztán hol érrendi el a végét.

A kormány pártszempontból kiindulva kapacitálta a többséget, hogy bizonyos tekintetekben szabadkezet kell engedni a kormánynak, különben nem fejtheti úgy ki erejét a többség érdekében, mint kifejthetné. A többség ezt helybenhagyta és elismerte, melynek az lett a következése: hogy a kormány nemcsak bizonyos tekintetekben, hanem majd minden tekintetben korlátlanul működhetik, s míg ez egyrésztől kimondhatlan nyomást gyakorol az ellenzékre, másrésztől dédelgeti a többség embereit, s míg egyik oldalról felhangzik a panasz, a másik oldalról felhangzik a megelégedés, és ott vagyunk, hogy a nemzet egyrészének kielégítése, a másik rész rovására gyakoroltatik, hogy az egyik, a magát megadott rész boldogulása példát nyújtson amannak is az önmegtágadásra.

Ez a rendszer persze politikai szempontból gyakoroltnék így, ha a pártpolitika leple alatt aztán, mint bozótokban a prédára leső vadak, az önhaszonlesés civilizátorai nem várokoznának, s a pártpolitika egyéni politikává nem fajulna és pedig annyira, hogy senki se nézzen mást, csak a maga hasznát.

Hogy ez a politika gyarapítja és ritkítja az ellenzék sorait, az nagyon természetes, sőt ha hosszasan is így haladnak a dolgok, az ellenzék tökéletes elnyomására is kilátásunk lehet, s mintegy teljesülve leend a jobboldal vezérférfinak ama vágya: hogy egyedül ők lesznek urak a hazában. A pártpolitika diadalmaskodhatik. De mi lesz aztán ebből? A már korlátlan és ellenőrizés nélküli uralkodáshoz szokott kormány, ha nem lesz „ellenzékpuszti-

tási ürügy“ — így fog-e uralkodni akkor is? Nagyon természetesen, mert ezen megszokott jót nem ereszti ki a körmei közül. Így fognak-e itélni a bíróságok, így fog-e haladni az üzérkedés? — Igen, sőt még korlátlanabbul, mert nem leend senki, akinek vetőjától, tiltakozásától tart-hatnának, és megindul majd a rémséges gazdálkodás! Csakhogy a részrehajlás nem pártpolitika leend azután, hanem társadalmi fekély.

Számított-e erre a kormány, midőn a jelen gazdálko-dási rendszert megkezdte? Számított-e arra, hogy az ellen-zék ily erőszakos elnyomásával nem a hatalom, hanem a társadalom felbomlása fog bekövetkezni? Számított-e arra, midőn egyedül ezen többség akaratát tartá a házára nézve üdvösnek, hogy ha aztán e többség a féktelenségre fajul, a hazának megsemmisítését idézheti elő, s hogy prédája leend más hatalomnak miután szivéből a hasonlóság ki fog ölni minden más érzelmet, s a nemzeti féltékenységet is?

Nem tudjuk számított-e a többség erre, de ennek más vége nem lehet ezen az uton, mint a tökéletes fel-bomlás.

Lehet különben, hogy a többség előrelátó, mint a tör-ténelem eddigi nemzetei voltak, s lehet, hogy bírja azt a titkot, miként lehet egy lefelé rohanó szekeret egyszerre megállítani; hogy a lefelé rohanó mint kapaszkodhatik meg a levegőben; és hogy az erkölcstelenségnek indult társadalom, hogy változhatik át egyszerre erkölcsössé? Hiszen a találmányok korában élünk és lehet, hogy a több-ség vezérférfiai feltalálták ezt a titkot; — mert ha fel nem találták? félek, hogy minden jó akaratuk mellett is tév-uton vannak, s hogy midőn maguk úgy elveik biztosítását látnák mintegy valósulásához közeledni, hogy épen akkor áldozzák föl azokat, és pedig hazájokkal együtt, mert az erkölcstelenség sem nagygyá, sem hatalmassá nem tett még nemzetet. Most pedig az erkölcstelenségben benne vagyunk.

Azok, kik e sorokat évek mulva olvassák, talán már

tudni is fogják a jelen kormányrendszer következését, mi ha így halad: nagyon, de nagyon szomorú lend. Ámde, amint munkánk elején is kifejeztük, mi nem hihetjük még e nemzetnek halálát, s a sors, mely annyi vészen keresztül vezette már. ismét találhat föl számára valami szerencsés véletlent, mely a jelen többség férfait is felrázva a tévedés veszedelmes deliriumából, visszavezetendi az igaz útra.

Szerencsés véletlent mondunk, mert hogy a jelenleg uralkodó arisztokrácia magától tenné azt, nehezen mernök elhinni, még akkor is, ha talán saját szemünkkel lát-nók, annyira nagy okunk van az arisztokrácia hazafisá-gát kétségbe vonni, s mi úgy hisszük, hogy a nemzet ezen osztálya nem valami nagy bajjal lehetne arra rávehető, hogy nemzetiségéről egészen lemondjon. A történelem legalább példákat hoz föl erre. Voltak idők, midőn a ma-gyar arisztokrácia alig ismerte a magyar nyelvet és kül-földön fecsérelte el minden pénzét és idejét; sőt volt idő, és pedig a Mária Terézia uralkodásának korszakában, midőn már magyar szokásait is kezdé elhagyni s egészen a német udvarhoz alkalmazta magát. A legtöbb mágnás most is németül társalog egymásközt, és mintegy hivata-los lapjának a Pesten megjelenő német lapot, a „Pesther Lloyd“-ot tartja. A magyar irodalmat és művészetet fel-tünően nem pártolja, sőt lehet mondani, hogy saját hazájá-ban is a külföldnek él. Az ő nemzetisége a családi fa, s bár azt hinnők, hogy ez a fa Magyarországbán vervén gyökeret ennek is terem, — de csalódunk, mert ágai ki-felé hajolva, kifelé hullatják gyümölcseiket. Ez a fa ápol-tatik a nélkül, hogy környezetére csak a legkisebb gond lenne fordítva, s Magyarország valóban oly erdőhöz hason-lit, melyben az ily kimagasló fák a többit elnyomván cser-jékké törpitik. Ha tehát ezen arisztokratikus kormány a nemzeti jellemet és erkölcsöt, miután ezen nemzetre nem sokat ád. — tehát csak másodrendű dolognak tartja, azon még csak nem is csodálkozhatunk, valamint azon sem, hogy: ha érdekei a nemzeti erkölcs rovására elégtethetnek

ki, tehát azt az erkölcsöt érdekeiért nagyon hamar kész fölládozni.

És ezen érdekekből kifolyólag az is természetesen következtethető, hogy az arisztokráciának különösen érdekében áll, az osztrák kormány uralmának fenntartása, miután a kölcsönös támogatás mellett az ő uralmuk fenntartása is biztosittatik, holott ama külső befolyás és nyomás nélkül igen könnyen megtörténhetnék, hogy Magyarországon a demokrácia jutna uralomra, míg így ennek fölemelkedését ama kölcsönös ölekezés lehetetlenné igyekszik tenni, s egészen elfogván a növényzet ezen részétől a napot, a folytonos árnyékban csakis tengődni engedi azt.

Egy szerencsés véletlennek kell tehát, hogy a nép-elyomás ezen politikája megszüntettség, miután, hogy maguktól szüntetik meg, azt az illetők érdekétől várni nem lehet. •

És most már pártszempontból tesszük a következő megjegyzést, helyes felfogásunkat mintegy igazolni akarván az utókor előtt:

Mi azt hisszük és meggyőződésünk avatta már föl e hitet a tapasztalás, hogy: a jelen politikai mozgalmak, a pártoskodások, a gyűlölet magvainak elhintése, pusztán két érdekből, ugymint: az arisztokrácia és a demokrácia érdekeinek támogatásában történnek, és minden más ezen két hatalmas folyónak csak mellékágaiként tekinthető.

Magyarországban jelenleg nincs más kérdés, mint az arisztokrácia, vagy demokraczia életének kérdése. Innen minden politikai surlódás és a szivekben felkorbácsolt mindazon ellenszenv, mely érzi, hogy ez a két, egymással soha ki nem békülhető elem életkérdése az, mely a fölszinen forog. És ez a két elem az, mely soha de soha, nem olvadhat egymásba, s egyiknek uralma, csak a másik elnyomásán alapulhat. Annyiban különbözik azonban e két elem küzdelme az angol tory és whig küzdelemtől, hogy t. i. az angol tory nem szorul idegen hatalom beavatkozására, és a demokraczia elnyomásával nem veszélyeztetné az angol nemzet életét, míg ez idegen hatalomra lévén szo-

rulva, tökéletes diadala, a magyar nemzet életének megsemmisülésével egyértelmű.

És az ekként elmondottakból következtethető most már, hogy miért nem irtózik a kormány uralmának fenn-tartása czéljából a magyar nemzet erkölcséhez is hozzá nyúlni.

Lehet ugyan, miként azon képzelődésben él, hogy : ha uralma tökéletesen biztosítva leend, s nem kényszerítetik többé arra : hogy ily eszközökhöz is hozzá nyuljon, tehát az erkölcsiséget ismét vissza fogja régi kerékvágásába terelni; — csakhogy alkalmasint csalódui fog, mert el-késik.

Ha egyszer ki lesz tépve e nemzet szivéből a hazaszeretet és a nemzetiségéhez való ragaszkodás; és nem leend más czélja, mint a meggazdagodás, más ragaszkodás, mint a haszonhoz, a pénzhez való ragaszkodás? — hát bizony-bizony nem fogják azt szivébe visszaültetni többé soha, különösen pedig nem azok, akik e fajta növénynyel maguk sem birnak. És mert az elnémetesítés ügyis mindig legfőbb vágya volt azon hatalomnak, melynek támogatását az arisztokraczia az éledni kezdő demokraczia ellen felhasználja, s mert eddig csakis a hazaszeretet s a nemzeti-séghez való ragaszkodás szolgált védpaizsúl az ellenünk használt fegyvereket illetőleg; — most ez kiöletvén, a paizs megszűnik lenni, s a fegyvert kényük-kedvük szerint alkalmazhatják ellenünk.

És ha, — amint reméljük — hogy történeti érdekességénél fogva ezen könyvünk az utódok kezébe jutand, legalább az előtt aki olvasni fogja, igazolva lesz az ellen-zék nemes törekvése, mert ha a „szerencsés véletlen“ — be nem következik, már akkor meg fogják látni irtóztató nyomait a jelen politikának.

Ennyit pártszempontból, és most már fogjunk a tények pártatlan és történelmi elsorolásához.

1869-ben Buda-Pesten úgy ütöttek ki a választások, hogy Pestnek 5 közül 3 ellenzéki képviselője lett. Ezen esetet mindjárt fel is használták az ellenzéki lapok, s egész

lelkesedéssel hirdették a főváros intelligens népének ezen nyilatkozatát, mely hárommal kettő ellen, a jobboldal által üzött politikát elítéli; s bár az országban nagy többsége lett a Deák-pártnak, a fővárosban vallott ezen kudarc mégis bántotta azt, és geniroztá a világ előtt, hogy a központ ellene nyilatkozik, s hihetőleg még akkor feltette magában, hogy erről a jövő választások alkalmával tenni fog. Egyáltalában nem akarta, hogy lakmározása közepett, mint Bankó szelleme, ez a fővárosi ellenzéki többség jelen legyen. Oly intézkedéseket nézett ki tehát előre, mely e többséget, habár a szivek érzelmén és gondolkozások modorán nem változtathat is, — de mint tényezőt, a diadalra lehetetlenné tegye.

Az új törvényjavaslatot nem szavazhatta meg az országgyűlés, hanem azért nem hagyta magát zavartatnia a kormány, hogy az új összeírásokat ne az új, (el nem fogadott, s így a törvényt tökéletesen kigúnyoló intézkedéssel) törvényjavaslat értelme szerint foganatosítsa, mely oly alkotmány sértés és törvénytíprás volt részéről, hogy tán vád alá helyeztetést és elítéltetést vont volna maga után minden valódi alkotámos államban.

Igy kezdődött tehát ez meg, Buda-Pesten, s így azt kellene hinnünk, hogy ez egy intés volt a vidéknek (ahol t. i. az összeíró bizottságok többnyire jobboldaliak voltak) miként a törvényt megtartani nem csakhogy nem szükséges, de aki az igazságszolgáltatás legfőbb őrének kegyét meg akarja nyerni, az épenséggel a fennálló választási törvények ellen cselekedjék. Ezt kellene hinnünk, ha t. i. a vidéki összeírások a fővárosiakkal nem egy időben, és a törvénytelenységnek egyforma alapján indulnak meg vala, mely tény tökéletesen félretéteti velünk „a példa után“ indulási hitet, és bizonyossá tesz a felől, hogy: ezen összeíró jobboldali bizottságok épen nem saját felfogásuk és a fővárosiak példája, hanem egyenesen felülről érkezett titkos utasítások után működtek, amely titkos utasítások a törvények ellen, magától a végrehajtó hatalom fő őrétől

kell, hogy igen gyászos világitásba helyezze az ország állapotát.

Oly helyeken, az az oly kerületekben, melyekben erős küzdelemre lehetett számítani, a bizottságok minden tartózkodás nélkül pártjuk előnyére működtek, és a példát látva, tehát több helyen a baloldaliak is, ahol t. i. ilyen baloldaliak léteztek, mint Hevesben, hol a tiszánánai kerület választása bizonyos okokból elnapoltatván, s így a megyei ellenzék vezéreinek alkalmá lévén az ország minden részében tolyt jobboldali s a példák után (néha baloldali) összeírók eljárását tanulmányozni, s most itt az összeíró bizottság szintén baloldaliakból állt, tehát egyenesen odautasított, hogy a jobboldalról csak annyit írjon be, amennyi t. i. az ellenzéki jelöltet nem genirozhatja, az összeírás aztán persze, hogy úgy ment, miként az ellenzék részéről a nem jogosultak is beíratk, a jobboldal részéről pedig a jogosultak se irattattak be, csak egy bizonyos meghatározott számig, mely szám t. i. a választást nem tehetette kétségessé.

És ez az összeírás a jobboldaliak által megindított példák nyomában haladt, sőt nagyon is természetes, hogy aztán az ellenzék is megragadta az alkalmat, ahol t. i. az ő kezébe volt adva a gyepő szára.

De hogy mindjárt a buda-pesti összeírásoknál kezdjük, legelőször is a Teréz külvárosi összeírást említjük meg, hol az ellenzék részéről Jókai Mór, Magyarország legnépszerűbb írója, a jobboldal részéről pedig: Radocza János, egy egészen ismeretlen ügyvéd volt a képviselőjelölt. — Jókai Mór az elmúlt országgyűlésen már képviselője volt e városrésznek, és a választók többsége most is a legnagyobb lelkesedéssel ragaszkodott hozzá, míg Radoczát alig ismerte valaki.

Nagyon természetes, hogy a szabad választásoknál maga az egyéniség is igen sokat határoz. Jókai Mór a nemzet kedveltje és köztiszteletben álló egyéniség, ki egy korszakot alkotott a magyar irodalomban, gyönyörű megnyerő alakkal és kitünő szónoki tehetséggel, egyik leg-

nagyobb nagyjá az országnak, kire büszkén tekint a haza minden fia; s ime vele szemközt egy ismeretlen törpeség, ugyanannyi hiányokkal, mint amennyi előnyökkel Jókai bír.

Hogy lehet aztán itt arra számítani, hogy: Radocza Jánost a meggyőződés fogja megválasztani Jókai ellen? Ahol a meggyőződés annyira erős és a fogalom annyira tiszta, hogy már semmiféle szónoki tehetség és nagy név nem lehet hatással, ott mindenesetre az intelligencia, az értelem játsza a főszerepet, s föltéve, hogy a Teréz külváros lakói is oly erős meggyőződéssel és oly tiszta fogalommal bírnak, azt is fel kell tennünk, hogy annyira intelligensek.

Ámde ezt a Teréz külváros lakóiról feltennünk lehetetlenség, lehetetlenség pedig azért, mert az értelem értelmesen is szokott cselekedni, az pedig, hogy országgyűlési képviselőül, oly helyre t. i., hol a választók érdekét a képviselő fogja képviselni; — ne a lehető legértelmesebb, de egy egészen közönséges tehetségű egyén választassék meg, — nem az értelemhez tartozik. Már magával az értelemmel jár az, hogy semmi esetben s nem szereti magát compromittáltatni, vagyis olyat tenni, ami értelme ellen tanuszkodik; és miután az értelem azt parancsolja, hogy egy ilyen hely betöltése a legeszesebb és érdemesebb emberre bizassék, tehát az értelemnek épen ellenkező jele az, ha t. i. épen az ellenkezőre bizatik; vagy ha például Radocza lenne a Teréz külváros legeszesebb és érdemesebbembere.

És ime, mégis őt tüzték ki jelöltül, Jókaival szemközt, holott mindenki meg lehetett róla győződve, hogy Jókainak első fellépése is képes Radocza ellen hangolni a kedélyeket.

Erről meg is voltak győződve; s hogy mégis egy Radoczázt léptettek föl, azt azért tették, mert tudták, hogy az ő emberük, szavazatát ugyis arra adja kit az a kormány, mely befolyását itt a legnagyobb mértékben gyakorolja, elébe állit. Más részről pedig a kormánytól függő hivatalos egyének egész tábora parancsoltatott elő szavazónak, mely hogy gépiesen fogja szavazatát a jobboldali jelöltre adni, ezt is előre tudták a sugalmazottak. A kormány

részéről bátran fel lehetett volna tehát állítani képviselő-jelöltnek akárkit, miután a választóknál az értelem vagy érdekelttség helyett, csakis a felső befolyás határozott, s így az eszesebb embereket inkább oda rendelték ahol t. i. a választókra hatni is kellett, s a hol a választók nagy részét nem hivatalos szolgák és személyek képezték.

Hogy tehát Pesten az új kormánypárti jelöltek a Józsefvárosi kivételével igen korlátolt tehetségű egyének voltak, annak okát röviden abban kell keresnünk, hogy t. i. itt oly intézkedések tétettek, melyek éppen semmi tehetséget nem igényeltek a képviselőjelölt részéről.

Az 1869-iki szavazók névsora után ki lehetett számitani, hogy hány szavazóval kell kevesebb az ellenzéki, és hányval több a jobboldali részről, ha t. i. a jobboldali jelölt megválasztását bizonyossá akarják tenni. És aztán ezen számitás után indult meg az összeírás.

Pesten.

Kaufmann József névaláirással (kinek alkalmá volt az összeírásnál történt visszaéléseket szemügyre venni) egy német röpirat jelent meg akkoriban, mely a Terézvárosi összeírásnál történekről beszél, neveket említvén, mely nevek tulajdonosai illető irót se meg nem czáfolván, se magukat nem igazolván, az előadottakat kénytelenek vagyunk mint hiteleseket tekinteni, annál is inkább, mert köztudomásilag ezekhez hasonló számtalan dolgok követték el, melyek mai napig is a közönség száján forognak, és tanukkal igazolhatók; ámde azt hisszük, hogy tanukra éppen nincs szükség, miután, hogy az összeíró bizottságok így jártak el, — mert nem képes — maga a kormánypárt sem igyekszik tagadni.

A röpirat szóról szóra így szól:

„A terézvárosi összeírásnál egy részrehajlatlan bíró a hivatalnokok sokaságára czélozva így szólt: „Ezek kiségitenek bennünket.“ És fájdalom, de jogosan tehetette e megjegyzést, mert egy többől, mint 300 hivatalnokból álló phalanx fegyvereztetett föl szavazati jeggyel.

Most mondja még valaki, hogy Magyarországbán az intelligenzia csekély számmal található!

Különösen a vasutnak tartatott föl a szerencse, az értelmiségnek ily fényes eredménnyel szolgálatára lehetni, s valóban minden várakozást felülmúlt, s hogy csak egy esetet beszéljünk el, ime álljon itt a következő: Ugyancsak onnan került elő egy ember, ki három hónappal ez előtt dobverő volt az Asbóth-féle zenekarnál, három hónap alatt azonban az értelmiségnek egy oly fokára emelkedett, hogy egy 840 forintnyi évi fizetéssel járó kinevezési okmányt mutatván elő (a vasuttól) szavazójegyet nyert, és az értelmiség osztályába soroztatott. (Holott hirdalpirók, ügyvédjelöltek, tanárjelöltek, lapszerkesztők stb. kik 3—4-szer annyi fizetést bírtak fölmutatni, nem vétettek be a szavazók közé, ha t. i. az ellenzékhez tartoztak.)

A központi összeiró bizottság az iparosoknál 10 frt. 50 kr. jövedelmi adót szabott meg a szavazati jog alapjául. (Eltekintve a 48-iki és tényleg létező törvényektől.) S bár a bizottság ezt csak is törvénybitorolva tehette, ezen jelzésével még nem elégedett meg. Ime egy eset:

Kohn M. H. ur ellenzéki, a küldöttség előtt megjelenve előmutatta adókönyvét, mely 17 frt. s néhány krajczár jövedelmi adóról tett tanuságot; „hallja“ — mondá azonban a nagyérdemű küldöttség — „Önnek ám be kell bizonyítania azt is, hogy mester, és hogy segédekkel dolgozik.“ És Kohn ur, ki a mult választásnál feltartóztatlanul élt ezen polgári jogával, kénytelen volt iparkönyvét elhozni, — míg mások ezt megelőzőleg is, és azután is (ha t. i. jobboldaliak voltak) adókönyv, iparbizonyítvány és dolgozókönyv nélkül hozzájutottak a szavazati jegyhez, mi után Schmidtlechner, Herz, Klemens és Schweiger urak jót álltak értük. És az ily bizonyíték hitelességét csak senki se fogja kétségbe vonni.

Vagy az adókönyvnek, vagy az iparkönyvnek kellett volna tehát bizonyítékul szolgálni, — de miután a központi bizottság az adókönyvet választá, az összeiró küldöttségnek nem volt tehát joga e mellett még más bizonyíté-

kokat is követelni, s ha még is tette, pártkülönbség nélkül kellett volna tennie, és pedig egyik embernél úgy mint a másiknál. Ettől azonban távol volt.

A küldöttségi részrehajlatlanságból a következő eset is egy igen erős adagot tartalmaz: Az élő bizonyítványok, u. m. Klemens, Herz, Schmiedtlechner és Schweiger urak, jóállásaik mellett számtalan egyének adattak szavazati jegyek. Az általuk pártolt egyéneknek se adókönyve, se semmiféle bizonyítékra nem volt szükségük; és csakis így történhetett, hogy Löbl Lajos ur adókönyvére, és egy nappal később, látogatójegyére külön-külön szavazati jegyet kapott.

A Klemens, Schmidtlechner, Herz és Schweiger urak óriási ismeretségének köszönhetjük, hogy igen sokan részesültek azon szerencsében, miként más külvárosokban is szavazati jegyhez jutottak, és pedig azon bizonyítványok erejénél fogva, melyek a Terézvárosban véletlenségből föl nem mutattattak, s így a küldöttség által a szokásos jeggyel el nem láttathattak.

Schweiger ur különösen szerette magát észrevétni: Megjelenik ugyanis a küldöttség előtt egy hivatalnok, előmutatván kinevezési okmányát, mely 650 forint évi fizetésről szólt. Schweiger ur megtekinti és így szól: hogy valaki választó lehessen, ahhoz 840 forint évi fizetés szükséges. Nincs önnek több fizetése, például: szálláspénze? Igen, — mondá a hivatalnok, — szálláspénzem 200 forint. — Na az már más! — kiáltá Schweiger ur, — kérem ezen urnak a jegyet kiszolgáltatni.

És most már azt kérdezzük: vajjon hitelesebb-e egy hivatalnok szava, mint városi polgár szava? Jogában állt-e a küldöttségnek, a hivatalnok ezen, és pedig édes erőszakkal kisajtolta kijelentésére, hogy t. i. 200 forint szálláspénze is van, — ami ugyan a kinevezési okmányba nem volt bevezetve, — a szavazati jegyet kiszolgáltatni.

Grünbaum és Weiner urak szolgaszemélyzetük nagyrészt ellátták (igy) szavazati jegyekkel. (A létező törvények ellenére.) Oly polgárok pedig, kik több segéddel dol-

goztak, de 9 frt. 93 kr. jövedelmi adót fizettek, nem kaptak szavazati jegyet.

Hogy a főváros polgárai mennyire alá vannak vetve a nyersérő és önkénykedésnek, bizonyosságul szolgál a központi bizottság elnökének, Havas Ignácznak azon rendelete, mely az adóhivataloknak megtiltja, hogy jövedelmiadó bevallást bevegyenek, s az összeíró bizottságokat pedig utasítja: hogy akik nem 1871. mutatják be jövedelmiadójukat, azoknak a szavazati jegyet ki ne adják.“

Ennyit a röpiratból.

Nemkülönben köztudomásu dolog, hogy az államaszeres hivatalkok felszólították, szavazati jegyeiket kivenni, és ezen polgárijogaikkal élni. S az igazgatóság ezen felszólítást mintegy parancsszerűleg adta ki, melynek következtében voltak ellenzéki érzelmű hivatalnokok, kik meggyőződésük ellen szavazni nem akarván, az ellenzéki jelöltre pedig szavazni nem mervén, már jó előre betegnek tetették magukat, kiknek azonban később jutott eszükbe e kibuvási ürügy, mert már nagyon feltűnő lett volna, tehát föl nem használhatták, s így kénytelenek voltak (nehogy pedig kenyérkeresetüktől elmozdittassanak) meggyőződésük ellen is bár, de szavazni.

Az ellenzékiek az által, hogy tőlük különféle bizonyítványok követeltettek, és pedig olyanok is, melyek nehezebben voltak megszerezhetők, annyira zaklattattak, hogy igen sokan, csak hogy e zaklatást kikerüljék, készek voltak lemondani szavazati jogukról, és az ilyenek száma százakra ment; s mert kifogás nélkül alig irtak be valakit, sokan már a megjelenéstől is irtóztak, s csakis a szilárdabbak és határozottabbak voltak azok, kik szembe szállva minden szekaturával, addig jártak, míg szavazójegyeiket ki nem kapták; ellenben a jobboldaliak nemcsak hogy legtöbbszörre kifogástalanul, de igen gyakran jogtalanul is beirattak. Így történt aztán, hogy az ellenzéknek majd ezer jogos választója hagyatott ki, a jobboldalhoz pedig majd ezer jogtalan választó iratott be.

És bár a központi bizottság a nyilvánosság útján

az 1848-diki választási törvények szerint rendelte el az összeírást, mégis így folyt ez Pestnek mind az öt városrészében, s így a nyilvános mellett okvetlen kellett titkos utasításnak is létezni.

Mint meg nem czáfolt, tehát hiteles adatot, feljegyezhetjük magunknak a következő esetet is, melyet az „Ellenőr“ című ellenzéki lapban olvastunk:

A z ö s s z e í r á s o k n á l fö l m e r ü l ő visszaélések kifogyhatlan olajos korsót képeznek. Mindenki tud újabb és újabb adatot, melyek szomoruan illusztrálják, hogy miért kellett Pest városa összeíró központi bizottságát csupa jobboldaliakból összeállítani. Mi egy furcsa adatot jegyzünk föl. Van a Terézvárosban egy jobboldali végrehajtó bizottság, mely az összeírásoknál oly hatalommal bír, hogy kiveheti bárki számára a szavazatjegyet, noha a törvény értelmében személyesen kell érte jelentkezni. E bizottság összeírta a Terézvárosban lakó hivatalnokokat s kivette számukra a szavazati jegyet, sőt oly előzékeny, hogy többeknek szállására is elküldi. Egy ismerősünktől hallottuk, hogy tegnap nagy meglepetésére kap egy levelet, melynek borítékán ez áll: „A terézvárosi jobboldali végrehajtó bizottság, király-utca 49. sz.“ Ismerősünk kíváncsian bontotta föl, s azt az udvarias kérelmet találta benne, hogy legyen szives a nevezett helyen megjelenni s szavazatjegyét átvenni. El is ment, s ott már rendben volt szavazatjegye, a mit át is adtak neki. A jegyre azonban ott állt rányomva: „R a d o c z a - p á r t.“ Ezenkívül kedveskedtek neki Radocza arczképével s a nagy férfiú monogramjával, egy állandó belépti jeggyel a terézvárosi deákpárt értekezéseire, stb. Ismerősünk használni fogja a szavazati jegyet, de nem Radocza dicsőségére.

És ez így ment minden városrészben, de nehogy az adatok ismételjék magukat, csakis néhányat fogunk megemlíteni innen onnan.

„A józsefvárosi összeíró bizottság előtt, Kiss Péter állítólagos ügyvéd, a ki a tömő-utczában lakik és háziúr, belép a lovardába. (Itt volt a helyiség.) Az összeíró bizottság részéről ismerős mosolygás fogadja. Kiss Péter oda lép az elnökhöz, zsebébe nyul, papírt vont ki belőle s titkolódzó arczczal, de mégis oly hangon, hogy a körülállók meghallhatták, így szól: — „Ime elnök ur elhoztam a lisztát, a mint parancsolni méltóztatott. A kik e lisztára fel vannak írva, azok fognak a tömő-utczából velünk szavazni.“ No lett erre aztán arczok elfintorítása az ügyetlen jóbarát

buzgalma miatt a jobboldali urak részéről, míg a Csernátony-pártiak jóízű kaczagásban törtek ki Kiss Péter uram malápropolisz szolgálatkészségére, a ki összetévesztette a Steiger-párt és az összeíró bizottság elnökeinek becses személyeit. — Szintén a józsofvárosi összeíró bizottság előtt történt a következő is, épen akkor, midőn elhatározták, hogy a választó-képesség igazolását személyválogatás nélkül mindenkitől megkívánják, Petróczy ur, lovász a nemzeti lovardában, a ki az istállókra felügyel, beállit és szavazó jegyet kér. Az elnök kérdi, hogy mily alapon akar szavazni? — „Fizetésem alapján“ — válaszolt a lovász ur — „van 900 frt. évi jövedelem.“ Az elnök kéri, hogy ezt adókönyvvel vagy más okmányokkal mutassa ki, miután az elv kimondatott, hogy bebizonyítatlanul az összeíró bizottmány semmit sem hisz el. Ekkor felállanak az összeíró bizottság tagjai közül Molnár Endre és Auspitz Róbert urak, és azt állítják, hogy ők garantirozzák, miszerint Petróczy urnak csakugyan van 900 forint fizetése. A furcsa garancia elfogadtatott bizonyítékul, Petróczy ur 900 frtja ekképen garantirozva lévén, szavazó jegye kiállitvatott, neve a szavazó lajstromba bevezettetett, szavazati jogának alapjául azon rovat választvatván, a mely fölé ez a szó van írva: „értelmiség“. Petróczy ur lovai ezóta felette büszkék.“

— Irta a „Hon“ — czimű lap, mely szintén kétségbe nem vonható hiteles adat, miután az illetők által meg nem czáfoltatott, holott ily esetekben, midőn t. i. ily erős pártküzdelemről van szó, maga a tactica sem engedi, hogy az efélék, ha nem valóságok, czáfolatlanul maradjanak.

Egy Bayer József nevezetű cipész, kinek Pesten a párisi utczában nyílt boltja van, több segéddel dolgozik, és háztulajdonos, azon hitben, hogy az összeíró bizottság tagjai közül őt többen ismerik (a Józsofvárosban) s mert tapasztalta, hogy az ismeretség útján már több barátját is beírták (felelte azonban, hogy azok jobboldaliak voltak) csupán iparbizonyítványát vette magához, és azzal jelent meg a bizottság előtt. — „Hát a munkakönyv hol van? Itt nincs beírva, hogy az ur segédekkel dolgozik.“ — Kérem nekem nyílt boltom van, és több segéddel dolgozom, tudják az urak mindnyájan. „Az nem ér semmit. Hozza el munkakönyvét.“ — Bayer bevitte munkakönyvét, melyből kitünt, hogy több segéddel dolgozik. De ez nem volt elég.

Ekkor kivatkozott arra, hogy háztulajdonos. A birtokivet kívánták tőle. Bevitte a birtokivet. Ez se volt elég. Adókönyvét kívánták. — „Be fogom hozni az adókönyvet is,“ — mondá a sokat zaklatott ember, — „noha az urak ezektől itt,“ — ekkor a mellette álló s már szavazati jeggyel bíró jobboldali választókra mutatott, — semmifé bizonyítványt nem kívántak. De legyen. Azért nem fogom szavazati jegyemet itt hagyni, bár mennyi fáradságomba kerüljön is.“ — És végre aztán, az adókönyv alapján beírták.

Az ily tettek aztán kimondhatlanul elkésérették a kedélyeket.

Áldor Imre, a „Gyors-Posta“ politikai napilap felelős szerkesztője, száz forint jövedelmi adót fizetvén, adókönyvével elment a Józsefvárosi összeíró bizottsághoz. Az adókönyv a belvárosból szólt. Elutasították tehát, hogy a belvároshoz tartozik, noha hat hétnél már hosszabb idő óta lakott a Józsefvárosban. Bement a belvárosi összeíró bizottsághoz. Ott visszautasították, miután már nem lakik a belvárosban. Ekkor az adókönyv ellen tettek kifogást, mely nem 1871-ről de 1872-ről szólt, (miután a régít ujjal cserélte ki az adóhivatal). Ekkor bemutatta szerkesztői szerződését, mely szerint neki 4800 forint évi fizetése volt. — Ezt nem fogadták állandó fizetés gyanánt. Végre arra hivatkozott, hogy ezer forint házbért fizet, s e szerint csak kell 840 forint jövedelmének lenni. Nem hittek szavának. Egy rendőrbiztost vett tehát magához, ki elkísérte őt haza, s ott a házmestertől tudakozta meg: Igaz-e, hogy Áldor ott lakik, és hogy ezer forint házbért fizet; — s mikor a házmester, ez a hiteles egyén, igent mondott, s mikor végre belátták, hogy Áldor nem hajlandó abban hagyni a dolgot, kiadták neki a szavazati jegyet.

Kiss Miklós vidéki földbirtokost, ki tíz ezer forinton felül mutatott ki jövedelmet, és állandóan pesti lakos volt, mert nem járt utána annyira, mint fenntnevezett, elutasították.

Mészáros Károly lapszerkesztőt, ki okmánynyal bi-

zonyította be hogy: 3000 forint készpénze van hirlapbiztosíték gyanánt letéve, mely 5% számítva 150 forintot jövedelmez, holott a 48-iki törvények csak 100 forintot kívánnak; — ki 600 forint szállásbért fizetett évek óta, ki több egyénnek ad lapjánál kenyérkereseti módot, — visszautasították; — holott amint fentebb irtuk, lovászt vettek be „értelmiség“ — czim alatt, mert jobboldali volt.

A következő sorokat pedig a „Magyar-Ujság“ czimű ellenzéki lap irta:

„A pest-ferenczvárosi összeíró bizottság által készített jegyzőkönyvek hiteles másolata azon documentum, melyre hivatkozhatunk. E szerint a ferenczvárosi választó polgárok lajstromában az „értelmiség“ rovata alatt háromszáznál több oly hivatalnok van bejegyezve, a ki se nem ferenczvárosi lakos, sem egyáltalán választó kelléssel fölrüházva nincs. Ugy volt ez csak lehetséges, hogy az államvasutak üzletforgalmi irodáiból, a dohánygyárból, a kártolyfonodából, a címeri és a börgyárakból, a közuti vaspályatársaság istálló-telepeiről és a soroksári uton fekvő gőzmalombokból összeszedtek minden képzelhető és képzelhetlen „tisztviselőt“, „conduktort, hivatalszolgát, házmestert, sőt napszámost is (tessék e szót annak szoros értelmében venni) ha nem volt volna oly tisztességes ruházatuk, a melyben az összeíró bizottság előtt feltűnés nélkül megjelenhettek, föllöltöztették, s a nélkül, hogy egyetlenegyől adókönyvi kimutatás követeltetett volna, valamennyi akadálytalanul kikapta a szavazójegyeket. Még ez nem volt elég, becsődítettek egy sereg kenyér nélkül lézengő ügyvédet, s azok számára lakást fingálván a ferenczvárosi részben, szintén a Tavaszi-párt növelésére használták föl őket. Elhozták, hogy a „saubere Companie“ még teljesebb legyen, a „Magyar-Állam“ tördelő szedőjét, Kurfürst Miksát is, ki épen olyan hetifizetéses munkássegéd, mint Pesten akármelyik. — Tessék már most ezt figyelembe venni bárkinek és visszaemlékezni azon egyes, részint általunk, részint másutt közlött esetekre, midőn ismert, köztisztletben álló egyének utasítottak vissza, részint pedig sok utánjárás következtében irattak csak be a küldöttség által. Hiszszük, hogy ezen és hasonló adatok tudatában egy balpárti sem fog elkeseredni a jobboldali lapok pszichológusai miatt, s mi értéket sem fog tulajdonítani oly állításoknak, melyek bebizonyítására adatokat fölhozni nem tudnak; míg mi a legfinomabb befónásoktól a legdurvább cröszakig — sőt gyilkosságig birunk ellenőkben adatokkal.“

A jobboldali lapok persze minden tényeket (melyek mindegyike „rágalmi“ sajtóperre adhatott volna alkalmat, s mely alkalmat az illetők bizonyynyal nem szalasztották volna el, ha ártatlanoknak érezték volna magukat) megczáfolni nem bírván, röviden hazugságoknak keresztelték, s szánandónak az olyan közönséget, mely még az ily „otromba hazugságokat“ — is elhiszi. — „Bizony szánandó az a közönség amelyikkel úgy bánnak: hogy hívéhez szánandó otrombaság kivántatik,“ — irták a baloldali lapok — „pedig eliheti a legbölcsebb ember is, mert merő igazságok“ a melyeket megírtunk.

Az ellenzék szélsőbaloldali árnyalatának egyik pártvezére, Simonyi Ernő „Szombati lapok“ czimű, igen tekintélyes és iránytadó hetilapot szerkesztvén, annak 22-ik száma: „Az összeírások körüli visszaélések“, czimmal egy cikket hoz, mely a többek között a következő sorokat is tartalmazza.

„Több helyen magában a fővárosban is új qualificatiókat állítottak föl a központi bizottságok, s elhatározták beíratni mindazokat, akik 840 (Pécs városában meg épen 400) frt. évi fizetéssel járó hivatalokat vagy alkalmazásokat fölmutatni képesek. Ezen qualificatióról a törvény mitsem tud, s hogy ez nem törvényes és tekintetbe nem vehető, azt maga a kormány is elismerte, mert hiszen a belügyminiszter szerencsétlen véget ért választási törvényjavaslatát támogatván, a 48-ki V. toz. hiányainak kimutatására fölhozta azt is, hogy ezen törvény értelmében egy bank vagy egy gyárigazgatónak, habár 15,000 forint fizetése volna is, választóképesége nincs. Ha a 48-diki törvényhozás, mely az akkori viszonyokhoz képest az értelmiségi minősítvényt meglehetősen széles alapra fektette, és abból a kormány s más egyéb hivatalnokokat mégis kihagyta, bármennyi fizetésben részesüljenek is azok, azt nem feledékenységből tette, hanem szándékosan azért, mert ezeket nem tekintette annyira független, szabad akarattal bíró s azt szabadon nyilvánítható egyéneknek, kikre már hivataluknál fogva a qualificatiót kiterjeszteni kívánatos volna. Hogy ezzel szemben az, hogy egy törvényhatóság maga hozzon ily, a törvényt gyökeresen megváltoztató határozatokat, nem igazolható, törvénytelen eljárás, ezt kétségbevonni senki nem fogja.

Több helyen és különösen városokon a hazában alig letelepedett idegenek alkalmazásukból nyert fizetésük után választói

joggal fölruháztattak, az szolgálván ürügyül, hogy hazánkban honosítási törvény nem létezik. Igaz, hogy a Horváth Boldizsár által beadott ugynevezett honosítási törvény nem létezik, képtelenség. Igenis, vannak nekünk honosítási törvényeink, a melyek szerint polgári jogokkal csupán azon idegen ruházható fel, a ki 10 évig lakott Magyarországon.“

Ebből nagyon természetesen az következik, hogy mig azok, kik születésük és családjuknál fogva már évszázadok óta e földből nyerték éltető erejüket, s kik vagy kiknek elődeik talán vérükkel öntözték a haza földjét, és pedig lehet, hogy a csak tegnap bevándorlott idegenek ősei ellen védve azt, — tehát, hogy azok csapások, s a balsors által elszegényítettve, szájalom és segély helyett, még azon joguktól is megfosztatnak, mely megengedné nekik, hogy sorsuk javulását az által elősegítsék; — mig ellenben, a csak tegnap érkezett idegennek, ki lehet, hogy folyton ellenünk küzdött, ki talán most is ellenséges, hogy zsarolási szándékkal költözködött be hozzánk, hogy annak, mert talán a hazánkat elszegyenítő műveleteknél pénzre, vagyonra tett szert, hogy neki ezért, mindjárt belépésekor kezébe adatott a fegyver, melyet minden további honfui érdek nélkül használhat csupán önző céljainak előmozdítására.

Hogy ez nagyon, de nagyon szomorító valóság volt, azt minden ember beláthatja, s bizony-bizony, az oly kormány iránt, mely saját vérei ellen még az idegenekkel is kész összeesküdni, nem érezhetsem tiszteletet, sem rokonszenvet.

És most már azt is képzelni lehet, hogy mily elemek lehettek azok, melyek a kormánynak minden, tehát ezen eljárását is helyeselték. Egy arisztokratának megbocsátható volt, mert hiszen az már régi idők óta az önérdek korlátai közt, a hazaszeretet korlátain kívül neveltetik, s neveltetésénél fogva, s azon eszméknél fogva, melyeket agyába szed, nem is szerethet hazát, melynek lakói nagyrészen az általa undorral lenézett néphez tartoznak, — holott az ő fogalma szerint az ember csak a mágnásnál kezdődik. — Az arisztokratának tehát megbocsátható,

ha maga mellett így dolgozik, a nép ellen. A papságnak is megbocsátható, — ámde a nép gyermekeit illetőleg oly iszonyuan nagy bűn ez, hogy feketeségét talán még unokáikról sem moshatja le az idő és a feledés keze!

Hogy aztán a pesti összeírásról szóló tudósításunkat befejezzük, megemlítjük még a következő és érdekes apróságokat, melyek az akkori napokban szedettek össze:

„A terézvárosi összeíró bizottság irodájában. Az összeírás nyilvános levél, beállítottunk a vakok intézetébe, hogy az összeírás menetéről, melyről sok épületes dolgot hallottunk, személyes tapasztalás után fogalmat szerezzünk magunknak.

Nézzük, mik történnek az irodában.

*

Tegnap beállit három testvér, mind a három háziur. Külön háza van mindegyiknek. Megkérdik az elsőnek a nevét. Elfelejtettük megjegyezni, de tegyük fel, hogy Kovács József. Annak az alapján, hogy háziur, bejegyzik választónak. Következik a sor a másodikra. Ez, tegyük fel, Kovács András.

— Hja, — így szól valamelyik bizottsági tag — a másik is Kovács, ez is Kovács, testvérek: mind a kettő háziur nem lehet. — Vissza utasítják.

A harmadik ember is Kovács, az is testvére a másik kettőnek. Ezt beírják minden scrupulus nélkül.

Ez a harmadik t. i. általánosan ismert jobboldali kortes.

*

Az ajtó mellett egy hosszú, fekete szakállu ember áll. Véres száju tigris volt valaha. Most azonban jobboldali lott. — Azt mondják, nem ingyen.

Az az ember minden belépőt figyelemmel kísér, s némelyikhez nyájasan hozzá lép, és kezet igyekszik vele szorítani. Az így megtisztelt belépőről aztán tudhatja az összeíró bizottság, hogy ez Jókai-párti. A modern kiadású Judás-csók elárulja, s a tulnyomó számban jobboldali bizottság tudja aztán, minő álláspontot foglaljon el vele szemben.

Egy ilyen megszólított választó, — nevével és adókönyvének számával bármikor szolgálunk — előnyújtja adókönyvét és tele-

pülési okmányát. Az adókönyv kézről kézre jár. Az összeírók összedugják fejeiket. Végre az egyik bátorságot vesz magának s azt mondja:

— Ez az adókönyv nem hiteles, mert vörös tintával van kitöltve.

Az összeíró bizottság egy ellenzéki tagja azt mondja erre:

— Hiszen, uraim, a vörös szín nem von le a tinta hitelességéből. Igaz, hogy többnyire fekete tintával szokás írni, de szokás kézzel is, s azt önöknek nem jut eszébe hitelt nem érdemlő tintának declárálni. Vörös tintával írott adókönyv száz és száz van; a vörössel kirótt adót a polgár csak úgy meg tartozik fizetni, mintha feketével volna kiróva. Senki az adóexecutió alól azzal a kifogással nem menekült, hogy veres tintával vetették rá ki az adót, s ő az ilyen kivetést hitelesnek nem vehette. Fogadják el, kérem, ezt az adókönyvet hitelesnek.

Nem fogadták el, visszavetették. Ha saját szemünkkel nem láttuk volna, azt mondtuk volna rá, hogy hazugság.

*

Ma délelőtt igen sokan jelentkeztek a beiratkozásnál. A bizottság tiszteletet érdemlő sorrendet tartott, s a ki később jött, várakoznia kellett. Sok később érkezett portentum előre nyújtogatta okmányait. De a bizottság egyik tagja így válaszolt nekik:

— Kérem uraim, mi nem gyakorolhatunk protectiót, itt sokan vannak, akik előbb érkeztek a kik már hosszú ideje várakoznak. Többnyire kezök munkája után élő iparosok, kikre odahaza gyalu, kalapács, kenyeret kérő család vár, kiknek a hosszas itt ácsorgás érzékeny anyagi veszteséget okoz. Legyenek a később érkezettek türelemmel.

A mennyire loyalisnak találtuk e nyilatkozatot, ép oly mértékben meg kellett ütköznünk, a midőn egyszer csak feltáruul az ajtó s belép rajta egy magas, tekintélyes alak, fekete, papi rendezésben, nyakában egy hosszú aranylánczczal. Az összeíró bizottság néhány tagja rögtön felállt s előzékenyen oda szólottak az érkezett elébe:

— Szavazójegyet méltóztatik parancsolni?

Két másodperc alatt készen állt a jegy, s az előbb érkezett iparosok, kik kezök munkája után élnek, kikre odahaza gyalu, kalapács vár, s kiknek a hosszas ácsorgás érzékeny anyagi veszteséget okoz — várakozhattak hátravonulva, míg a főtisztelendő urat kiszolgálják.

Az összelró bizottság bizonyára meg volt győződve arról az igazságról, hogy a papoknak roppant sürgős és sok dolga szokott lenni, — ha tán nem is vár rajok kenyeret kérő család.

*

Végül még megjegyezzük, hogy a terézvárosi összeíró bizottságnak az elnöke ugyanaz a Schweiger, a ki egyuttal a Radoczapártnak is az elnöke.

A két elnökség közül vajjon melyiknek felel meg nagyobb lelkiismerettel?''

És mert azt hisszük, hogy Pestről elég ennyi, mely tökéletesen tájékozza az olvasót, az összeírások körül elkövetett dolgokat illetőleg. Célünk pedig nem terjed tovább, és épen nem akarunk unalmasakká lenni az által, hogy adatokat adatok után halmozzunk össze, melyek aztán tökéletesen kimeritenék az olvasó figyelmét és türelmét, hanem igenis idézünk olyanokat, melyek a többi eljárásokra mintegy világosságot vetnek, s melynek elsorolása után a következtetés már igen könnyű. A kulcs az olvasó kezében van, melylyel az összeírók működési termeibe nyithat, s egy kis képzelő tehetséggel a visszaélések egész tömkelegét maga elé képzelheti.

A főtény az, hogy a bizottságok törvényellenesen működtek, s hogy ezen vagy azon esetben, hogy és mint szegték azt meg? az már többnyire mellékes dolog, s csakis az elkövetett fő bünt akartuk adatokkal bizonyítani, midőn egyes eseteket elsoroltunk.

A törvénygyilkosság megtörtént, — ez factum!

A v i d é k e n .

És a fenntebbiekhez hasonló módon folyt a gazdálkodás a vidéken is, hol, a többnyire jobboldali hivatalnoktól függő falusi eljáróság segítségével még korlátlanabbul működhetett a hatalom, mint magában a fővárosban, vagy oly városokban, hol mégis nagyobb számmal volt a baloldali intelligencia, mert a hol épen semmi

ellenőrzéstől sem féltek, ott a botrányig mentek a visszaélések.

Fehérmegyében, hol különben még „angyalul“ folytak a dolgok, — voltak községek, melyeket meg se kérdeztek, hogy akarnak-e szavazni, nem-e? A bíró és jegyző a bizottság székhelyére ment, és ott beiratta, akit jónak látott.

Voltak helységek az országban, s ily eset számtalan fordult elő; — hol az 1869-diki választáskor volt például csak 208 szavazó, s ez idén nem irtak be csak 135-öt, mint Csernye Veszprémmegyei községben. (Zirczi kerület) mert a község baloldali volt; holott Csesznenek nem volt 1869-ben csak 40 szavazó, és ez idén beirtak 80-at, tehát kétszer annyit, mert a falut jobboldalra birták terelni.

Inota helysége — (a bodaiki kerületben) azt se tudta mikor volt az összeírás.

Érd községéből legalább 150 egyént fosztottak meg szavazati jogától.

Ámde szóljanak maguk az illetők, kik azért a mit irtak, a felelőséget nevük aláírásával elvállalják:

„Veszprémmegye zirczi választókerületében az összeírás megtörténvén, a jobboldali felszólalások folytán a már összeirtakból is számosat kitörültek. (Mondanom se kell talán, hogy az összeírók mamelukok voltak. *) S ezen kitörléseket, csak a választás előtti napon tudatták, hogy t. i. az illetők ne nyerhessenek időt a maguk igazolására.

Az összeírás máskülönben is úgy folyt, hogy: Csernye egészen baloldali községben 1869-ben volt 208 szavazó — most volt 135; Csesznek jobboldali községben 30—40 és most lett egyszerre 80 (miután jobboldalivá tették). — Visszatérve a kitörlésekre, annyit mondhatok, hogy ezt a szemtelenségig vitték. Az ember vére fellázad

*) Ez gúnynév, melylyel az ellenzék a jobboldalikat illette.

ha erre gondol: kitöröltek összesen 174 baloldalit, jobb-
oldalit egyet sem. Egyébiránt az adatok folytán elszám-
lások egynehány esetet: Csernye 135 szavazója közül ki-
töröltek: 43-at; Magy.-Sz.-Királyon kitöröltek: 39-et;
Dudaron és M.-Szombathelyen — (mindegyikben) 16-ot
és így volt ez mindenütt — sőt Német-Szombathelyen
csak 3-at hagytak meg. — (A felelősséget az irottakért
elvallalom: Baditz György.)

Léváról (Barsmegyéből.) Litassy Lajos, ki mint az
összeíró bizottság egyik tagja működött, egy igen hosszú
levelet küldött be hozzánk, melyből csakis kivonatot kö-
zölhetünk: u. m.

„Az 1848-dik évben fiatal koruk miatt nem jogosult
kiváltságos nemzedék szavazatképessége a küldöttség előtt
kérdés tárgyává sem tétetett. — A hivatkozott L. 2-dik §.
e. alatti pontja a 100 forintos jövedelem tekintetében,
elvül állította fel a küldöttség, hogy házzal, 4 hold föld-
del és egy darab szőlővel vagy réttel bíró szavazatképes.
Én azt követeltem, hogy ha a jobbpártbeli ilyen illeték-
kel beiratik, irassék be a balpártbeli is, de nem hallgattak
meg. — Maga a küldöttség rendelte be a községek elől-
járóit, és ha jobboldali szavazó állt beiratás végett a kül-
döttség elébe, a bíró bevallása után beírta, így irattak
ellenmondásom ellenére, béresek, kocsisok, juhászok és
inasok s más boldogtalanok. Ha baloldali követelt beira-
tást, nem a baloldali bíró hivatott, hanem elővétetett az
előbbeni összeírási lajstom és a kit a küldöttség beírni
akart beíratta, akit kihagyatni akart, bármit mondott
legyen a helység bírása, be nem vett. Egyrészt tehát a
küldöttség helytelen eljárása volt annak oka, hogy alkal-
milag több volt a választók száma, de másrészt az is, hogy
a választásban a nép nagyobb számban érdekeltevé, töb-
ben jelentkeztek az összeírásnál is, mint máskor és vég-
tére valamit tett az azótai népesedés is.

Azonban ha a központi választmány az összeíró kül-
döttség munkálatát, bármily tekintetben, hibás, és hasz-
navehetetlennek találta, azt helyben hagyta. Nem az lehe-

tett a központi választmány feladata, hogy a *balpárt sorai-
ból 1400 szavazót* megfosszon jogától — ellenben a jobb-
párt fiatal kiváltságos nemzedéke az összeírásban meg-
maradjon — hanem az: hogy az összeírást félre téve,
kebeléből más, lelkiismeretesb, ügyesb, és tapintatosabb
tagját küldje ki — nem olyan Koroda Pál bőrébe öltözött
nem kérődző arkádiai barmot. —“

Igy azonban, ha t. i. a beküldött adatokat mind elé
akarnók sorolni, nem lenne annak vége hossza, s maga az
adat egy könyvtárt képezhetne, s így az olvasó tájékozása
tekintetéből, még egy párt röviden meg fogunk említeni,
s a többit akkorra hagyjuk, midőn t. i. a választások le-
írásába bocsátkozunk, hol ezen tárgyak ismét elő fognak
fordulni.

Lehet mondani, hogy Baranyamegyében a baloldali
választók egy harmadrésze kitörültetett. A sásdi kerület-
ben egy ellenzéki szavazó jelöltjét éltette az összeíró bi-
zottság előtt, s mert be akarták ezért záratni, tehát meg-
futott; ekkor pedig pandurral lelövelték. — Képzeln
lehet tehát, hogy az összeíró küldöttség mily szellemtől
volt áthatva.

A következő sorokat Torontálból írták:

„Május 14-én a megyeházánál a választók összeírásával fog-
lalkozó küldöttség eleibe állíttatnak a helybeli kir. törvényszéki
szolgák és börtönőrök beiratás végett; — a törvények öre Klekner
Rezső kir. alügyész szólal fel mellettök, és kívánja őket, mint
királyi tisztviselőket beiratni. Igaz, hogy van közöttük kettő,
kinek egy negyed volt urbéri telke van, de ez legfeljebb is csak azt
bizonyítja, hogy pártfogásból szegényebbek mellőzésével olyanok
neveztetek szolgáku, a kik másként is megélhettek volna.“
Az összeíró küldöttség véletlenül baloldali volt és nem írta be
őket.“

Az különben, hogy a börtönőröket, hajdukat be akarta
íratni a kir. ügyész, nem fogja meglephetni az olvasó
közönség azon részét, mely a jelen választási mozgalma-
kat figyelemmel kísérte, miután ez az eset majdnem áta-
lános volt, s hogy baloldali részről nem igen fordult elő,
azt csak annak lehet köszönni, mert a börtönőrök, hajduk,

stb. többnyire jobboldali parancsolókkal birtak, valamint az urasági cselédség is többnyire jobboldali urasággal birt; mert amint a tiszánánai esetet megemlítettük, később a baloldal sem igen tartózkodott a törvénytelen visszaélésektől sőt egész szenvedélylyel kezdte a jobboldali példákat utánoztatni.

Hogy azonban mennyire volt meggyőződése a népnek az, hogy a jobboldaltól várhatja hazája boldogítását, példa reá az, hogy t. i. alig volt helység, ahol nem jobboldali volt az előljáróság, pedig olyan helység számtalan akadt, hol t. i. a lakosság egészben véve ellenzéki volt, és csakis a bíró és jegyző volt jobboldali. — Lehet-e tehát képzelni, hogy a bíró, ki épen úgy a népből való, mikor mindenki ellenzéki, ő mégis jobboldali legyen, mintha egészen egy más emberiséghez tartoznék, — s hogy kirivólag mindenütt a bíró és a jegyző. — Ebből nem is lehet mást következtetni, mint azt, hogy t. i. a bíró és a jegyző, hivatalos nyomás alatt állt, — s igen sok helyen sikerült nekik a lakosságra is e féle hivatalos benyomást gyakorolni.

Az összeírásokat illetőleg pedig az előljáróságnak módjában állt, a jobboldalnak megnyerhető egyéneket kiszemelni és beiratni, akár voltak jogosultak akár nem, az ellenzékieket pedig kihagyni.

És pedig mióta az összeírásról szólunk, mindig száraz tényeket soroltunk elő, s e szerint, ha lennének, kik mégis részrehajlással vádolnának bennünket, az nem jelezne mást, mint azok elfogultságát, kik nem képesek magukat teltetni a pártszenvédélyben, és nem képesek meggondolni azt, hogy: bármily zokon essék is az egyik vagy másik pártnak, a történetírónak még sem szabad mást írni, csak igazságot.

Dr. BALLAGI GÉZA

